

TINÓDI SEBESTYÉN

ÍRTA
DR DÉZSI LAJOS

ELSŐ KÖNYV
A VÁNDORLANTOS

2. XVI. SZÁZADI LANTOS.

I.

LINÓDI Lantos Sebestyén hányatott életét ismertetjük e műben. A legjelesebb magyar énekmondót, a kit Toldy és utána mások tévesen neveztek el «utolsó magyar dalnoknak vagy lantos»-nak.

A tizenhatodik század az igazi magyar lovagkor. A végvárok mind megannyi lovagiskolák, a hol vitézségre nevelték, bajnoki életre szoktatták a magyar ifjakat, a honnan folyvást rajzottak az olyan vitézek, a kik a jó hírnévért, dicsőségért mindig készek voltak vérüket ontani, a kik keresve keresték az alkalmat, hogy éles fegyverüket az ellenségével összemérhessék. És hogy ezt elérhessék, nem is kellett nagyon messze menni. Az országban mindenfelé rabló török csapatok kóboroltak, közelben, távolban mindenütt az ellenség által megszállott várak emelkedtek. Soha annyi hősi tett, vitézi bajvívás, a rettegést nem ismerő bátorságnak és vakmerőségnek annyi felemelő példája, mint e században!

A magyar vitézek, kik minden pillanatban kockáztatták életüket, szerették a vig életet, a mulatságot, a tánczot, a zenét; ezek a bajnokok, kik a hősi hírnevet mindennél többre tartották, nagyrabecsülték az énekmondót, a ki bátorságukat, győzedelmüket vagy hősi halálukat az utókornak követendő példaképen

magasztalja. Soha annyi énekmondó, lantos és hegedős, soha annyi historiás ének, mint e hősi korban.

Valóban e századot méltán nevezhetnénk a magyar vitézek és lantosok századának.

Valamennyi között a legkiválóbb, a leglelkesebb és legmunkásabb Tinódi volt. Czímerében a kard és a lant mintha e század szellemének jelképe lenne!

*
*
*

Tinódi származása helyéről és idejéről nincsenek adataink. Polgári rendű családból származott s maga szerezte meg családjának a nemességet. Később ismertető nemeslevele világosan

*Sabaſtanus Lratuſ
De Thynoiſ*

3. TINÓDI NÉVALÁÍRÁSA.

mondja, hogy «tisztességes és szégyenére semmi esetre nem való szülőktől vette ugyan eredetét, de olyanoktól, kik a polgári állapotból nem léptek ki s a nemesség fényéig nem jutottak el».¹

Születése helyéről, Tinódról vehette nevét. De melyik Tinódról, az Élesdhez közel eső biharmegyei oláh faluról, vagy a Győr-, vagy a Fehér-, vagy a Baranyamegyében egykor létezett ilyen nevű községről? Ma már nem lehet megállapítani. Abból, hogy Dombováron, Tolnamegyében tűnik fel először, s azután hosszú ideig a közeli Szigeten vagy Szigetváron tartózkodik, nagy valószínűséggel következtethető, hogy talán az ezekhez legközelebb fekvő *baranyamegyei Tinód* községben (ma puszta) született.² Születése évét körülbelül 1505 és 1510 közé tehetjük.³

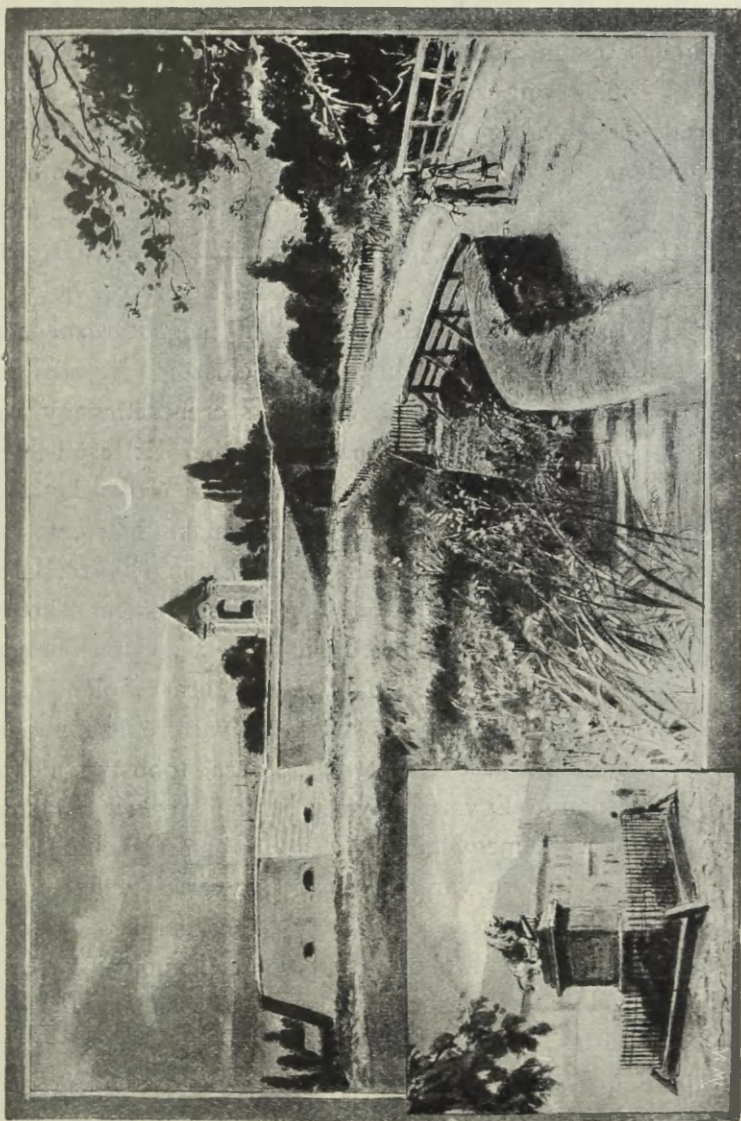
Hol tanult, azt sem tudjuk, de latinul az iskolában, talán Pécsen, jól megtanult, erről művei is tanuságot tesznek. Olvasmányjaiból ismerjük *Virgiliust*, idéz egyszer az Aeneis első éne-

¹ L. Turul 1902. évf. 92. lapon és e műben alább közölt nemesi levelet.

² V. ö. Szilády: Régi m. költők tára III. köt. V. lap. Németh Béla, Szigetvár története. Pécs 1903. 93—97. l.

³ Mészöly Gedeon, Tinódi S. Nagykőrös 1906. 5. l. T. dunántúli származásáról a nyelvi bizonyítékokat 1. 6—8. lapokon.

kéből: «Tanubizonyság erről az tengör vízébe Éneás társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomorúságok végre emlékezetre

4. SZIGETVÁR MAI KÉPE.

öröm lézön»,⁴ *Turóczi Krónikáját* és *Bonfinius Decasait*, *Guido de Columna* «*Historia Troiana*»-ját, a «*Gesta Romanorum*»-ot.

⁴ Aeneis, I. lib. 202. v. Forsan et haec olim meminisse iuvabit.

Hogy latinul tudott, ezen kívül az is bizonyítja, hogy legtöbb énekének versfejeibe latin mondatokat foglalt.

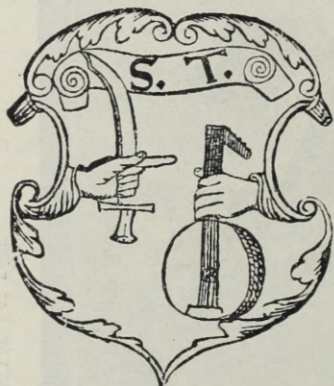
Már ekkor kellett zenei képzettségre szert tennie, a mire vallának énekeinek maga által szerzett változatos dallamai.

Rendes szokás volt ez időben, hogy a szegény deákok házról házra jártak énekelni, vagy a lakodalmakra s ott mondták el tanítóik «lelki tanusággal telyes» énekeit.⁵ Tinódi már deákkorában meg-

kedvelhette az énekmondást, mely azután holtig tartó foglalkozása lett.

Az iskolából kikerülve, hol volt első állomása, meghatározni nem lehet. Talán először a katonai pályán próbált szerencsét, vagy írődeáknak állott be. Ez esetben is volt alkalmá vitézi érdemeket szerezni. Kortársának, Martonfalvay Imre deáknak, Enyingi Török Bálint hű emberének élettörténetéből következtethetjük ezt,⁶ a ki «igen ifjucska» korban állott ura szolgálatjára,

azután számtartó, viczeudvarbíró, végre udvarbíró lett s mint maga elbeszéli, a Török Bálint parancsára többször kellett mennie várostromra.⁷ Egyszer például a Dombayakat, a kiknek Dombóvár volt Tolnamegyében a főfészkük,⁸ meghódoltatá Ferdinánd királynak, Ozora várát azonban fegyverrel kellett elfoglalni s Martonfalvay «egész éjjel nagy hideg deres üdőben» a maga szolgálival «strázsát állott»; ott volt a Kápolnai Ferencz emberei ellen való hadakozásban s Gerennás közelében (Tolna m.) jobb kezét átlőtték, «ki miatt nagy nyomorúságot kellett szenvednie, mert halálos seb vala rajta, közel két esztendeig gyó-

5. TINÓDI CZÍMERE.
(1554-iki metszet után.)

⁵ Szenczi Molnár A. Postilla Scultetica. Oppenheim 1617. 1073—4. 1.

⁶ Először Acsády használta fel Martonfalvay emlékiratát Tinódi életrajzában. Bpesti Szemle XCVII. (1899) köt. 6. 1.

⁷ Martonfalvay Imre emlékirata. Mon. Hung. Hist. Script. XXXI. (Bp. 1881) 132. 1.

⁸ U. o. 133. 1. Nagy Imre jegyzete. Régen Dombóvár.

gyították külömb-külobm mesterborbélyok» s azután még meg sem gyógyult a keze, midön ura Szigetbe, azaz Szigetvárba hivatta s onnan, noha kezét «nyakba kötve viselte», Szezliget⁹ (a. m. Szigliget) vára megszállására küldte; mentegette ugyan magát

6. II. LAJOS KIRÁLY.

azzal, hogy ott atyafiai vannak, de magamentése nem használt s mivel ismerte, hogy parancsának nem tanácsos ellenszegülni, elment oda «gyalogival és lovagival», s megvette a várat. Azután neki kell ott maradni s a várat rendbe hozni. Közbe meglátogató Török Bálint s «nagy vigan lakék egy nap».⁹ Ilyen volt Török Bálint deákjainak élete.

⁹ U. o. 136—8. l.

Tinódi nevével is hasonló körülmények között találkozunk először. Első műve latin versfejében ezt írja: «Tinódi Sebestyén deák készítette, midőn balkezét Dombováron nehéz seb gyötörte». Önkénytelenül a Martonfalvay esetére gondolunk, hogy Tinódi is valamely várostrom vagy apró csatározás alkalmával,

7. MÁRIA KIRÁLYNÉ.

melyeket ura Török Bálint akár a törökkel, akár szomszédaival birtokfoglalgatásai közepette folytatott, sebesült meg. Talán a címereben lévő kard is arra czéloz, hogy kardforgató ember volt, nemcsak kobozverő. De kaphatta nehéz sebet betegségtől is a címeres levél kardja énekei tárgyára (arma virumque cano) emlékeztethet. De valószínűbbnek tartjuk az előb-

bit. A lelkesedés, a melylyel a hősök hadi tettein csüng, a csaták, bajvívások részletes leírása, a várerődítés, várostrom pontos rajzai arra mutatnak, hogy szerzőjüknek gyakorlati jártassága is volt az ilyen dolgokban.

Mikor lépett Török Bálint szolgálatába, nincs rá adatunk. De a dombovári sebesülést megelőzőleg már régóta szolgálhatta gazdáját. Dombovár Dombai János tolnamegyei főispán egykori birtoka, szomszédos volt a Török Bálintéval s mint láttuk, kettőjük között komoly összeütközésre is került a dolog. Dombainak fele-

sége Werbőczy Erzsébet, a Werbőczy István leánya volt;¹⁰ Werbőczy Imre testvére, a kinél Tinódi később huzamosabban tartózkodott. Talán a dombovári tartózkodás idejéből ered a vele való ismeretség. Különben ez is Török Bálint közeli szomszédja volt. Török Bálint udvarában mint íródeák kezdhette pályáját, a mellett e kor szokása szerint sok egyéb teendővel is megbízták, minő lehetett Török két fiának, Ferencznek és Jánosnak tanítása is.

Török Bálint, Imre horvát bánnak a fia, 1503 körül született¹¹ s miként később Zrínyi, már ő is gyermekifjú korában magas katonai tisztséget viselt; 17 éves lehetett, midőn Nándorfehérvár egyik vajdája lett. A török ostrom alá fogván a kellőképen meg nem erősített várat, a két vajda meg sem várta az ostrom kimenetelét, elhagyta azt. Mind a ketten hűtlenség bűnében marasztaltattak el s birtokaikat is elvesztették. De a gyermekifjú ki tudta engesztelni ellenségeit s midőn Pemfflinger Márk leányát, Katalint, Mária királyné udvari kisasszonyát feleségül vette (1523), a királyi kegy ismét rásugárzott.¹² Későbbi élettörténete mutatja, hogy a félelmet nem ismerte, így tehát a várat sem gyávaságból hagyta oda. Vitézségének élete későbbi folyamán, pl. mikor Szigetváron Szapolyai ostrom alá fogta, és ő kirohva, egy csapatot az ostromlóból elevenen elfogott, eléggé jelét adta. A török is jól ismerte nevét és rettegett tőle, különösen azután, mikor Kászon basa seregét Bécsújhely közelében szétverte.¹³ Állítólag Szulejmán azt mondta volna neki később: «Nem tudom, jó Bálint, te féltél-e én tőlem, vagy nem, de az igaz, hogy én még otthon Konstantinápolyban is te veled álmodtam.»¹⁴

¹⁰ Fraknoi V. Werbőczy István élete. Bpest. 1899. 294. l. ¹⁾ jegyzet. V. ö. Németh Béla, Szigetvár tört. 97. l. Szerinte Dombovár Werbőczy István birtoka volt.

¹¹ Németh B. id. m. 69. l.

¹² Fabritius K. Pemfflinger Márk szász gróf élete. Bpest 1875. (Ért. tört. tud. IV. 6.) 11. l. Szerinte nem bizonyos, hogy Katalin a Márk leánya volt.

¹³ Budai F. Polg. Lex. III. k. Nagyvár, 1805. 439. l.

¹⁴ Szücs István (Debreczen tört. I köt. 1871. 167. l.) Sinay Miklósnak a debreczeni ref. főiskolai könyvtárban másolatban őrzött kéziratára («Praelectiones publicae in historiam ecclesiasticam aeculi XVI. Hungariae et Transsylvaniae») hivatkozva közli ez adatot, melyet Me-

Főtörekvése volt birtokait folyvást gyarapítani s az eszközben nem volt válogatós. A pártváltoztatást, a szerint a mint érdekei kívánták, nem tartotta bűnnek. Hol a Ferdinánd, hol a Szapolyai pártján volt és nemcsak egyszer hagyta el őket. Egy kortársa, Bakics Pál, a ki állítólag bérgyilkost is fogadott fel megölésére, de merénylete meghiusult, így jellemezte őt egy hozzá írt levélben:¹⁵

«Hallottam, hogy gögösen hánytorgattad, hogy házamban vagy Raro nevű udvarházamban felkerestél, hogy ott megvívj velem. Másodszor megtudtam, hogy becsületed és emberségem ellen rágalommal támadva ez ország árulójának, török császár

8. BAKICS PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

kémjének és hitetlen pogánynak neveztél. Mindezen felül, hogy én téged kétizben akartalak elveszíteni . . .

Te három királylyal szemben voltál hitszegő és áruló. Először Lajos király szolgálatára rendeltté, de midőn fegyverre és összezcapásra került a dolog, te akkor betegnek tettetted magadat . . . Másodszor János királynak kétszer esküdtél fel és fogadtál hűséget és mégis mindig hitszegő lettél. Mindezen gonoszságaidon kívül Ferdinánd uramnak és királyomnak néhányszor felesküdtél és hasonlóképen hitszegő lettél . . . Mennyi árulásodról és gonoszságodról tudok eddigelé. Például többek közt, midőn Budát ostromoltuk, tárgyaltál ott velem, hogy éjszaka kiáltunk be Buda városába, hogy vitézül védelmezzék magukat, mivel a német kutyák három nap mulva megfutamodnak. Én

lius Péter hagyott emlékezetben. Szerinte Budai Ferencz is e műből vette be Polg. lexikonába ez adatot. Id. kiad. 445. l.

¹⁵ Tört. tár 1879. 192—3. l.

pedig megintettelek, hogy ne tégy becsületed ellen és emlékezzél fogadásodra és esküvésedre, melyet uradnak és királyodnak Ferdinándnak stb. tettél. Hányszor tárgyaltál velem, hogy uramtól és királyomtól János királyhoz hajolnék. Tehát gondold meg, ha

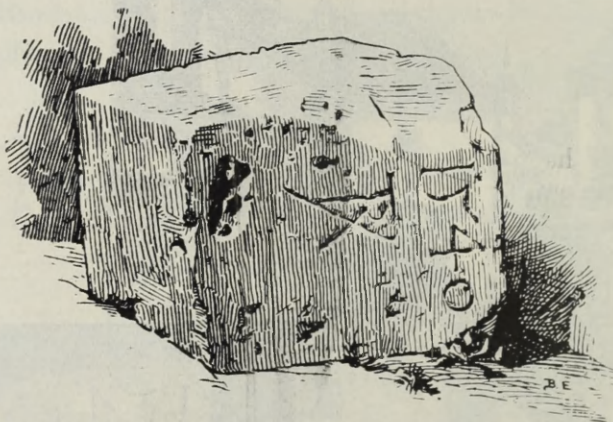
9. A RÉGI FEHÉRVÁRI KAPU TÖRÖK BÁLINT MONOGRAMMJÁVAL.

én meg akartalak volna ölni, akkor az említett dolgok miatt egyetlen szóval törvény szerint királyom előtt megölhettelek volna. Mégis, te nyomorult és becsstelen, ezen gonoszságaidért és árulásaidért, melyeket elkövettél, nem kerülöd el Isten ítéletét. Mennyivel jobb lett volna, ha téged Lajos király, a mohácsi

gyűlésen, mikor menekültél, az urakkal együtt darabokra vágott volna, mint hogy még most is élsz . . .»

Ezt a jellemzést kétségtelenül elvakult harag mondta tollba s Bakics maga is aligha tartotta Törököt ilyen félnék természetűnek, máskülönben kiállott volna vele párviadalra. Másfelől, mint Nádasdy Tamás esete is bizonyítja, a pártváltoztatást akkor nem ítélték el olyan szigoruan.

Török Bálint ekkor férfikora virágában volt. Tinódi szerint a törökök is megcsudáltak «szépön termött voltát»¹⁶ s Memhet

10. A FEHÉRVÁRI KAPU ZÁRÓKÖVE.

basa, mikor termetét és személyét megszemlélte, összehasonlításul szemlét tartott udvara népe fölött is és «szebben termett embert soholt ő nem lele», pedig a törökök közt is voltak jól termett deli szál legények.

Egy túlbuzgó kálvinista prédikátor pedig így rajzolja le őt:¹⁷

Török Bálintot igen megvakult embernek mondták az sok bűn miatt, igen torkosnak, részegesnek, kegyetlennek, parázna lator életűnek, nyuzó, fosztó koborlónak. De mégis igen tisztelte az barátokat és odajárt az misse¹⁸ hallásra és meg is gyönt

¹⁶ Buda veszéséről 57. v. s.

¹⁷ Bornemisza Péter: Negyedic része az Evangéliumokból . . . valo tanusagok-

nac. Sempte 1578. 854^b. «Török Bálint síbfága.»

¹⁸ Így, = mise.

husvétra, hogy a kokonyát¹⁹ megehesse. Ez pedig minemü gyónás és oldozás volt, megtetszik imezből. Az ő régi szolgálai mondták énnekem, hogy egy husvét fele titkon a clastromba megyen gyónni: ott meg öldözzák és nagyobb szentségnek okáért és bűne bocsánatjának bizonyoságáért felöltözik barát ruhába és haza eresztik, hogy azban tartson poenitentiát. Noha rajta volt az kápa, de az latorság benne maradt szívébe és az kitört belőle. Azért mikor jünne az piaczon, latorságába megfutamodik egy asszonra . . . A község és szolgáló nép véli hogy barát és rajta, de hogy látják urokat, csak nevetik. Ennyi hasznát vötte az kápa szentségének Török Balint.»

Fentebb láttuk, hogy Török Bálintról egy udvarbírája is emlékezetben hagyta, hogy tudott nagyvígán lakozni. Egyszer Ferdinánd előtt is lerészegedett s jó tanácsokat adott a királynak, a ki azt felelte rá, hogy majd ha józan lesz, akkor beszéljen.²⁰

Kétségtelen, hogy ilyen életvidám, mulatozni szerető vitézember udvari lantos nélkül nem lehetett el. Lantosa vagy kobzosa (lutinista) volt Tinódi Sebestyén deák, a ki otthon a családi körben bibliai vagy történeti, vagy klasszikus mondai tárgyú énekeket mondott az asztalnál, de elment Török Balint hadi kirándulásaira is s ekkor maga is kardot kötött, s mikor a hadakozás szünetelt, urát és mulatozó vitézeit harcra tüzelte énekeivel, mulattatta tréfás verseivel. Talán Török Balint egyik-másik harczyi kalandját is (pl. hogyan fogta el Nagy Györgyöt 25 vitézével Szigetvár ostroma alkalmával) megénekelte, csak-hogy ezek közül egy sem maradt ránk.²¹

¹⁹ A Sándor-codex így írja le a készítése módját: «Ualamyk kelnek az kokonyahoz auagy az husuety keñerhöz, sayt ees teey, tykmoñ, tizta tezta, környűl teztabol kozoru modra kell činalny, meg kel sűtny, meg kell zentőlny, égmastnak kell benne küldőzny». Nyelvtört. Szót. II. 333. h.

²⁰ Acsády: Mill. tört. V. 262. l.

²¹ Hogy ilyen históriás ének csakugyan veszett el, arra nézve idézhetjük Bornemisza Péter «Negyedic része az Evangéliomokból . . való tanvságoknac. Sempte 1578» cz. műve köv. helyét: «. . huß eztendő feleis czac Magyar orßagbannis: Töróc Balint, More Laßlo, Bafo, Bebekec,

II.

Tinódi első irodalmi fellépése a Trója-monda egy részletének verses feldolgozása. A trójai historiának nem első magyar fordítása, mert az nem maradt reánk, szerzőjét sem ismerjük. 1530—40 közt írhatta azt névtelen szerzője, mert Szkhárosi Horvát András 1544-ben írt «Kétféle hitről»¹ és Fekete Imre 1546-ban «Samsonról historia»² című munkája nótául választják.³ Verses fordítás volt ez is, 12 szótagú Zrinyi-sorokban írva. Ezután következik a trójai mondával, annak előzményeivel kapcsolatba hozott Jason-monda feldolgozása, az első magyar széphistoria, melyet Tinódi dolgozott át «Igen szép ének Jason király szép historiájáról» vagy talán csak egyszerűen *Jasonról és Medearól* címmel.⁴ Későbbi írók «Jason éneke» néven is emlegetik.⁵ A Csereyné-codex tartotta fenn több becses XVI. századbéli költeménnyel együtt.⁶ A mű már bevezetésében világosan utal a Trója-mondára:

Sok böcsek irtanak az meglött dolgokról,
Jelesben Trójának ű nagy romlásáról;
Én is szólok romlásának fundamentomáról,
Hogy kétség ne légyen ennyi sok írásról.

Baláfsiak. Homonnaiac, es többec, egyic
malikra tóruen keuelyfegekben, iri_gyse-
gekben, bo_guallasokban es főfuenysegek-
ben. Kic minemű Hőfőket tartottac meg-
irtac egy enekben, holot imily verfus
vagyon :

Moítan kic is Hősec, tizteffeget varnac.
Vzmi Peter, Kobzi Pál, és a vezmi lanko
Baiu_g Miklos, Gattyas Ferentz, Sohonnai
Antal,
Ma_glag Getz_g, az nagy Lórintz, az Czi-
kos Andorias.

Iriac ezt is.

Peldatoc volna nektec More La_glo :
Ki vala nagy hires, mert vala koborlo,
Jmmar Török közbe (!) à kegyetlen dulo.
Hol mit ha_gnal neki à koborlot foc io.

Ez utóbbi idézet Szkhárosi: Fejedelemség... cz. művéből való (Szilády: Régi m. költők t. II. k. 175. l.), de az előbbi nem leltük meg az ismeretes hist. énekekben.

¹ Bornemisza Péter Énekeskönyve (1582) CXCVIII*—CC1^h. RMKT. II. k. 177—187. l.

² A Hoffgreff-féle Énekeskönyvben (c. 1552) RMKT. II. k. 334—346. l.

³ Mindkettő «Az Troia Notaiara» megy.

⁴ Szilády ezt a címet adja neki. A Csereyné-codexben ez a latin czíme van: «Alia cancio optima de Regys Jason pulcra scriptum ady febrúrij 29. anno doňy 1.5.6.6.»

⁵ Tar. . Benedek, RMKT. II. k. 153. l.

⁶ Irod. Közlemények XXI. 1911. évf. 58. kk.

TINÓDI CZÍMERE.

A Trója- és Jason-monda közti kapcsolatot az képezi, hogy az aranygyapjú megszerzésére Kolkosba [Kolkis] indult sereg kis Trójánál pihenőt akart tartani, de Lamedon [Laomedon] király ellenséges indulata továbbmenésre kényszerítette.

És lön eredeti mind az két Trójának,
Fondamentomából el-kiromlásának,

t. i. az aranygyapjúval visszatért sereg bosszút állott s a kis vagy első Tróját feldúlta.

A széphistoria tartalma: Thessalia királya Peleus [Pelias] mindenáron meg akar szabadulni az erős Jasontól, kitől királyságát féltette. Ezért «új udvar»-t hirdet s az összegyűlt vitézek előtt felbízta Jasont a mesés aranygyapjú megszerzésére. Kolkos [Kolkis] szigetén «lángbocsátó» ökrök és egy sárkány őrizték azt a kost, kinek az ü gyapa szép sárarany vala. Csakhogy előbb a sárkányt meg kellett ölni, fogait a lángos ökrökkel felszántott földbe vetni s úgy lehetett az aranygyapjúhoz férközni. Jason készségesen vállalkozik a veszedelmes kalandra, Herkules és más vitézek társaságában hajóra száll s hosszú út után, melyet csak a trójai pihenés szakít meg, megérkezett Kolkosba, melynek királya Ohetes [Aeetes] oly barátságosan fogadta, hogy a tiszteletükre rendezett vendégségben leányát, Mediát [Medea] Jason mellé ültette. Medea, az igen szép és ördögös leány, heves szerelemre gyulad Jason iránt s előbb le akarja beszélni veszedelmes vállalkozásáról s mikor minden fáradozása hiábavaló volt, a szerelmi légyotton átadta neki azokat a varázsszereket, kenetet és láthatatlanná tevő «akates» követ, a melyek segítségével csakugyan sikeresen szembeszállott a kosörző sár-

II. REGI MAGYAR HEGEDOS SZOBRA.

(A XI. századi pécsi székesegyház romjaiból.)

kánynyal és ökrökkel s lefosztotta az aranygyapjút a kosról. Visszatérve a királyi udvarba, Ohetes [Aeetes] kénytelen-kelletlen nagy vígassággal ünnepelte a hősi vállalkozás sikerét, a mit Jason azzal hálált meg, hogy egy éjjel megszőktette a király leányát, Mediát, a kinek közreműködése nélkül nem sikerült volna a veszedelmes kaland, a kivel később mégsem úgy bánt, a mint megérdemelte volna.

A Jason-mondát már a legrégebb görög költők, Homeros, Hesiodos emlegetik.⁷ Rhodosi Apollonios és a latin Valerius Flaccus eposban, Euripides és Seneca drámában dolgozták fel.

A középkornak is kedvelt mondája volt s az aranygyapjasrend alapítása is fokozta iránta az érdeklődést.

Újabb feldolgozásai közül nevezetes Raoul Lefevre († c. 1467) «Roman de Iason et Medee»,⁸ Corneille, Pellegrin, Clément, Hoffmann, Gotter, Glover, Klinger, Soden, Marbach, Grillparzer, Niccolini, Legouvé stb. színművei,⁹ Dugonics latin regénye: «Argonauticorum libri xxiv.» (Pozsony-Kassa, 1788)

s ugyanannak magyar átdolgozása: «A gyapjas vitézek» I., II. kötet (Pozsony, 1794).

Mint már említettük, a magyar Jason király széphistoriájának forrása a Trója-monda feldolgozásai közt keresendő, a mire maga a mű szolgál útmutatással. A Trója-monda olyan feldol-

12. XVI. SZAZADI MAGYAR LANTOS
A FRICSI VÁRKASTÉLY PÁRKÁNYZA-
TÁRÓL.

⁷ Odysseia X. 135. kk. XII. 66. kk. — Theogonia 956. kk. 992. kk.

⁸ Rövid ism. Bognár T. A lovagregények (Soproni kath. gym. 1890/1. értesítője) 33. l.

⁹ L. Szamosi János: «Medea a világirodalomban» cz. tanulmányát. Erd. Múz. kiadv. VI. k. 1889.

gozása, mely az aranygyapjú megszerzéséből származtatja Trója veszedelmét. Ilyen a Dares Phrygiusnak tulajdonított «De excidio Trojae historia»¹⁰ című munka. A középkorban ez a mű folyton bővült, úgy hogy a későbbi feldolgozásokban már alig lehet ráismerni az alapmunkára. Talán a legnagyobb szabadsággal bánt el vele a XIII. században élt Guido de Columna messinai városbíró, ugyanaz, a kit nálunk régebben megtettek Anonymusunk plagisatorának.¹¹ Guido Trója-historiája is Jason és Medea romantikus szerelmével kezdődik, benne a fősúly nem is annyira az aranygyapjú megszerzésére, mint inkább Medea szerelmére van helyezve. A magyar irodalomban Haller «Hármas Istoriá»-jából (1695), melynek ez a harmadik része, eléggé ismeretes. A latin szöveg nyomtatásban Strassburgban 1477-ben jelent meg először.

Guidónak ez a munkája szolgált forrásul a magyar széphistoriának. Az átdolgozó Tinódi Sebestyén a versfölkben nevezi meg magát. Tinódinak valószínűen első munkája, melyet Dombóváron 1537–1538 körül vagy még előbb írhatott. 1541-ben Tar Benedek a «Házasságról való dicsíret»-hez nótául választja,¹² tehát néhány évvel előbb szerzettetett.

Ha a magyar átdolgozást forrásával összevetjük,¹³ meglep bennünket az az önállóság, melyet azzal szemben Tinódi tanúsít. Nincs meg benne az a bőbeszédű áradozás, sem tudakosság, melyet Guido annyira fitogtat: rövidít a hosszú párbeszédeken. Pl. Guidónál a trójai kiszállás alkalmával előbb Jason, azután Herkules izennek a követtől, Tinódinál az igen búsuló vitézek együtt izennek a királynak. Elmarad a hosszú kitérés a mirmidonokról, a napfogyatkozásokról, kimarad Ohetes kincse őrzésének rationalis magyarázata, Peleus [Pelias] megifjodása, Herkules hősi tettei, a hajózás feltalálása, a Nagy- és Kis-Medve-csillagról,

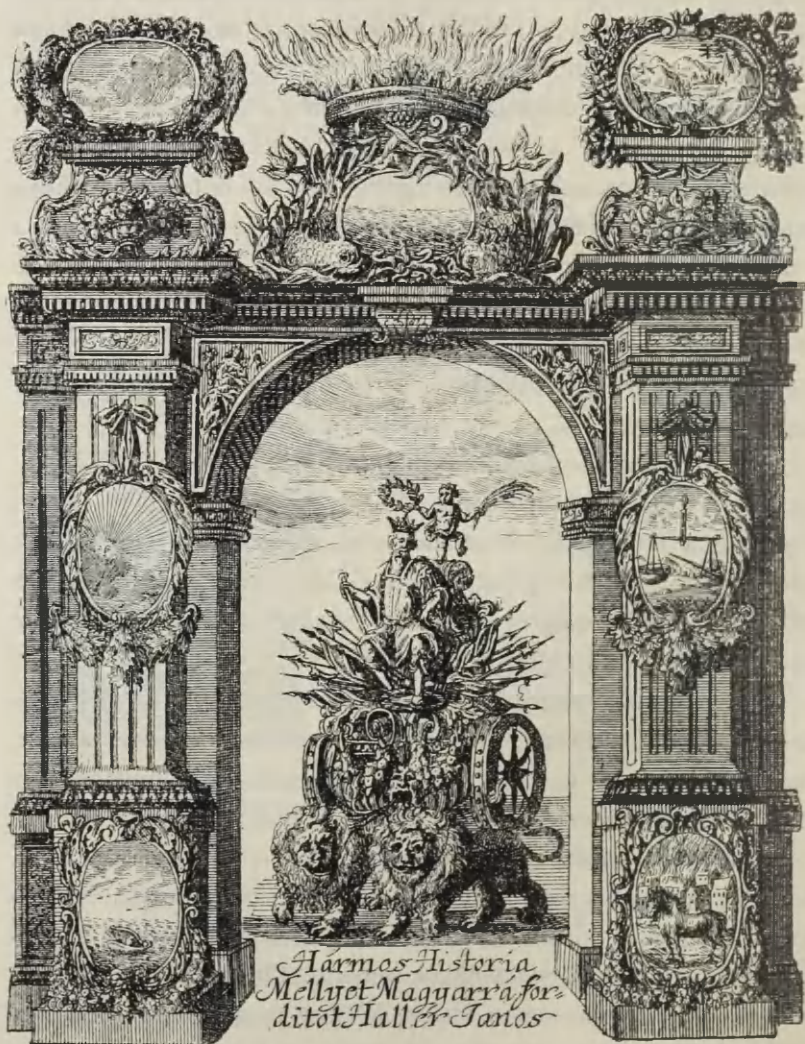
¹⁰ Trója veszedelmének története.

¹¹ Toldy F. összegyűjt. munkái. VII. k. 249–261. l.

¹² RMKT. II. k. 153. l.

¹³ A részletes összevetést lásd az Irodalomtört. Közlemények XXI. 1911. évf. 272–290. l.

az Aeneas-mondáról, a női nem állhatatlanságáról és kéjvágáról szóló hosszadalmas és unalmas magyarázatok. Ez a magyar

13. HALLER «HÁRMAS ISTORIÁ»-JÁNAK CZÍMLAPJA.

szerző finom erkölcsi érzékéről tanuskodik. Az «Effectus amoris» szerzője bezzeg kapott volna Jason és Medea éjjeli találkozásának érzékies jelenetén, Tinódi röviden átsiklik rajta. A morális

elmélkedés különben megegyezik a Tinódi ízlésével, követi is ebben forrását, de túlságai nélkül.

Tárgyi eltérések is vannak közte és forrása közt. Pl. Medea Guidónál egy vénasszony (anus), Tinódinál kis apród által hivatja meg Jasont a szerelmi találkozára. Tinódi különben az események sorrendjében híven követi forrását, de nem szóról-szóra fordít. Tizenkét szótagú, egyrímű, négysoros strófái nem jobbak s nem rosszabbak, mint alább ismertetendő historiás énekeiben. Szilády ugyan megjegyzi róla, hogy «nyelvén s verselésén nem találjuk azt a gyakorlottságot és megállapodottságot, melyet többi énekén tapasztalunk».¹⁴ E miatt helyezi e művet a fejlődés első stádiumába.

A «Jason és Medea» jelentőségét az adja meg, hogy első képviselője nálunk a verses regényes elbeszélésnek. Bizonyára voltak már előbb is, a középkorban is ilyen «széphistoriák», ilyen volt a fentebb említett Trója historiája is, de ezek mind elvesztek s a fentmaradtak között Tinódi e műve áll a csakhamar virágzásnak indult műfaj élén, mint a sor megkezdője.

III.

A Török Bálint udvarában, Szigeten vagy Szigetváron írta *Judit asszony historiáját*.

Ekkor már nős lehetett s feleségétől, Katalin asszonytól több gyermeke született. 1553-ban három fia: Farkas, Sándor, Károly és két leánya: Margit és Judit élt. Egy fiának vagy leányának keresztapául ifjú gazdaurát, Török Jánost választotta. 1554-ben olyan nagy fia van, hogy borért küldhette a Kassától elég messze eső Nagyidára, 1563-ban már mindkét Tinódi-leány férjnél volt: ezekből következtethetjük, hogy egy fia és két leánya valószínűen még akkor született, mikor Török Bálint szolgálatában állott s talán épen Judit nevű leánya születése adta neki a gondolatot, hogy e bibliai apokrif művet versbe foglalja. A lantosoknak

¹⁴ RMKT. III. k. IX. 1.

egyébként is kedvelt énektárgy volt ez,¹ a mit az is mutat, hogy a Tinódi feldolgozásán kívül a Sztáraié is ránk maradt.

A történet sokkal ismeretesebb, mintsem szükséges lenne tartalmát bőven ismertetni. Elmondja, miért küldi Nabugodonozor királ Olofernes királt a zsidók ellen, hogyan bünteti ez meg Akhior herczeget, a miért azt akarja elhíttetni vele, hogy a zsidókkal,

14. SZAPOLYAI JÁNOS KIRÁLY KÉPE KETTŐS PECSÉTJE.

mikor az Istenben bíznak, nem lehet bírni. Majd Judit asszonyra tér, a ki:

Szép asszony vala nagy gyenge voltában.
Csuda fejr-piros orczája vala,
Szép sár haját megeresztötte vala,
Ujját szép gyürükkel bérakta vala,
Arantul, kövektől ő fénlík vala.

¹ Tinódi a verslőben utal erre: Sebastianus Literatus de Tinod in lingva

hungarica ecs biblia *canendum* convertens bellum hungaricum perscrutans fecit.

Az ilyen «szép asszonynak» könnyű szerrel meg lehetett nyerni az Olofernes «víg kedvét», s mikor az «örömében meg-részegődött vala»,

Ragadá üstökét Olofernesnek,
Ottan fejét vevé az kegyötlennek.

15. JÁNOS ZSIGMOND ÉRME.

Tinódi e művét a «nemcsak fegyverökkel megvert hadakról» példaképen szedte ki a bibliából:

Keresztyénök az jó példa tinéktök

.....

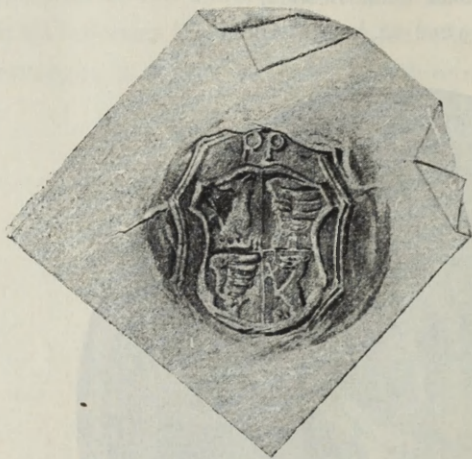
Ha parancsolat szerint ti élnétek,
Minden ellenségöt megverhetnétek.

Inkább az istennek ellene vattok,

.....

Nem csuda hogy ily igen nyomorgotok,
Istentől ily igön ostoroztattok.

János király halála után (1540 júl. 18.)² a rákosi gyűlés a csecsemő János Zsigmondot kiáltotta ki királylyá (szeptember) s addig, míg felnő, egy kormányzótanácsra bízott az ország dolga,

16. PETROVICS PÉTER NÉVALÁIRÁSA.

melynek tagjai voltak a királyné, György barát, Petrovics Péter és Török Bálint. Ellenfelének halála arra indította Ferdinándot, hogy ismét megkísérelje az egész ország elfoglalását. Főleg Budára vágyott s annak elfoglalására vezérének, Vellsnek utasítást is adott, de a vállalkozás kudarcot vallott. A következő

évben (1541) nagyobb

sereget küldött Rogendorf vezérlete alatt Buda elfoglalására. A kormánytanács ekkor Budán tartózkodott s Török Bálint is ott volt a védők között, többször sikeres kirohanást intézvé az ostromlók ellen. Rogendorf meghiusult kísérlete most Szulejmánt

17. VELLS LÉNÁRT NÉVALÁIRÁSA.

arra indította, hogy a gyermekkirálynak nyújtott segítség színe alatt végrehajtsa régi tervét s elfoglalja maga

számára Budát. Aug. 29-én a Buda közelében lévő táborába kérette a csecsemőt s tanácsosait, s míg ezek nála tisztelegtek, a védtelenül hagyott várba lassan belopózó törökök elfoglalták azt. Török Bálint betegségére hivatkozva, nem akart a török táborba menni, inkább a várban kívánt maradni, hogy megtartsa Budát a török ellen, de György barát semmiképen nem akarta

² Mindszenty Gábor szerint júl. 21.

engedni s végre is elment a többi urakkal s Martonfalvay Imre hű deákjával s annak szolgájával. Ez beszéli el, hogyan bánt a török az ő kegyelmes urával.³ Míg Török a császár sátorában volt, ő a sátor előtt várta annak kijövetelét, majd elvonult a csecsemő kísérete s hívták Martonfalvayt is a hazamenetelre,

18. ROGENDORF VILMOS.

(Egykorú festmény után.)

de ő estig várakozott s akkor a sától elkergették. Az éjet egy török sátorában töltte s az alatt ellopták a lovát, később a szolgája lovát is, sőt rabságra akarták őket is vetni s csak tizednapra szabadultak meg «csodálatosképen». Urát a török fogva tartotta s előbb Belgrádba, később Konstantinápolyba vitette s a Héttoronyba záratta. Itt volt még 1550-ben is és ez az utolsó adat róla, mikor Borsoló Ferencztől levelet küldött Martonfalvay-

³ Martonfalvay Imre emlékiratai 141. kk.

nak, hogy legyen közel az ő gyermekéhez.⁴ Ezután nemsokára elhalt, hasztalanul remélve kiszabadulását.⁵

Martonfalvy Imre deák — mint maga elbeszéli — csak nagynehezen menekülhetett meg a török táborból és «sok kerön-

19. JÁNOS ZSIGMOND BEMUTATÁSA A SZULTANNAK.

(A «Neu-eröffnete Ottom. Pforte»-ban.)

gessel az vesződelmes uton» érkezett haza Somogyvárra, a hol már holt híret költötték s marháját s pénzét kifosztották.⁶

⁴ Id. emlékir. 158. l.

⁵ Halálózási évére vonatkozólag lásd Nagy Imre jegyzetét Martonfalvy emlékiratának idézett helyén. 1550 szept. 18-án Nádasdy Anna ezt írja róla Nádasdy Tamásnak: «... az ország követit mondják, hogy kencstartó uramnak küldtetének volna levelet és hogy ezt is irták volna az kencstartó uram levelébe, hogy Bálint uram halála bizony és hogy az mi marhája volt, az törökök megosztának vele». Nádasdy T. csal. lev. 143. l. Buday F. Polg. lex. III. k. 1805. 446. l. azt is írja

róla, hogy «a tömlőcz unalmait a többek közt azzal enyhítette, hogy vasárnaponként, Calvin tudománya szerént kidolgozott magyar prédikációkat hallgatott». Szücs István (Debreczen tört. I. k. 169. l.) azt is megmondja, hogy Kegyes János nevű erdélyi születésű pap volt az, a kinek magyar prédikációit hallgatta. Forrásukat nem idézik, de azt vélem, hogy mindketten Sinai Miklósnak «Praelectiones publ. in hist. eccl. sec. XVI. Hung. et Transs.» cz. kéziratából vették ez adatot.

⁶ Martonfalvy Imre id. emlékir.

Ő vitt hirt asszonyának a férjével történt nagy szerencsétlenségről, tőle értesülhetett Tinódi is róla és *Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról* című historiás énekben még azon évben (1541) megénekelte azt.⁷

Mielőtt erről szólnánk, vessünk egy pillantást e műfaj korábbi történetére. A magyar történeti ének kezdete az ősi korba nyúlik vissza, abba az időbe, mikor történetből és meséből rakta össze a monda ékes épületét a nép képzelete. A honfoglalás korában is ilyen formában, mesével elegyest jelenik meg, s krónikáinkban is minduntalan olyan elbeszélésekre bukkanunk, a melyek a történetet a csacska hegedősök naiv felfogásában adják elő. Nem sajnálhatjuk eléggé, hogy a legrégebb ilyen történeti éneknek csak jelentéktelen töredékei maradtak fenn. Ilyen lehetett a Listius János által feljegyzett énektöredék:

⁷ Budai É'saiás «Magyar ország históriájá»-ban (II. k. 3. kiad. Pest 1833. 143. l.) azt mondja Tinódiról, hogy «Török Bálinttal együtt fogságra vitetett volt». Erre a műre hivatkozva Szücs István (Debreczen város tört. I. k. Debr. 1871. 169. l.) ugyanezt ismétli, de utána teszi: «T. S. azonban — magának Török Bálintnak határozott kívánságához képest — nemsokára visszakerült Magyarországra». Németh Béla szerint (Szigetvár tört. 1903. 87. l.) «Nagyon valószínű, hogy midőn Török Bálintot a török rabul ejtette, Bálint kíséretében Tynódi Sebestyén is Budán időzött, mert az egész eseményt oly élénken írja meg versében, mint azt csak egy szemtanu teheti. Vannak adataink, melyek azt igazolják, hogy Tynódi nemcsak Budán volt, midőn Szulejmán Budát és Török Bálintot hatalmába vette, de részt is vett az ünnepélyen, midőn a kis János Zsigmondot aranyos kocsin vitték Szulejmán táborába; sőt urával, Török Bálinttal ő is rabságba esett és hozzá való ragaszkodásától vonatva, vele együtt rabságban

óhajtott maradni, míglen gazdája maga unszolta visszatérésre. Ez epizód emléké egy kézirat őrzi, mely a debreczeni kollégium levéltárában van s melyet annak írója állítólag Melius Péternek, Debreczen városa egykori híres református papjának irodalmi ereklyéiből merített. Ez annyiban bírna valószínűséggel, a mennyiben Melius Péter, ki Tinódinak kortársa volt, Somogy megyéből Szigetvár vidékéről származott, ki ép úgy mint Tynódi, a vallás reformálását pártoló Török Bálint és neje oltalma alatt állott egykor s ki, mint ilyen, a viszonyokat jól ismerhette». Melius ugyan, ha máshonnan nem, Török Jánostól értesülhetett Török Bálint fogságba jutásának körülményeiről, de ez adatok, úgy látszik, félreértésen alapulnak. Az idézett kézirat, melyet Budai F. is felhasznált, Sinai Miklósnak «Praelationes publicae in hist. eccl. sec. XVI. Hung. et Transs.» című műve, de ebből más adatot idéz Meliusra hivatkozva Budai F. és Szücs István (id. m. 167. l.). V. ö. e. mű 26. l. 5. jegyzetével.

Balás öld meg a királt,
Neked adom Gimes várát.

vagy ez a Zrinyi «Mátyás király»-ában említett kétsoros ének, melyet a Jajcza ostromáról (1463) hazatérő Mátyásról és Mahumet császárról énekeltek még a kis leányzók is:

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.

Erről szinte azt mondhatnók, hogy Tinódi modorában írt históriás ének töredéke.⁸

Igazi históriás ének ennek egy java részében ránk maradt kortársa: *Szabács megvétele* vagy *viadala*.⁹ Toldy szerint ilyen éneket énekeltek Mátyás asztalánál az ő hőstetteiről. Az események egyszerű, hiteles és költői előadása ékes bizonyosággal szolgálhat a históriás ének nagy multjára nézve;¹⁰ az ifju Várday Simon és a cseh Francz főtisztos hadnagy elsiratása pedig némiképp *Gergely deáknak Both János veszedelméről* (c. 1490) és *Szabadkai Mihálynak Beriszlói Péterről* (1515) szerzett «siraloménekei» rokonává avatja.¹¹

Geszthy László diák éneke a hatvani gyűlésről vagy Magyarország közelgő pusztulásáról (1525), a mennyire ilyen töredékből megítélhető, a történeti előadást feddással kapcsolja egybe; az ilyen irányzatos históriás ének már előbb is divatos lehetett, mert Tinódi is ez iskola tagjává szegődött. Ez irány túlhajtása *Farkas András «Krónikája a szkitháknak vagy magyaroknak*

⁸ Hamar mindenkivel Jézust kiáltata,
Az ő jó lovokat folni bocsáttata.

Szalkai mezőn való viad. 223—4. v. s.

⁹ Csánki Dezső az ének 44. sorára hivatkozva helyesen mondja, hogy *Sz. megvétele* találóbb cím, mint a forgalomba hozott *Sz. viadala*. A «Hadtört. Közl. I. 1888. évf. (355—388. l.)» megjelent példaszzerű értekezése nemcsak a vár megvételenek alapos története, hanem az összes kútfők s így ez éneknek

is kritikai ismertetése. Hasonmását és bibliogr. I. Zolnai: *Nyelvml.* (Bp. 1894.) 142—151. l.

¹⁰ V. ö. Szilády: *Régi m. költ. I. köt.* 285. l.

¹¹ Szilády: *Régi m. költ. t. II. köt.* 365—7., 482—7. l. (V. ö. I. köt. 204. l.) Századok 1877. 336—44. — Ábel Jenő B. P. énekéhez. *E. Phil. Közl. XII. évf.* 529—34. l.

Magyarországba jövetelekről,¹² s a zsidóknak Egyiptomból ki-
jövésekről» (1538), mely többet foglal magában, mint a mennyit
címe mond, t. i. oktató czélzattal a zsidó és magyar nemzet
történetének hasonló vagy hasonlóknak vélt vonásait állítja egy-
mással szembe s e párhuzamba Jankula vajda, Mátyás király,
Lengyel László és II. Lajos mind belékerülnek.

Cantio Petri Berisló.

M
jind ij mpa k bankogijatok pipet vezalmen,
mre kagijatok myghipen kzele ab mo jo
kivendogjat. mm kalkorok arit kofar
pofa ab mo pizim
Im latorjatek illenfogyth fok hahem mygh
gijozsa; amre kimek kofafagyat rolasok d
pze. mllterizek mygh holsat jnygyan mo
mm mlye.

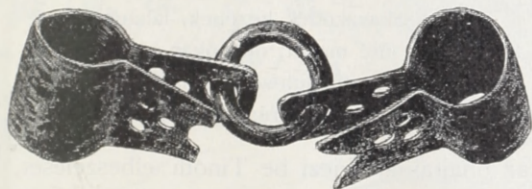
21. A BERISZLÓI PÉTERT KESERGŐ ÉNEK KEZDETE.

Legutolsó e sorozatban Csáthi Demeter «Pannoniai ének»-e
vagy «Ének Pannonia megvételéről», azaz a honfoglalás és
abban a fehérló mondája a Bécsi Képes Krónika előadása sze-
rint, melyet a Szilágyságban akkor szerzett, mikor «nagy bú
vala Magyarországnban». Ez a bizonytalan meghatározás épp úgy
illik a mohácsi veszedelemre, mint Buda elestére (1541). Az első
mindenesetre a legnagyobb bú valamennyi közt, mely ez orszá-
got valaha érte, a második inkább összeegyeztethető Csáthi

¹² Az eredeti cím latinul.

életrajzi adataival.¹³ Ez utóbbi feltevés szerint a históriás ének akkor készült, mikor Tinódi ilyen irányú munkásságát «*Buda veszésé*»-vel megkezdte.

Szapolyai halála után — így szól Tinódi éneke — a németek ostrom alá fogták «kincses» Budát. A török császár felkészíté ellenök «nagy erejét», egyszersmind utasította Memhet basát, hogy Török Bálintot hívassa magához Dárdára.¹⁴ Török Verböczi Imre társaságában elment a hívásra s a basa «nagy tisztóséggel» fogadta s gazdag ajándékokkal bocsátotta el az «urfit».

22. TÖRÖK RABBILINCS.

Török ezután Budára siet s a törökkel együtt ostromolta a németek sánczát. Egy ízben Príni [Perényi] Péterrel is találkozik s a

¹³ Szilády: Régi m. költ. t. I. k. 3—8., 227—47., 382. és II. köt. ... I. Széchy K. Pannoniai ének. Bp. 1893. Különny. Irodalomtört. Közl. 1892. évf. Csáthira vonatkozó néhány újabb adat az «Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás korából» I—IV. k. cz. mű (Budapest, 1902—12.) II. kötetében megjelent «Magyarországi Szalvatorianus Szent-Ferenczrendűek közgyűlésének jegyzőkönyvei 1531—67. évekből.» Ezek szerint 1531. «V. P. F. Demetrius de Chaath» az ozorai custodián van s visitator lesz (467. l.). Ugyanezen évben «P. Demetrius Chaath ob nimiam crudelitatem imposterum nunquam preficiatur ab officium guardianatus ve! custodiatu» (469. l.). 1533. Pataki guardian (472. l.); de ugyanezen évben a coassessorok közt szerepel Demetrius de Chaath predicator Pesthiensis (475. l.); 1535-ben Demetrius

de Chaath G. [uardianus] de Pathak, a káptalan coassessor. (480. l.) 1537. a jeníi őrségen van P. F. Demetrius de Chaath csanádi predicator, (484. l.); ugyanezen évben a Káptalan ülnökei közt mint váradí predicator említették (487. l.). 1542. Die Mercurii solennisabit V. P. F. Demetrius de Chat. C. custodie Pathak (490. l.). U. ez évben mint szécseni praedicator szerepel (D. de Chaath) (497. l.) s alább egy Csáthi (Chathy) által elzalogosított kehelyről van szó (499. l.). Egyidőben nem két ferenczrendi szerzetes viselte e nevet?

¹⁴ Tinódi Tardát ír. Szilády szerint (Régi m. költ. III. k. Bev. X. l.) «szinte bizonyos», hogy Tinódi is elkísérte urát a dárdai táborba. De az «élenk leírás», a mit erre nézve felhoz, nem elég bizonyíték.

maga példájával inti, hogy ne bízzék a törökben, álljon el mellőle. Török megmarad a herceghez, Szapolyai fiához való hűségben. Ezalatt közeledik a török császár hada s ennek hírére a német sereg elvonul Buda alól. A török császár Scambriához (Ó-Buda) érkezve, «izent János királynénak», küldje hozzá a királyfit. Míg a királyfi nála időzött, serege elfoglalta Budát. Ezután visszaküldte János Zsigmondot anyjához, de a kíséretében volt urak közül magánál tartotta s fogságba vetette Török Bálintot. Jó Török Bálintné hogy erről értesült

«Erő szakaszkodék kezének, lábának,
Földhöz üté magát, ott sokan sirának . . .
Sírva apolgatja futosó két fiát,
Oly igen kesergi urának fogságát.»

Azzal az óhajással fejezi be Tinódi elbeszélését, hogy hallgassa meg Isten az özvegy kérését: «hogy hamar láthassa ura megjövését».

IV.

Hogy Török Bálint fogsága csakugyan mély gyászba borította családját s vándorbotot adott nagy udvartartásának több tagja kezébe, ez nemcsak Tinódi énekéből világlik ki, hanem Martonfalvay elbeszéléséből is megtudjuk.

Mikor a beszterczebányai országgyűlés rendelete szerint¹ Báthory András több jószággal egyetemben elvéteti az özvegytől Somogyvárat, szolgálai is egymásután hagyták el. Martonfalvay szerint «az lesz jobb köztök, ki elébb elmeheessen és magának helyt szerezhessen». «Egyik sem akará magát megkötelezni keserves kegyelmes asszonyának.» A török császár készülődései hírére a pápai tiszttartó is búcsúzni kezdett s az elhagyott özvegy alig tudott más tiszttartót kapni helyette. Szigetre² magához hívatta Martonfalvayt s ígéretekkel próbálta a tisztség

¹ Martonfalvay id. emlékir. 143. l.

² Id. eml. 144. l.

BVDA ODER OFEN DIE HAVPTSTADT IN VNGERN.

ALSO IST ES AVF DEM WASSER ZVSEHEN.

WAHRE CONTRAFACTVR DER FVRNEMEN HAVPTSTADT IN VNGERN OFEN GENAND.
 WIE DIE AVF BAIDER SEIT ZV WASSER VND LANDT ANZVSEHEN IST. etc

elfogadására rábírni. Martonfalvay szabadkozott, de midőn látta, hogy volt tisztartója ellillant az «asszonya híre nélkül» a várból s a «keserves asszony inkább megbusult», végre engedékenyebb lett. Törökné újra magához hívatta Szezliget várába s «kérte s intette sok szóval, fogadásokkal, néha sírással is, hogy vegye fel annak a tisztnek gondviselését». Eleinte még most is mentette magát, de mikor az azt mondta, hogy ha gondját nem viseli házának, úgy veszi, mintha ő vesztené el Pápát tőle: e szón «megháborodott» és így szólt: «... Pápa vesződelmének sem akarok oka lenni, Nagyságod ne sírjon, ime elmegyök az Nagyságod parancsiolatjára . . . én Nagyságodért az fejemet im szerencsára visziem, elhagyván Nagyságodért mind feleségömet, gyermekimet és ha az idő hozza, kész vagyok halálommal is szolgálni Nagyságodnak és Nagyságod gyermekeinek Isten segítségével, Isten Nagyságoddal ő szent felsége az én kegyelmes kis uramékkal ő nagyságokkal egyetemben tartson meg sok ideiglen . . .»³

Martonfalvay így megmaradt a Török-család szolgálatában, de a legtöbb szolgálja urat cserélt. Nem tudjuk, Tinódit marasztották-é, talán nem jószántából távozott, de a gyászos házban lantosra nem volt szükség, neki pedig ez volt a főfoglalkozása.

Tinódi tehát már a következő (1542) évben búcsút vesz Szigetvártól, mely 1543-ban különben is megszűnt a Török-család birtoka lenni: Istvánffy Pál ekkor vette át azt az özvegytől Ferdinánd számára.⁴ Mint családos embernek nehezebbre esett az elválás, s abban reménykedve, hogy Török Bálint nemsokára megszabadul,⁵ a közelben tartózkodott.

Így találjuk őt 1542 ápr. 24-én («Szent György innepében») Baronyában, vagyis Baranyavárban.⁶ Baranyaváron Istvánffy

³ Id. hely 144., 145. l.

⁴ Németh B. Szigetvár tört. 98. l. — Holub József: Istvánffy Pál. Békefi-émlékkönyv 229. l.

⁵ Príni Péter stb. 120. sora. (Régi m. költ. III. 280. l.)

⁶ Hogy «Baronyá»-n Baranyavár és nem a vármegye értendő, azt helyesen alapította meg Mészöly Gedeon «Tinódi S.» (Nagykőrös 1906) cz. művében (23. l.). L. Csánki Dezső: Magyarország földr. II. k. 454., 460. l.

23. I. FERDINAND ARCZKÉPE.

(A bécsi udv. könyvtárban őrzött imakönyvében.)

Imrének volt birtoka,⁷ testvérének, Istvánffy Pálnak pedig háza volt Szigetváron, így valószínűen e családnál vonta meg magát egy kis időre s itt írt egy újabb historiás éneket *Prini Péternek, Majláth Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról*.

Prini vagy Perényi Pétert 1532-ben tartóztatta le Szulejmán szultán, midőn Mohácsnál a végett kereste fel őt, hogy mentse fel azon kötelesség alól, hogy akár a Ferdinánd, akár a Szapolyai pártján álljon, de Szulejmán fogságba vetette s csak akkor bocsátotta szabadon, mikor Ferencz fiát küldte maga helyett a szultán táborába. Vele esett fogságba Istvánffy Pál is s talán az Istvánffy-család irányította Tinódi figyelmét ez eseményre. Az erdélyi fejedelemségre vágyó Maylád Istvánt Fráter György, Bornemisza Boldizsár s három idegen nemzetiségű követ segítségével 1541 júl. 20-án csalta kelepczébe s azután a Fogarast seregével bekerítő Péter vajda fogta el, mikor táborában megjelent. Azután Konstantinápolyba küldték s haláláig (1550) a Jedikulában fogságban tartották.⁸

Ezeknek fogságba jutását csak rövidesen adja elő Tinódi.

«Sirva vesziköl Magyarország» — úgymond — s vigad a török császárság, mert a jámbor magyar hiszen neki s a kavort (gyaurt) bátran uralhatja, fogságba hurczolhatja. Így bánt Prinivel, a kit csak akkor bocsátott el, midőn maga helyett fiát küldte cserébe, így bánt Majláthtal, a kivel elhitette, hogy királylyá teszi s követül három «aranyas» ruhába öltöztetett szegény bojért küldött érte; a harmadik «drága hal», mely a szultán hálójába került, Török Bálint, a ki hitt a török császárnak és ajándékainak s most harmadmagával Nándorfejérváron «nagy fogságban» ott is, mint a jó aczél, hajthatatlan.

Foháskodik mostan sok gyakor sirásval
Asszony-felesége az két szép fiával,

⁷ Horváth Márk Istvánffy Jánostól, Imre fiától bírta annak birtokrészét zálogjogon Baranyaváron. Németh B. Szigetvár tört. 166., 168. l. V. ö. Mészöly id. m. 23., 24. l.

⁸ Maylád István életét lásd e vállalat 1888/9. évfolyamában Majláth Bélától. Majláth Tinódi művét nem említi.

Ch. de Witte del.

24. A HÉTTORONY KONSTANTINÁPOLYBAN

valamint jó szolgálai is, kik «szível» szeretik, és a kikkől egy-néhány, — köztük maga a jó Tinódi is — «tétova búdosik».

Baranyában vagy Baranyaváron nem sokáig volt Tinódi, csak mint vendég tartózkodhatott itt s útját csakhamar tovább folytatta azon főurakhoz, kik előbbi urának jó emberei, barátai voltak, a kikkel akkor ismerkedhetett meg, mikor Török Bálint szolgálataiban állott.

Ilyen volt Verbőczy Imre, a híres jogtudósnek fia, ekkor már Tolnamegye főispánja, a ki Török Bálinttal vele volt, mikor a tárdai (ma Dárda) török táborban Memhet basát meglátogatta. Róla Tinódi így emlékezett meg, mikor e látogatást elbeszéli:

Jó Verbőczy Imre nála⁹ kedves vala,
Mint egy atyjafiát úgy szereti vala,
Mert nagy szíve szerént néki szolgál vala.

A Ferdinánd pártján állott s minthogy Verbőczy István nagyszámú birtokai egy részének örököse,¹⁰ gazdag ember is

25. VERBŐCZI ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

volt. Vitéz, bátorszívű ember, a ki a harcban, bajvívásban gyönyörűségét találta. Ezt megmutatta azzal is, hogy 1542 márczius 25-én Kászon [Kászim] bég rabló csapatára a ráczkozári mezőn (Baranya m.) ráütött, megverte s a foglyokat kiszabadította. Ennek híre a környéken messze elterjedt, s Tinódi is felkereste őt 1543-ban Daróvárott¹¹ (Baranya m.), hogy megénekelje e hadi tettét, hozzá való «szerelmében», mivel «jóakarátját» is tapasztalta.

⁹ T. i. Török Bálintnál. Buda veszéséről 53—55. v. s.

¹⁰ Verbőczy István 1542-ben halt meg. Birtokai felsorolását l. Fraknói W. életrajza függelékében.

¹¹ V. ö. Szilády Régi m. költ. t. III. k. Bev. XII. l. és Németh B. Szigetvár tört. 97. l.

Egy «öste» szerezte ezt a historiás énekét, melynek «*Verbőczi Imrénnek Kaszon hadával, kozári mezőn viadalja*» címet adott. Azzal kezd, hogy az urak még mindig nem tanultak kárukon, irigykednek, «egymást rágják», a helyett, hogy egyet értenének s kincsöket a végbeli vitézek táplálására fordítanak.

A végbeli vitézek dicséretére tér át azután, a kik mindig készek szembeszállni az ellenséggel; volna harczki kedvük, a mit

Andantino.

mf

Ti sze - gén ma - gya - rok, nagy ö - röm ti nek - tők

az te - rek ke - zé - be mi - kor foglylyá es - tők

poco vivo

p

ott ma - gyar vi - té - zők lesz - nek se - gét - ség - tők,

a tempo

f

kik mi - att sza - bad - ság ha - mar lé - szen nek - tők.

26. VERBŐCZI KOZÁRI VIADALJA MÁTRAY GÁBOR ÁTÍRÁSÁBAN.

mutat az is, hogy Kaszon basa felszólítására Döbröközben többen kiállottak bajviadalra s «hírt-nevet vevének».

Kaszon bőkezűen bánt a bajviaskodókkal s ennek híre messziről hozzá csábította az olyan törököket, a kikben volt vállalkozási kedv «szerencsa kísérteni».

Midőn egyszer egy ilyen csapat érkezett hozzá, rablani bocsátá őket Döbrököz felé. Verbőczi Imre meghallotta, hogy ezek sok fogolylyal és rablott jószággal a kozári mezőn szállottak meg, azonnal kivonult ellenök seregével s megütközött velük.

Az ütközet a magyar sereg javára dőlt el, 90 fejet és 16 foglyot ejtettek s 220 magyar rabot szabadítottak ki.

Verbőczinek élete is veszedelemben forgott, mert «szép roh lovát» leszúrták alóla, de szolgálja szerencsésen kimentette.

V.

Verbőczi Imrétől Nagyszombatba ment «bűdosásában» Tinódi. Itt van az 1544-dik esztendő el-béforgásában, nagykarácson előtt s itt tartózkodását arra is felhasználta, hogy «*A szalkai mezőn való viadalról*» cím alatt különéneken magasztalja Balassi Menyhárt, Nyári Ferencz és Zoltai Lőrincz vitézségét. Mind a három rettenthetetlen vitézségű és vakmerő katona volt. Életét mind a három számtalanszor tette kockára. Nyári Ferencz vitézsége különösen később, a schmalkaldeni háborúban lett világhírűvé, pedig akkor már köszvényes vala; Zoltai Lőrincz vakmerőségének azzal adta bizonyosságát, hogy Veli hatvani bég mintegy négyszáz főre rügő seregét alig száz huszárjával feltartóztatta s az összeütközést kerülni akaró sereget addig ócsárolta, míg azok szégyenletükben hadi rendbe állottak s összeverekedtek. S a túlnyomó erő daczára megfutamította azokat.¹

Balassi Menyhárt is, a nagy duló, fosztó és kóborló, a ki a pártváltoztatásban Perényi Pétert és Török Bálintot is messze túlszárnyalta, úgy hogy egész komédiát lehetett írni «árultatásáról», messze földön híres kapitány, félelmet nem ismerő bátor ember volt. Ezt ellenségei is elismerték róla. Ennek adta jelét a szalkai kalandban is.

Memhet basa nyolczezer emberrel felégeté «neves» Miskolcz városát, azután, midőn meghallotta, hogy Lévában Balassinak csak száz lovagja van, elindult a város és vár megvételeére. A városba setét hajnalba el-bészökdösének s gyujtogatták azt. Már a vár kapuját kezdték bevágni, mikor Balassi észrevette.

¹ Verancsics A. összes munkái. I. köt. 258—9. l. Takács S.: A török-magyar Pest, 1857. (Mon. Hung. hist. Script. II.) bajviadalok. Bp., 1913. 21—22. l.

«Csak egy imegbe» a kapuhoz szaladt s szablyájával a kaputól «eltágítá» a törököt. A rablott zsákmánnyal a törökök vígan vonultak hazafelé. Balassi utánok vonult, közben híre futott a rablásnak s Nyári Ferencz, Zoltai és Balassi a szalkai mezőn utólérték a török sereget s heves küzdelem után «jobb része vesztött császár szolgáinak».

27. BALASSA MENYHÁRT SÍREMLÉKE.

Ferdinánd 1544 november 24-én küldette szét a következő év februárius 2-ára összehívott országgyűlés meghívóit.² Valószínű, hogy az így Nagyszombatban egybegyűlt úri rend, vonzotta Tinódit ide. Még századokkal később is írókra és költőkre (pl. Csokonaira) hasonló vonzóerővel bírt az országgyűlés.

² A meghívólevelet közli a Magyar országgyűl. emlékek. II. köt. Bpest, 1875. 631—3. l.

V. KÁROLY CSÁSZAR.
(Tizian festménye a müncheni királyi képtárban.)

A királyt is várták, azt remélve, hogy személyesen nyitja meg a gyűlést, de maga helyett Várday Pál esztergomi érseket bízta meg ezzel. A megjelent főurak neveit, kiknek sorában Tinódi ismerősökre akadhatott, nem ismerjük. Valószínűen jelen volt azon Nádasdy Tamás országbíró is.³ A gyűlésen szenvedélyes kifakadások történtek V. Károly császár ellen, a ki a török ellen megígért segítség helyett csak üzenetet küldött Weltwich Gellért nevű követe által, a ki Nádasdynak barátja volt.⁴

Nádasdy vitéz és bátor katona volt, a mint ezt Buda 1529-iki ostroma alkalmával s a következő évben már mint Szapolyai-párti Budába belopózkodása, valamint később (1556) Babocsa elfoglalása és még sok más, mintegy tizenöt csatában való részvétele

28. VÁRDY PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

által eléggé bebizonyította. Művelt és felvilágosodott ember, ki Grätzben, Bolognában és Rómában tanult, azután Vic Tamás bibornok oldalán, majd királyi titkári minőségben finom, síma modorra, széleskörű ismeretségre és nagy emberismeretre tett szert. Hogy a tudományt kedvelte, annak jelét adta azzal, hogy birtokán Sárvárujszigeten könyvnyomtatóműhelyt állíttatott fel s itt nyomtatta ki Abádi Benedek Sylvester János magyar nyelvtanát (1539) és Újtestamentumát (1541), ugyanitt iskolát alapított s abban olyan kiváló tudósokat tartott udvarában vagy iskolájában, mint Sylvester János és Dévai Biró Mátyás, a kiket Melancthon ajánlott pártfogásába.⁵ Midőn az 1534 év vége felé nőül vette a Kanisay-család utolsó sarját, a tizennégy éves⁶ Orsolyát,

³ U. o. 618 l.

⁴ U. o. 620. l. Horváth M.: Gróf Nádasdy Tamás élete. Budán, 1838. 83. l.

⁵ Az 1537 okt. 7-én kelt levelet l. Corpus reformatorum III. 417—8, s ma-

gyar fordításban: Révész Imre: Dévai Biró Mátyás (Pest, 1863) 45., 46 l.

⁶ 1554 szept. 6-án férjének küldött levelét így írja alá: «Az kegyelmed harmincz három esztendő Orsikája», ebből

nagy vagyon urává lett s abból az egyházat és iskolát, a tudományt és a tudósokat bőkezűen támogatta.

Vidám, derűs kedélyű, tréfaszerető ember volt. Ezt feleségéhez írt levelei is mutatják. «Szerelmes Orsiká»-jának, «szerelmes leányóká»-jának, «szerelmes hadnagy»-ának, «szerelmes fiókás»-

29. NÁDASDY TAMÁS.

ának, «tekéntetes, nagyságos, tisztelendő és szerelmes ágyastárs»-ának, «szerelmes feleség»-ének címzett leveleit így írja alá: «Az te vén nádrispánod», «Az te apókád», «az te agg hadnagyod», «Az te vig Nádazsdyd», «Az te villámkovácsod»,

következik, hogy 1521-ben született (szept. 6. ?); arról, hogy 1534. év végén vette feleségül Nádasdy, I. Révész fejtegetését: Dévai Biró Mátyás 35. 1. 3. jegyzet. V. ö.

Károlyi Á. és Szalay J.: Gróf Nádasdy Tamás családi levelezése. Budapest, 1882. 93. l. Népszerű életrajza Payr Sándortól, Bp. 1908-ban jelent meg.

«Az te herélt basád», «Az te ősz kányád», sőt némelyiket le se lehet írni.⁷

Az ilyen jókedvű ember kedveli az éneket és zenét s megbecsüli az énekmondót és lantost. Midőn Bécsbe ment fel, feleségének onnan küldött egy lanthúrt, igérve, hogy utána majd a lantot is megszerzi. Hogy az énekben is gyönyörűséget talált s egyik-másiknak némely részleteit emlékezetben tartotta, abból is kitetszik, hogy 1555-ben Thurzó György nyitrai püspökhöz küldött levelében egy régi énekből e sorokat idézi: «*Hoszd el ghazda hoszd el az Szerémnek borát, noha nynchen pénzem, de vag'ion emberségem*».⁸

Az ilyen ember Tinódit is, mihelyt megismerte, mint neki való embert megszerethette. Mikor ismerkedett meg vele,⁹ nem tudjuk. Volt idő, mikor Török Bálint és Nádasdy egy párton voltak, együtt működtek: már ez időből ismerhette. Majd ismét szétváltak útjaik s mint ellenségek álltak szemben egymással. Nádasdy nővérét, Annát, Maylád Istvännét nagyon szerette s midőn férje török rabságba esett, mindent elkövetett kiszabadítására. Talán e rabság megéneklése hajtotta szívét Tinódihoz. Az is lehet, hogy Nagyszombatban az országgyűlés ideje alatt ismerkedett meg vele. Meghatotta a családos költő bizonytalan sorsa és szolgálatába fogadta. Nádasdy ekkor — mint fentebb említettük — országbíró és az ország főkapitánya volt s mint ilyen magasállású ember sokféleképp hasznát vehette Tinódinak, pl. alkalmazhatta íródeákul vagy kiküldetésekre, hogy tájékozást szerezzen a közhangulat, várak, hadak stb. állapota felől, levelet vagy «nyelvbeli» üzenetet közvetítsen stb.

Hogy csakugyan felkarolta, mutatja az, hogy még halála után is emlegeti az «élte utolsó leheletéig tanusított hű szolgálatait».¹⁰ De

⁷ Károlyi Á. és Szalay J.: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1882.

⁸ Egy. Phil. Közl. 1901. évf. 173—4. l. (Illésy J. közl.)

⁹ Szilády Áron után (Régi m. költ. t. III. köt. Bev. XV. l.) általánosan elfogadják ezt Tinódi életrajzírói, noha két-

ségtelenül azt sem tudjuk megállapítani, hogy Nádasdy és Tinódi 1545 februárius havában mindketten Nagyszombatban voltak.

¹⁰ A kassai tanácsnak Bécsből 1559 máj. 31-ikén küldött levelét közli Ifj. Kemény L. (Tinódi S. életéhez.) Abafi: Figyelő 1886. 328. l.

nem tudjuk, csak gyanítjuk, hogy mik voltak az itt emlegetett szolgálatok, sem a szolgálatba lépés időpontját meghatározni nem tudjuk.

1545-től 1548 nyaráig nem ismerjük tartózkodási helyét s valószínűen ez idő alatt Nádasdy birtokán vagy környezetében élt s talán azért ismerjük csak egy munkáját ebből az időből, mert új állása annyira elfoglalta, hogy nem jutott ideje újabb magyar historiás-ének szerzésére.

E korból egyetlen munkája maradt fent, melynek «Szulimán császárnak Kaszul basával viadaljáról» címet adott. Egy úrfiú

beszélte el «egy kedvében» «császártul megjöttében», Tinódi Sebestyén deák az ő elbeszélése után írta be könyvébe 1546-ban. Szilády is a történet egyik részletére (Kazul feleségének Kertez szan-

30. NÁDASDY NÉVALÍRÁSA.

cokkal való kalandjára) azt jegyzi meg, hogy nem találja nyomát a történetíróknál, de azért nem valószínű, hogy az egész történetet hallomás után írta volna s írott forrása ne lett volna. A forrás ilyen elhallgatása szokása volt az énekmondóknak.¹¹

Bogáti Fazekas a «Három jeles főhadnagyoknak vetélkedések» cz. verses elbeszélését így kezdi:

Nem régen löt dolgot egyet mondanék,
Ha tudnám, hogy tőlem azt mind elhinnék.
Minap nagy bizonynyal nekem beszélek,
Kit tudni mindennek méltónak vélek.

¹¹ De valamely portai követségben járt ifjúra is lehet gondolni.

SOLIMANVS · IMPERATOR TVRCHARVM

31. II. SZULEJMÁN SZULTÁN.

*Ferhát egy főtörök minap onnat jött,
 Ó maga sem tudja, mint oda sietett.
 Tettben, tett kívül, csak az hogy ő megjött,
 De hogy ott volt engem ő elhíttetett.
 Jeles szép dolgokat monda, hogy látott.*

Ez után valóban nem hinnők, hogy a szerző az egész elbeszélést Lukianosból vette és hogy a «Halottak párbeszédei»¹² című művéből a 12. dialogos fordítása. Tinódi is csupán az érdeklődés felkeltése végett emlegeti az «urfi» elbeszélését.

Az itt megénekelt esemény, Szulimán vagy Szulejman hadjárata Kazul ellen, 1534–6. években ment végbe. Tinódi először is az egymással hadakozókat mutatja be. Szultán

32. TAMMASP (TECHMASSES) SAH VAGY KAZUL BASA.

Szulimán «a szép fehér patyolatos» fejedelem Geregországbán, Konstantinápolyban lakik. Ellenfelének Sáhít Almáz [Tammasp] Kazul basának «vörös a patyolatja» s Perzsiában Korozuint lakja. A viszátkodás oka a kék patyolatos Jesil bás volt, a ki Kazult beárulta a császárnak, hogy atyjafiát vette házas-társnak s a császár ezért akarja megfosztani országától. De ez nagyon nehezen ment s addig Szulimánnak sok bosszúságot

¹² Νεκρικοί διαλογοί.

kellett elszenvednie. Ilyen volt az, hogy Jesil bás megcsalta s nem jött segítségére; hogy Kazul egy szelenczében egy áfián nevű maszlagot küldött neki, hogy azt rágja haragjában. A két had összeütkezésében Szulimán hada győzött, puskái nagy kárt tettek Kazul seregében, őt magát is megsebesítették, de azért hada egy tekintélyes részével megmenekült s tovább folytatta a harcot. Felesége a császár kezébe került s az Kertez szancsoknak adta feleségül,

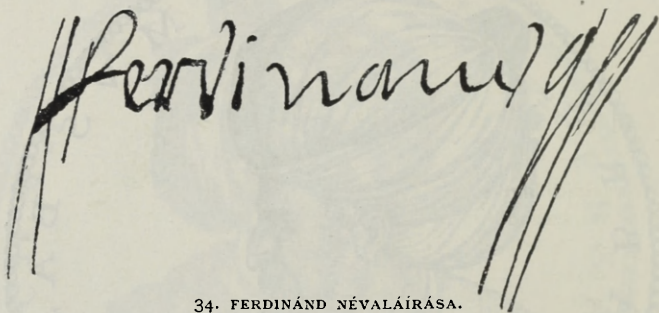
33. IBRAHIM BASA.

de mikor az kezéhez akart nyúlni, az asszony hancsárt ütött ágyékjába. Ezért a császár a tenger vizébe bévettette. Azután Ibrahim basát bízta meg a Kazul üldözésével. *Ibrahim* párvialdra hívja ki, de az nem áll ki egy császári rabbal, csak magával Szulimánnal volna hajlandó megverekedni. A császár újra nagy sereggel indul ellene, de kézre nem kerítheti. Elfoglalja Babiloniát, de mikor onnan eltávozott, a város meghódolt Kazulnak, s ez útra bocsátotta a benne valókat. Szulimán harag-

jában ezeket is megölette. Megölette hű emberét, Ibrahimot is, de Kazult nem tudta kézrekeríteni. Egy jámbor óhajtással végződik az elbeszélés:

Szultán Szulimán császár nagy hatalma,
Nem sok héján mint bölcs Sándor hatalma,
Az jó Isten már hatalmát megrontsa,
Az keresztyén népet már feltámaszja.

Tinódinak még egy másik, szintén a törökökről szóló műve is ez időből származhatik, t. i.: *A török császárok krónikája*.

34. FERDINÁND NÉVALÁÍRÁSA.

Tinódi Zsigmond-krónikájában a királyról elmondva, hogy az 1396-ban Nikápoly alá érkezett s ostrom alá fogta a várat, így folytatja tovább:

Viadal ott mint lön böven megírtam,
A török császárok krónikájokban,
Azért egy keveset szóllok gondoltam,
Zsigmond király mint elszaladott onnan.

Ezt a Zsigmond-krónikát Tinódi 1552-ben írta, tehát a török krónika már korábban elkészült, de 1546-ban, mikor Szulimán és Kazul viadalját írta, még nem volt kész, mert ezt azzal kezdi:

Sok királról, császárról emlékeztem,
Csuda hadakat rólok beszéllöttem,
De terek nemzetről nem elmélködtem.

Tehát 1546 után, és mindenesetre 1552 előtt írta a török császárok krónikáját, de az nem maradt ránk. Tartalma olyan

lehetett, mint az 1597-ben készült *verses krónika a törökökről*, melynek szerzőjét nem ismerjük.¹³

1548-ban Nyirbátorban a Báthory András udvarában¹⁴ találjuk Tinódit. Ez időtájban nevezetes események voltak itt készülöben. Itt adtak találkozót a Ferdinánd és Izabella emberei, hogy Erdély átadása felől egyezkedjenek egymással. Először 1548 július 25-re tervezték a gyűlést, de sok halasztgatás után 1549 szept. 8-án tartották meg azt.¹⁵

Valószínű, hogy Tinódi is azért jött ide, hogy ezen nagyjelentőségű tanácskozás megállapodásairól idejekorán értesüljön s talán egyszermind hírt vigyen róla Nádasdynak. Ezt abból következtetjük, hogy, mint «Erdéli historiá»-ja mutatja, a gyűlés folyásáról elég jól volt értesülve.¹⁶

¹³ Közölte Lukinich Imre «Egy historiás énektörödék a XVI. századból». Kalazantimum IV. évf. 7., 8., 52., 80—82., 96—98. l. A Körmendi-codexben fentmaradt: «*Magyar Crónika*, a melyben leirattatik a török nemzetnek eredete... 1684.» inkább a Farkas András, mint Tinódi műveire emlékezett. Czelder: Figyelő IV. 1882. 468—85. l.

¹⁴ Szilády (a Tinódi-kiadás előtti életrajzban XVI. l.) Somlyai Bátor Andrászt említ. Ilyen nevű tagja csakugyan volt ekkor a családnak: a szatmári várparancsnok Majlád Margit férje s így nővérééről Nádasdy Annáról (Mayládnéről), Nádasdynak is sógora, (Egy levele Nádasdy csal. lev. 231. l.), ki 1551-ben a korona átadásánál is szerepel, de Nyirbátor eccsedí Báthory Bonaventuraé volt, kit közönségesen Andrásnak hívtak, Szatmár- és Szabolcsmegye főispánja, tárnokmester, főkapitány volt. Budai F. is (Polg. lex. I. köt. 1804. 181. l.) világosan erről írja, hogy az ő házához «Nyirbátorba jött Martinuzzi György 1549. eszt., hogy ott ő vele és az ő főkapitány társával Salm Miklós gróffal alkudozzék azon pontok felett, melyek alatt György a Szapolyai János özvegyétől Izabellától,

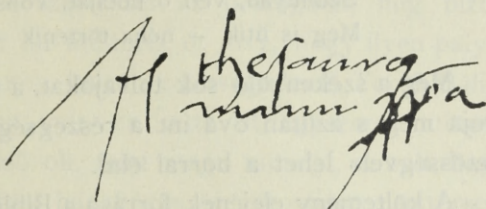
Ferdinándhoz akart állani». Ez a Báthory Ferdinánd pártján állott s tőle csak rövid ideig ment át Szapolyaihoz 1540 körül, de már 1542-től kezdve ismét Ferdinánd híve. Somlyai Báthory András Izabella, illetőleg Frater György embere volt. Világosan kitetszik ez a két Báthory kétféle szerepe Ferdinándnak 1550 okt. 31-én Fr. Györgyhöz küldött levele köv. helyéből: «*Recognoscimus per praesentes . . . quod . . . Frater Georgius . . . misit ad fideles nostros spectabiles et magnificos comitem Nicolaum à Salmis et Newburg ad Oenum, comitem Posoniensem, generalem ac Andream de Bathor, comitem comitalium Zalhmar et Zabolch, tavernicorum nostrorum magistrum supremum praedicti regni nostri Hungariae capitaneos speciales homines et nuncios suos magnificum scilicet Andream Bathorj de Somlyo et Georgium Bojnýchth de Tinninio cum certis articulis chyrographis eorundem nunciorum suorum subscriptis . . .*» Tört. Tár 1879. 508. l. V. ö. 512., 514. l.

¹⁵ Tört. Tár 1879.

¹⁶ I. rész 249—296. — Szilády: Régi m. költők tára III. k. 15—16. és 392. l.

mit jelent a négyféle állat vére. Az oroszlán vére a bátor, a majomé a játékos, a disznóé a sárban heverő, a kecskéé az ugráló, tánczó részegösöket jelenti.

Azután elsorolja a részegösök különféle fajait. Húszfélét ismer. Az egyik alázatos, a másik garázdás, a harmadik bűnét sirató, a negyedféle apróságot kívánó. Azután

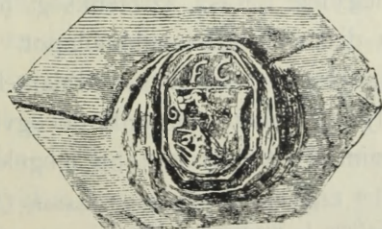
36. GYÖRGY BARÁT NÉVALÁÍRÁSA.

jönnek a dulók-fosztók, a némák, a Domján lovaként bölcsek. Külön faj az udvari részegösöké, a kik nyelveskedésökkel az urasszony kegyébe hizelgik bé magukat s a lantosok rémei:

Nem kell akkor hegedülni, lantot pöngetni,
Szép dolgokat krónikákból nem kell zöngeni,
Csalfa Bíró mert ott csácsog azt kell hallgatni.

Az csélcsapás többet használ az vitézségnél,
Hizelködés, csufolkodás, lantnál, énöknel;
Társim! ezzel se gondoljunk, igyunk jó kedvvel.

Ez a hosszas kitérés is mutatja, hogy Tinódinak is sok baja volt ezekkel. Ezután még tizenkét fajtát sorolja fel a részegösöknek, azután a «bornemiszják»-ra tér rá s ezeket sem kíméli. Egy részök fősvénységéből nem iszik, másik ravaszságból. Az asszonyok és «szép leányok» is ilyenek: reggel szép sölt kappant nyelnek el s azután az asztalnál nem esznek, ezüst kannácskájokat regtől fogva éfélig meg nem száraztják, himvarrás közben is «egyet-kettőt akasztalnak, ők esméig isznak». A vén asszonyokat, dajkákat s vén szakálú hopmestöröket is kigúnyolja. Majd a lantosokra és hegedősökre tér.

37. GYÖRGY BARÁT PECSÉTJE.

Lantosok és hegedősök, kiknek bor lelkök,
Csak borért is elzörgetnek néha szegényök.
Gyorsan köppent, még idején békeni magát,
Szunnyad, véti ő nótáját, vonszja az fáját,
Meg is ütök — néha történik — bottal az hátát.

Még a széken ülő sok tolvajokat, a részegös árosasszonyokat rója meg s azután óva int a részegség kerülésére, de «mértékletösséggel» lehet a borral élni.

A költemény elejének forrása a Biblia (I. Móz. IX. 20—27. v.). A szőlőtőnek megöntözése állatvérrel nincs a Bibliában, ezt tehát másunnan vette. A *Gesta Romanorum* 159. elbeszélése legközelebb van hozzá, a megölt állatokat is olyan sorrendben sorolja fel, csak kecske helyett¹⁸ bárányt említ. Ez a különbség különösen a tanulásban tűnik ki. A *Gesta*-ban némelyek csendesek mint a bárányok, Tinódinál éppen megfordítva kecskemódra felszökés és nagy sok táncz jellemzi azon részegösöket, a kik kecskévérben részesök.¹⁹ A *Gesta* Josephus historicust említi forrásul, de megvan a Midrásban, megvan Temesvári Pelbartnál is.²⁰ Kamál al-Din Damiri XIV. századi arab író *Haját al-hajwân* (Az állatok élete) cz. művében is van hasonló elbeszélés Ádámról. Midőn Ádám a szőlőt ültette, az ördög annak tövét páva, majom, oroszlán és disznó vérével öntözte meg. Ebből ered a borivás négyféle hatása, az élénkség, nevetösség, erőszakosság és végül a disznóéhoz hasonló állapot.²¹ Más íróknál is szerepel.²² A részegesek osztályozása valamely középkori latin versen alapúl, ilyent többet ismerünk, de egyik sem ismer annyiféle részegest, mint Tinódi. A legtöbb megelepszik tizenkétfélével.²³

¹⁸ Legalább a Haller-fordításában, l. Katona L. kiadásában 435. l.

¹⁹ A *Gesta*-ra mint forrásra Szilády mutatott rá RMKT. III. 453. l. Ujvárossy Szabó Gyula: A magyar verses oktató költ. története. Bp., 1910. 27. l.

²⁰ L. u. o.

²¹ Kégl S. Kamál al-Din Damiri: *Haját al-hajwân*. Budapest, 1889. 30. l.

²² Szilády szerint egy XVI. vagy XVII.

századi írónál, talán Pázmánynál. Ugyanő említi, hogy Türr István mint keleti mesét a «Tavasza» cz. lapban (1880. évi egyetlen számában) közölte.

²³ L. De XII speciebus ebrietatis. Katona közl. E. Phil.Közl. 1900. 214. l. és Szilády: Irod. közl. 1901. 88. l. Itt még többféle változatra mutat rá s mint feldolgozást Tolsztojnak «Az első pálinka» cz. meséjét is említi. V. ö. U. o. 1912. 59, 60, 64. l.

VI.

Igy bolyongott Tinódi szerteszét az országban, míg biztosabb révbe nem evezett. Mi indította őt arra, hogy ilyen pályát válasszon? Az egyik fontos, külső ok kétségtelenül Török Bálint váratlan fogságba jutása volt, ez tette őt egyszerre «tétova búdosos»-vá; a másik belső ok, mint maga mondja, az volt, hogy mikor annyi híres bajvívás, hadakozás és várostrom esett meg, nem volt lantostársai között senki, a ki ezek megéneklésére vállalkozott volna. És valóban, noha talán sohasem volt annyi lantos, mint Tinódi korában, de ezek kevés kivétellel mind olyan tárgyakon kapkodtak, melyeknek feldolgozásához kevesebb «futosás és tudakozás» kellett. Lássunk néhányat lantos kartársai közül.

Bornemisza Péter emlékezik meg¹ Turzó régi világtalan agg lantosáról, ki több urat is szolgált s végre koldusbotra jutott. Ez a lantos beszélte neki, hogy Krisztus keresztfája az az almafa volt, melyen a kígyó Ádámot megcsalta. Ezért ezután azt a paradicsomból kivetették és «egyelőbe» gyaloghíd volt egy sáros patakon. Azután egy király [Salamon] gerendának viteté házába, de hogy hosszú volt, egy singnyit «elferészel benne», és ottan megnő ismét. Ezt látván a király, eltéteti azt és azután arra feszítették a Krisztust.² Ez a legenda, melyet Turzó lantosa a papoktól hallott, az Ádám és Éva legendája, melyet Varazzei Jakab «Arany legendá»-jából, de a Debreczeni codexből (A zent Atianknak eleteről Adamrol embóroknek első zvéleiókról) és a Teleki-codexből (fcent iras adam atancnac teremteferől. .) ismerünk.³ Ez a lantos bizonyára ilyen tárgyakat kedvelt és dolgozott fel.⁴

A lantosok másféle fajához tartozott Kassai Lantos, vagy

¹ Negyedic része az evang. ... tanúságoknac. Sempte 1578. 854.* 1.

² Az eredetiben el tetei bizonyára sajtóhiba.

³ Katona Lajos: A Teleki-codex legendái. Bp. 1904. (Nyelv- és széptud. ért. XVIII. 10.)

⁴ Bornemisza ugyancsak az id. műben még egyszer megemlékezik a legendáról, de itt már nem nem hivatkozik az agg lantosra, hanem «ezt is iryac a bölczec, hogy ot volt volna regen az paradicsomnac edes kerte, es Ierusalem helyen volt volna az almafa, kit Adam es Eua meg-

Hegedüs Sebestyén.⁵ Már akkor Kassán lakott, mikor Tinódi oda költözött s Tinódi halála után is sokat beszélgetett magáról. Úgy látszik, szatirikus természet volt s emiatt azokkal gyült meg a baja, a kiket megénekelt. Az «eretnek Gall papról», bizonyosan Huszár Gál református prédikátorról, éneket szerzett s benne másokat is megcsipkedett. Pl. Nyitrai Benedek kassai polgárt mint «csélcsep» embert említette meg. Valami politikai szatira lehetett, mert pártoskodással is vádolta őt, ezért megsértődve bepanaszolta a bírónak és tanácsnak. Erre letartóztatták s azzal riasztották, hogy fogságban tartják, míg be nem bizonyítja, a mit állított. Az ének természetesen névtelenül jelent meg. Lantos Sebestyén körömszakadtaig tagadta bűnösségét. «Bátor fejemvel írjem meg — mondta — ha én szerzettem.» Ekkor a tömlöcbe kísérték és megindították ügyében a nyomozást.⁶ Állítólag Gálszécsen előre eldicsekedett vele, mit ír, azért oda is kérdezősködő levelet küldtek Urbán Mihályhoz, a Sebestyén barátjához, hallotta-é ezt? Urbán hűségesen beszámolt arról, hogy mit csináltak, mikor Gálszécsen együtt mulattak «Szent Gergely estén» a Bertalan diák házánál. Tagadta, hogy hallott volna ilyes beszédet, jöllehet az első este eleget szóltak, beszéltek, mert mind borosak voltak, de efféle szó nem esett köztük. Másodnapon sem hallotta sem érthette, hogy mondotta volna, pedig mindig együtt voltak.

«Továbbá mondhatom — így folytatja azután — hogy elég éneket mondott és hegedült is, még én mondék végre neki ott Gálszécsben szent Gergely estin, hogy hadná el az éneket, mert én es tudnék egyet. Azután egy példa beszédet mondék nekik, hogy micsoda guker⁷ jobb az világon gukerek közt, nem találak meg, hanem én magam megmondám, hogy az fagyuker, mert

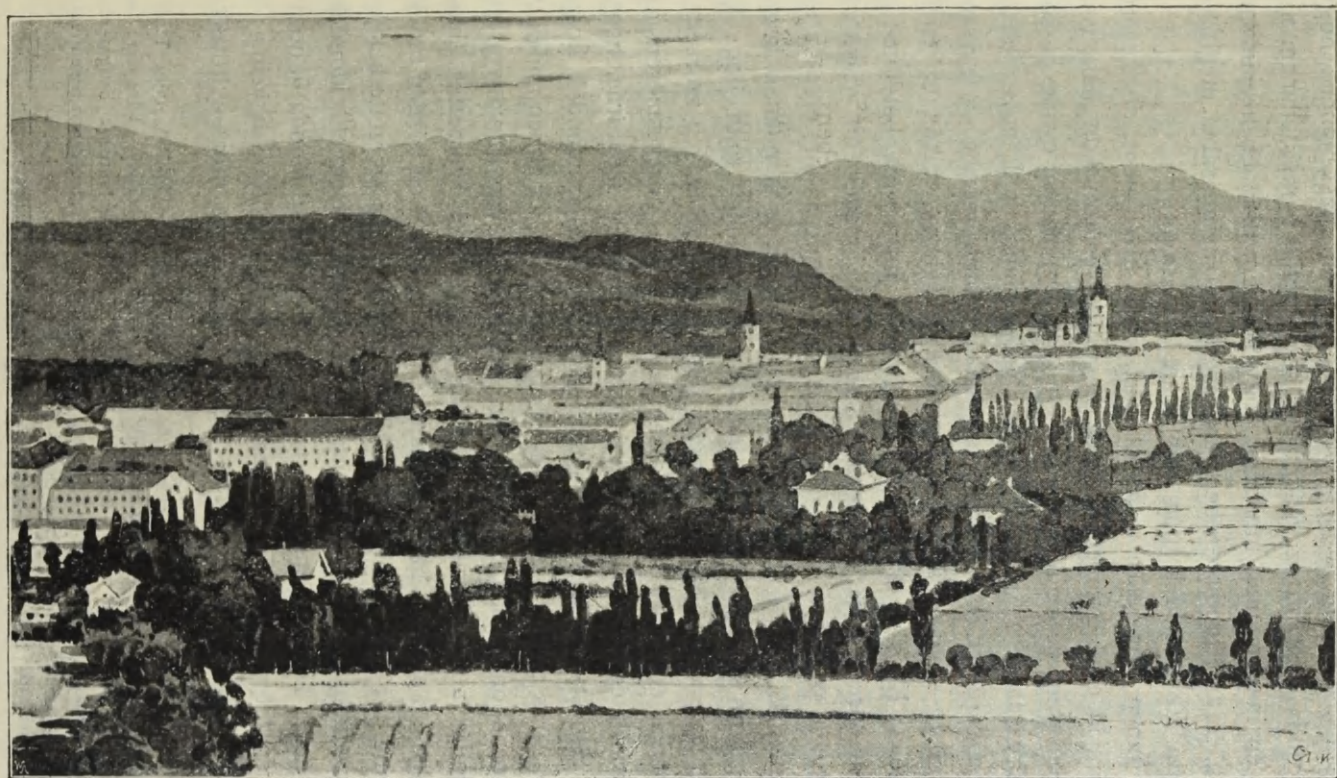
harapa. Es ugyan ottan emeltec volna fel az Iesus Christufts az kereftz fara. *Mongyac* azt is, hogy Noeis vgyan ottan aldozott volna az Vr Iftennec midón kifzallot volna a víz özön vtan az bar-

kabol» stb. 56. lev. Ez utóbbinál tehát ismét a lantásra gondolhatunk.

⁵ Figyelő XXI. 1886. 329—31. l.

⁶ Irod. Közl. I. 1891. 49. l.

⁷ A. m. gyökér. A Kemény L. közlése szerint.

38. KASSA LÁTÓKÉPE.

abbul kell len(n)i minden munkás dolognak. Mást mondék, hogy micsoda drágább ez világon azt sem talállok⁸ meg, hanem azt es én magam meg mondám, hogy nincsen drágább az jámbornál, és az hegedűs Sebestyén⁹ szent Jób mondásából megbizonyítá. Ez beszédek után nem sokat mulattonk..»

Innen Terebesre mentek, azért ide is levél ment, de Keserű Damján csak arra emlékezett, hogy nagycsütörtökön nála volt Sebestyén, de se nem írt se nem olvasott, hanem evangeliumot magyarázott.¹⁰ A harmadik tanu, Pesti János, a Lantos Sebestyén kérésére tett írásbeli vallomást. «Hitem szerint — így szól e levél — azt írhatom Kegyelmeteknek, hogy mikor ez ének kikelett Kassán, akkor én ott voltam és hitta vala bátyámat a mislei prépost vacsorára és vacsora után menék én utána az bátyám szolgálival, hát szintén bátyám uram akkor olvassa az éneket és kérdé, hogy honnan kült az ének, és mondának, hogy Kegilvith szolgálja találta volna. Ott vetekedének rajta, hogy ki szerzette volna. Monda egyik, hogy talán Sebestyén szerzette. Mondék én, hogy hozza, lássam az írást, én megyesmerem az ű írását és kezemben adák. Látám, hát bizony szépi írás, hogy tiz Sebestyén sien tunna olyan szépet irnia és én mondék, hogy ez az írás bizony nem Sebestyén írása, mondék. Ez ebben mulék.¹¹ Más napon én kijüék házamhoz, tehát Sebestyén itt vagyon és mondék neki: Sebestyén! Kassán egy éneket szerzettek, hallottad-e s monda: Micsoda éneket? És az menit én kordén tudék benne, azt elymondám elütte. Monda, hogy valaki szerzette bestye kurvafiájul szerzette, de bizony igeny akarnám látni egyem. Mondék én neki: De ne hazugy, mert talám te szerzeted? Monda ű, hogy az én hitemre soha mégy csak hírét siem hallottam egyem.»

Úgy látszik, hogy a sok tagadás daczára is rábizonyították,

⁸ Valószínűen sajtóhiba *találók* helyett.

⁹ Felváltva *Hegedűsnek* és *Lantosnak* írják, talán azért mert mind a két hangszeren játszott. A Tört. Tár 1889. évf. 598. lapján 1544. évből említett Sebastianus citharida [citharista], azért illik

erre a Sebestyénre inkább, mint Tinódira, mert a hegedűsök hangszere a czitera volt. De a lantosok hangszerét sem kell összetéveszteni a mai hegedűvel.

¹⁰ Figyelő XXI. 1886. 330 l.

¹¹ Sajtóhiba: ma'ék.

vagy maga bevallotta, hogy Nyitrait Gálszécsen csakugyan csél-csapnak nevezte, mert arra ítélték, hogy nyilvánosan vonja vissza e rágalmozó kifejezést s ha nem akarja megtenni, nyelvét vágják ki. Sebestyén természetesen az előbbit választotta s Péter és Pál napján a tanács előtt bocsánatot kért Nyitraitól. Ez megbocsátott neki s kezet fogva váltak el.¹²

Úgy látszik, hogy az efféle családi bűne volt Lantos Sebestyéneknek, mert már előbb (1558) feleségét ítélték el hasonló vétéséért bocsánatkérésre. Az ítélet azt is kimondta, hogy az éneket a könyvből ki kell tépni és többet ne hagyják énekelni.¹³

Ilyen volt Ilosvai Selymes Péter is, a ki mielőtt vándorlantosnak csapott volna fel, iskolamester volt Nagyidán s valószínűen Tinódit is ismerte, mert ez sokszor kirándulhatott ide Kassáról, ha hébe-korba a fiát egyedül is el merte küldeni borért a Perényi kulcsárjához. Lantosi életmódjáról «Ptolemeus király históriája» című énekéből alkothatunk fogalmat magunknak, melyet 1570-ben nagyobb részét «el-benn sován Szilágyországban, Kusalköben egy havas oldalba, egy czellában azaz egy füstös házban» szerzett¹⁴ s valódi vándorló módjára, kinek minden bokor szállást ad, «egy sombokorban» fejezett be. Arról szól az ének, hogy mikor hetvenkét zsidó tudós lefordította görögre a bibliát, Ptolemeus tiszteletükre hét napig tartó lakomát adott. Mellékesen arról is, hogy Ilosvai épenúgy mint Tinódi, foglalkozása közepette a jó bort nem vetette meg. Nem elégszik meg a vendégség leírásával, hanem a lantost is minduntalan az őt hallgató vendégsereg pártfogásába ajánlja. Pl. az első lakoma végén:

Több kérdések más napra haladjanak,
Ma az versszerzőnek innya adjanak.

A második nap végén:

Hadd töltsenek bárcsak amaz serleggel
Hegedősek hadd lakjanak jó kedvvel.

¹² E. Phil. Közl. 1887. 139—140. 1.

¹³ Figyelő XXI. 1886. 739. 1.

¹⁴ Tulajdonképen Aristeás latin for-

dítása alapján átdolgozott, mint maga is mondja: «megtalálta Aristeás könyvében».

A hatodik napon :

Az király vígan köszöni jó borát,
Nem felejtí hegedősét, lantosát.

Ezeket olvasva, mintegy magunk előtt látjuk a rekedt szavú («rozsdás torkú») lantost, a mint egyes részek eléneklése után szünetet tart. A jószívű hallgatóság megérti a figyelmeztetést, megtöltik a kanocsót s kézről-kézre adva, természetesen a lantost se hagyják ki a sorból.¹⁵

Több ilyen példát lehetne még bemutatni a lantosok népes rendéből, de ilyen volt a többi foglalkozása, életmódja és sorja is.

Meg kell említenünk, hogy Tinódi magát soha se nevezi hegedősnek, hanem mindig lantosnak, lutinistának, egyéb adatok is bizonyítják, hogy mások is megkülönböztették őket egymástól,¹⁶ noha az is előfordul, hogy felváltva használják a kétféle elnevezést, mint a kassai Lantos vagy Hegedős Sebestyén esetében láttuk.

Úgy látszik nem csak a hangszerük különbsége okozta Tinódi szigorú megkülönböztetését, hanem az is, hogy a lantosok jobbára képzetesebb, deákos műveltségű (litteratus) emberek, íródeákok voltak, a kik inkább főurak társaságában forgolódtak, a hegedősök inkább a nép mulattatói, afféle korcsmai énekesek voltak.

Ilyen hegedős volt Hegedős Márton, a kinek saját vallomása szerint gyermekségétől fogva ez volt a kenyeré, eleget is keresett: két eke se hozott annyi hasznot, mint hegedűje, de minden «marháját» elköltötte. A világ bármely tékozlójával kiállotta a versenyt, minden keresményét elette és itta, vagy a mint ő mondja, két tolvaja: a torka és hasa mindenéből kifosztotta, úgy hogy annyija se maradt, a miből magát ruházhassa. Szánalmas volt a külseje: dereka mint az akasztott emberé, feje borzas, lába csatos. Élete folytonos vándorlás. Ha valahová

¹⁵ Varsóczi István (1635) még a Heródes lakomáján is fellépteti a lantost. «Víg lakás közben», mikor «a király feltette az Orbán süvegét», megjelenik ez is: «Lantos, hegedős, czimbalmos, hárfás vernek táncznótákat, Az főfőurak

asszonynépekkel ugodják tánczokat, Trombita, sip, dob, clavicordiom betölt palotákat».

¹⁶ Szilády: Régi m. költ. t. III. k. 409. l.

beköszönt, «morgó könyvét» előrántja s legelőször a gazdával «morog», de majd összevesz a vendéggel is, bizonyára a hege-

AZ HEGEDŰSŐKRŐL.

Hegedűsök nektek fölök meghalगतok, mert Hegedűs enis vagyok azt iol tudgyatok, De hoy en nem lambor vagyok aſtis tudgyatok.

Ez vilagon ahol vagyó egy ió hegedűs Enis vagyok ú mellette maſod hegedűs, Aſt iol tudga mindé ember az ki hegedűs

Gyermelegemtől fogu ez volt kenteré czzel elte m en nagy fok at semt gütöttem Söt mindé fok maſhaimat énel költöttem.

Erről mendé ſomat vehet iduedel iduedelem- Kett ekenec ninczé haſna mint hegedűnec, (ne De latattya anny s ninczen mint eg' czepeſnek

Derekamat ki tekinti mint ak' ſtorottaknak, Az ſeyemet ki tekinti mondthat Borzatnak, Az Labomót ki tekinti mondthat czaſotnak.

Ez vilagon ahol vagyon egy ió Tikozló, Enis vagyok ó mellete egy ió Tikozló, Azt iol tudgya minden ember az ki Tikozló.

Vagyó neké ket Toluayom az Törkom haſa Ezek foátnak hog' magamat ne ruhaſhaſam Ezek véſtnek hog' magamot ne iobistaſam.

Soha ſemmit g'ermekemre en nem gondolok Ez vilagon csak vandorlok á hol ſolgalok, Kecke modra gyakran ganeyt tey vtaſ adok,

Morgó könyvet elő átok mert maron vag Az Gazdaual leg előſör ollyigé morgok, (iol Vendegeuel őſue verek ebül ſolगतok.

Az

39. HEGEDŰS MÁRTON ÉNEKÉNEK EGYIK LAPJA.

dülés csekély megjutalmazása miatt. Ha «köpent», vagyis az italból sokat felhörpintett, lábán nem állhat, szemeivel nem néz-

het, csak pislog, nyelve nem szólhat, csak veszteget, azaz veszteg marad. Másnap érzi különösen az ital hatását, napestig csak «kovácsol» azaz köhécsel s ebül megbánja, hogy miért ivott annyit. Nincsen sem a földön, sem az égen olyan predikátor, a ki őt a jó útra téríthetné s maga is csudálkozik rajta, hogy az Isten miért tart ilyen nagy latrot.¹⁷

A másik hegedűsnek Moldovai Mihály deáknak még ennél is sanyarúbb az állapota, ha ugyan az lehetséges. Maga nevezi deáknak magát, de pályája nem volt olyan egyenes, hogy deákból azonnal hegedűsnek csapott volna fel. Előbb a «kőmiben volt mester» Erdélyben, de a kőfaragás ártott neki, hét napig hévben, azaz lázban feküdt miatta s húsz hét múlva ott hagyta e foglalkozást s elindult Magyarországra s Kassán a fazékgyártással kísérletezett. De itt sem volt maradása, elszökött Tokajba. Hogy miért kellett szöknie, nem tudjuk, nagyon titokzatos magyarázatát adja: «Mert — úgymond — módot lelék dolgomban». Ekkor a csatára, vagyis katonapályára kapott kedvet, s Erdélyben, Patán rozsdás kardot kötött oldalára s tarisznyát a nyakába. Azután nyakába vette a világot s megint Magyarországra vetődött. A szepesi piac közepén, a «csaplárnál» pénzétől jól megfosztották, Szatmár felé utaztában a hová sárga csizmáját levette lóháton igyekezett, lóva ragadta el s csaknem nyakát szegte. Szatmáron lovát lopta el egy «jámbor gazda», másik két gazember: Dürgő Barlobás és Fábján kenyeres táskáját vette el. Kolozsvárról meg buzát akart szállítani Patára, de összeakadt másik két tolvajjal, a «hásártos» azaz hazárdjátékos Lukácscsal s az iffiú vándor Jánossal s ezek kártyán elnyerték «költségét s a csaplárnál adóssága fejében ott hagyva csuháját, elszökött a két «jó barátjával» Kolozsvárra. Már ekkor semmije se volt s mivel a koldulást szégyelte, piaci ételhulladékokkal táplál-

¹⁷ Ez az ének Valkai András «Bánk bán»-jának 1580. évi kiadása függeléke gyanánt jelent meg. E kiadás egyetlen példánya a British Museumban őriztetik. Először Szabó Károly hívta föl reá a

figyelmet a M. Könyvszemle 1880. évf. 218. lapján, azután Szilády adta ki a Századok 1882. évf. 39—40. lapján. Hasonmását itt közöljük. V. ö. a Hasonmások alább közölt olvasásával.

kozott. Ekkor fog az énekmondáshoz, a sokadalmakban kérdezve meg, hogy «adnak-e büvön az szóban»? de az urak udvarába is ellátogat s ott nagy vígan énekel a szép tornácban. Tehát a szobába nem engedték be. Szép szóval szóltak hozzá, de az is megesett, hogy hátba verték, kivált ha mentegette magát, hogy nem énekel, cseber- vagy ebrúdon kivetették, a min az ifjak nevettek, a vének «emlegettek» vagy példálóztak, a szép kegyesek szánakoztak. Jutalma neki is borral elegyített víz s kedvencz étele, a paréjos hús helyett retekkel tartják jól. Ilyen rossz sorsa volt Moldovai Mihálynak, pedig nem mondhatjuk, hogy sokat várt volna tőle. Szerinte a boldogsághoz nem kell egyéb, mint báránybőr köntös, alul felül béléssel, szekernye, azaz magasszárú csizma fókcapcsával, kezére szép keztyű, fejébe púposan felálló süveg: ha így felöltözködhetett volna, «legény»-nek érezte volna magát. Még csak az kellett volna ehhez, hogy udvarában fája s ágyában nagy lazsnakja vagy takarója legyen, hogy vig kedvvel a tüzhöz süsse hátát, hogy hason fekve emelje korsóját s barátainak töltse poharát s csömörléstől féltse szegény társát. Ha még tarsolyában sok pénze is volna, akkor «haj dénom»-mal kiáltaná szomszédját, ha azután egy nyárs hurkát süthetne, nem kívánná senki uraságát. De ez a boldogság úgy látszik soha sem köszöntött be hozzá, s akkor is, mikor erről ábrándozott, (1587) december első hetében egy átkozott házban annyira fázódott, hogy kecskemódra kellett tombolnia, hogy meg ne fagyjon. Sok hegedűsnek söt lantosnak volt ehhez hasonló sanyarú helyzete.¹⁸

A magyarországi nemzetiségeknek is voltak hasonló énekmondóik és hegedűseik. Ilyen énekmondó lehetett a horvátok között az, a ki «Bankó leánya» eredetijét írta, a hegedűsök közül Tinódi említ egy Kármán Demeter nevűt,¹⁹ kinél szerinte «jobb nincs a rácz módban». Ulumán bég vagy Uláma basa

¹⁸ Moldovai Mihály két énekét először Szilády Áron közölte a Századok 1882. évfolyamában.

¹⁹ Erd. historia 1145—1152. v. s.

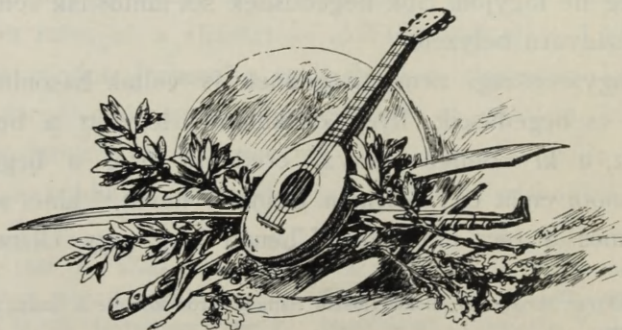
tartotta ezt Lippa várában s Tinódi, úgy látszik, személyesen ismerte, mert azt is tudja róla, hogy hegedőjét főhajtván — akár csak a mai cigányprimások — rángatta. A különben is mulatni szerető bégnek nagyon tetszhetett játéka, mert biztatta, hogy «minden ajándékval őt meggazdagítja» s maga is azt vélte, hogy ha a bég kedvében jár, nagy gazdagságra tesz szert, de a basa fogadkozása «hozá őt nagy koldusságra». Valószínűen, midőn Lippát ostrom alá fogták s abból kivonult, igéretéről is megfeledkezett.²⁰

Ha a hegedősök nyomorúságát s nagyobb részüknek züllött életét összehasonlítjuk a jobban megbecsült és jobban fizetett lantosokéval, még inkább megértjük, hogy Tinódi *miért* kívánta annyira, hogy őt össze ne tévesszék velük.²¹

²⁰ Liszt Ferencz «A cigányokról és a cigányzenéről. (Pest 1861)» cz. művében (275. l.) Kármán Demetert cigánynak tartja, — minden alap nélkül. Az érdekes passzus így hangzik: «Tinódy Lippából említ egy Kármán Demeter nevű cigányt mint rendkívüli tehetségű virtuózt, kit különösen bey Üleman kegyelt és pártolt 1550-ben, sőt gazdagságokkal halmozott annyira bámulá el, (így!) lánceszét; s Tinódy hozzá teszi, hogy bár a kitűnő cigány virtuózik azon időben igen gyakoriak valának,

mégis egy sem volt köztük, ki Kármánal mérkőzhetett volna».

²¹ A lantosokról és hegedűsökről 1. Mátray G. Tört. bibl. és gunyoros énekek dall. Bp. 1859. 68—9. l. Szilády Áron: Három hegedősének. Századok 1882. kk. Sebestyén Gyula: Adalékok stb. Bpest 1891. Petz G. Magyar és német hegedősök. Irod. Közl. 1891. 22—31. l. Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái I. köt. Bpest. 1904. 109—196. l. Erdélyi Pál, Fabó Bertalan stb. műveit.

40. LANT ÉS KARD A XVI. SZÁZADBÓL.

MÁSODIK KÖNYV
A KASSAI ÉNEKMONDÓ

41. DISZÍTÉS TINÓDI «CRONICÁ»-JÁNAK CZÍMLAPJÁRÓL.

I.

TINÓDI végre a sok bolyongás után Kassán telepedett le.¹ Mi vonzotta őt ide, s miért nem inkább Debreczent, melynek Török János volt a földesúra, választotta állandó tartózkodási helyül, arról nem szólnak adataink.

Valószínű, hogy vándorlása közben egyszer elvetődvén ide, rögtön észrevette, hogy Czecei Lénárt kassai kapitány milyen atyai gondoskodással viseltetik katonái vagy a szolgálatába szegődött emberek iránt, és ő is kedvet kapott az ott letelepedésre.

¹ Mikor telepedett le Tinódi Kassán, erről nincsenek biztos adataink. Kemény Lajos, kinek köszönhetjük a Tinódi kassai tartózkodására vonatkozó adatok összegyűjtését és közlését, az E. Phil. Közl. 1887. évf. 732. lapján Sziládyra hivatkozva még azt írja, hogy «T. Kassán 1547-ik év körül telepedett meg, azonban itten való tartózkodásának nyoma a város levéltárában csak az

1553-ik évtől van. Egyik városi «protocollum»-ban ugyan ezeket találjuk: Sebastianus Citharida Jura civilia consecutus est feria sexta ante andreae apostoli festum [nov.] 1544», azonban ez aligha vonatkoztható Tinódira.» Mégis a Századok 1901. évf. 655. lapján azt írja, hogy «1544-ben az erős falakkal védett Kassa városában telepedett meg, hol még ez év november hava

Czeczei Lénárt² Izabella királyné hű embere volt, a ki attól fogva, hogy ura parancsából Kassát átvette, mindent elkövetett, hogy a város lakosságát magyarrá tegye. Magával hozott vitézeit jól ruházta s jól fizette, olyan jó módba juttatta, hogy házat építettek vagy vettek maguknak. A város kapujához közel volt a háza, onnan vigyázott éber gonddal, hogy külső ellenség vagy belső egyenetlenség meg ne háborítsa a polgárok között uralkodó békességet. A város magyarosodása sokat köszönhet neki. 1536-ban jött ide s azon 15 év alatt, melyet itt töltött, elérte azt, hogy ritka lett a német szó a városban. Tinódi így jellemzi őt:

Kassai kapitán az Czeczei vala,
Tizenöt esztendeig várast bírta vala,
Ő esze, elméje bölcsességgel vala
Nagy víg embör vala, minden szereti vala.

Jó hire nevéjért hozzá futnak vala,
Sok szegin vitéznép, hogy szolgálna nála,
Kiket megtart vala, az szegin nem vala,
Kinek vitézségét érti, szereti vala.³

Mennyire szerette katonáit, arról jellemző adatot beszél el Bornemisza Péter.⁴ 1548-ban «Kassán Czeczei Lénárt egy deák-

utolsó hetében polgárjogot nyert.» Jegyzetben forrásul a Figyelő 1886. 127. lapjára hivatkozik. Az Abafi Figyelőjéből 1886-ban a XX. és XXI. kötet jelent meg. A 127. lapon egyik kötetben sincs Tinódiról szó, tehát bizonyosan sajtóhiba a 327. lap helyett, a hol Keménynek «Tinódi S. életéhez» cz. közleménye kezdődik. Úgyde itt is azt mondja, a mit fentebb idéztünk, t. i. hogy köz tudomású, hogy Sebestyén diák 1547 vagy a következő évben Kassán telepedett meg. Azután említi, hogy négy levelet talált 1561-ből, melyek Lantos Sebestyénről szólnak s mivel Tinódi 1557-ben nem él, «róla szó sem lehet».

Azután következnek adatai 1554 és 1555-ből. Korábbi adatot itt nem találunk. Mindebből azt kell következtetnünk, hogy a «Sebastianus Citharida»-ról (szokottabb alak: Citharoedus v. Citharista) szóló adatot most már Tinódira vonatkoztatja. Mi erre nem találunk semmi alapot.

² Takács Sándor a Budapesti Hirlap 1908. decz. 31-iki (312) számában rajzolt sikerült képet róla, melyet mi is felhasználunk.

³ Erdéli hist. 1625—1632. v. s.

⁴ Postillák IV. része 880. l. Takács ez adatot nem ismeri.

nak fejét véteté, hogy maga öltalmába egy fő hadnagyot által-
lőtt nyíllal. Kiről Czezei azt mondta: En! a tanács e mentségvel
senki mást meg ne öljön, hogy maga öltalmába mielte, midőn
megóhatja magát másképpen és elszaladhat az előtt, az ki ker-
geti». ⁵ Vitézeiért mindenre kész volt.

Bennök valamelyet ő útra bocsátott,
Annak szép szót adott és költségöt adott,
Azért sok vitéztől minden jó hirt hallott,
Ő tisztire éjjel nappal igen vigyázott. ⁶

Kapitányi éberségét Tinódi még ezzel is jellemzi: ⁷

Váras kívül tizenöt esztendőig nem hált,
Az ő szükségéjért ő kívül sem kozárt,
Kassára ki támadt, az mind gonoszúl járt,
Az Sárosi Laskán Kassánál szenvedett halált. ⁸

Az ilyen vig ember a lantost is kedvelte s csakugyan egy
Lantos Sebestyén nevű is volt emberei között, ⁹ a ki foglalkozá-
sáról kaphatta e nevét, mint Tinódi, ki szintén írja magát Lantos
Sebestyénnek. Valószínűen Tinódit is szolgálatába szerződtette
s az ő támogatásával szerzett Tinódi is magának lassan házat.
Mikor és milyen körülmények között, azt megállapítani nem
tudjuk. ¹⁰

Czezei 1551-ig birta a kassai kapitányságot. Ekkor át kel-
lett a várost adni Ferdinándnak. A szívvel-lélekkel magyar kato-
nát ennél nagyobb csapás nem érhetette. Nem lett ugyan bántó-

⁵ A babonás Bornemisza szerint a deák halála után támadt nagy döghalál és ez igazságtalan kivégzés között kapcsolat van. Talán ezt akarta jóvá tenni 1668-ban egy kései rokona, Czezei Dorkó, Barna Ferencz özvegye, midőn alapítványt tett a kassai ref. deákok fentartására. Révész-féle M. Prot. Egyh. és Isk. Figyelmező 1872. évf. 385. l.

⁶ Erd. hist. 1633—6. v. s.

⁷ Erd. hist. 1637—40. v. s.

³ Lascano, Ferdinánd vezére.

⁹ Tört. Tár 1889. 199. l. «Lantos Sebesteyen dy hat hausgesyndt sabach (?) ist *van des Ceceys diner*».

¹⁰ Ha a Tört. Tár 1889. 598. lapján említett Sebastianus citharida (citharista) alatt Tinódi volna értendő, akkor 1544-ben (nov. 28-án) nyert Kassán polgári jogot. De mi nem merjük Tinódira vonatkoztatni, mint némely irodalomtörténetiróink teszik. L. II. könyv 1. jegyzetét.

dása, hiszen birtokait sem vették el tőle,¹¹ de elvették helyette élete czélját. Elhatározta, hogy a királynét elkíséri Lengyelországba, de a királyné útra indulása után ötödnapra az életerős ember, ki soha betegségben nem feküdt, ötvenéves korában hirtelen meghalt. Azt is rebesgették róla, hogy részeg lengyel katonák ölték volna meg, de ez csak mende-monda volt¹² s Tinódi nem

42. TINÓDI (ÁLLÍTÓLAGOS) HÁZA KASSÁN.

említi. Talán ott volt akkor is, midőn a nagy monostorban eltemették s a mikor

Csuda sokaságok ötet elkésérék,
Nagy sírva halálát oly igen kesergek,
Ott sok jámbor vitéz búdosó félben esék.

Síratják vitézek mint kegyes atyjokat,
Üdvözlik és áldják mint jól tött urokat
Ő atyjafiai ohitják bátyjokat,
Éltette, táplálta, nékik adott sok jókat.

¹¹ Castaldónak 1551 júl. 25-én Ferdinánd nevével kiállított oklevelét, mely Czeceit erről biztosítja, említi Takáts S. id. essay-jében.

¹² Takáts id. Kendi Antalnak 1552 jan. 11-én kelt levelét erre vonatkozólag.

43. IZABELLA KIRÁLYNÉ.
(Kranach Lukács festménye után.)

A leírás melegsége sejteti, hogy ő is azok között volt, a kiket Czezei éltetett és táplált s a kiben halálakor nagy támaszt veszített el.¹³

1548-ban került «Sebestyén deák az kincses Kassába» s mint a versfőkben megörökítette, annak egyik palotájában lakott, míg saját házat szerezhetett magának és népes családjának. Eleinte sanyarú volt a helyzete: «Hideg télben fű körmében házába».¹⁴

Itt Kassán a Czezei vitéz katonái között újra felveszi a sokáig pihentetett tollat s talán hogy Czezeinek is megmutassa, milyen énekeket szokott ő szerezni, írt egyet ilyen címmel: *Varkucs Tamás idejébe lőtt csaták Egörből.*

Varkucs [Varkocs] Tamást Tinódi már régebben ismerhette, még abban az időben, mikor Török Balint szolgálatában állott. Istvánffy beszéli, hogy Buda ostroma alkalmával egy ütközetben találkozott Török a Perényi csapatainak kapitányával, a sziléziai származású Varkucs Tamással, a kit gyermekkora óta Perényi nevelt fel s régi jóakarattal és szeretettel, a melyet iránta s a keresztyének iránt érzett, megkérte, hogy mondja meg Perényinek, hogy ama nagy fenevad (t. i. a szultán) keletről közeleg, tehát, ha eszélyesek, igyekezzenek hazafelé, hogy az egy szajtátással fel ne falja őket.¹⁵

A historiás énekekben Tinódi a végvárak nagy jelentőségére való figyelmeztetés s a magyar végvárak s a «Budához hallgató» vagyis török hatóság alatt levő «jelős várak» felsorolása után azzal kezd az elbeszéléshez, hogy most az egriekről fog éneket mondani.

Szerető vitézim ezt ne bánjátok,
Egriekről én egy keveset szóllok,
Keves idő mulván többet hallotok,
Az több végbeliekről én mit szóllok.

¹³ Czezeit legújában Benedek Marczell «Erősek» cz. színművében szerepelteti.

¹⁴ Varkucs Tamás stb. 321—4. v. s.

¹⁵ Hist. lib. XIV. Kölni 1622. kiad.

238. l. Tinódi ezt nem említi, e helyett azt mondja el, hogy Perényi hogyan figyelmeztette Törököt, hogy óvakodjék a töröktől. Buda vesz. 83—104. v. s.

Príni Péter stb. 93—96. v. s.

Azután elmondja, hogy Buda vivásakor Príni Péter a német seregben volt s Buda eleste után Ferdinánd parancsára fogságban tartották. Príni már előbb magához hívatta Varkucs Tamást s reá bízta Eger várát, hogy őrizze meg azt számára, ha pedig ellenség kezébe esik és meg nem szabadul, ha majd halála híret hallja, Gábiel nevű fiának adja át a vár kulcsait.

Varkucs hűségesen őrizte azt hét esztendőn keresztül. Sok harci kalandja volt: Hatvannál kiszabadította a keresztyén rabokat, Kalocsát «meghódoltatá», a baracsi mezőn szétvert egy török rablócsapatot. 1548-ban meghalt Príni, Varkucs még most is őrizte a várat hűségesen a király serege ellen, de ekkor megjelent «Príni Gábiel» s Varkucs a kulcsokat letette előtte s a

44. PERÉNYI PÉTER ALÁÍRÁSA.

várat átadták Ferdinánd megbizottának, gróf Mikolának, vagyis Salm Miklósnak.

1549-ben «böjtben nagy hétben» (ápr. 14–20) a bajvivók számára írt Kassán egy példát «*Dávid királról, mint az nagy Goliattal megviutt*».¹⁶ Forrása gyanánt a Királyok I. könyve 17. részét nevezi meg,¹⁷ de a 16. részt is feldolgozza, úgy hogy a cím tulajdonképen csak a mű második részére vonatkozik, az első rész Dávidnak, mint hegedősnek magasztalása.

Saul, egy Kis nevű «jó keresztyénnek» a fia, míg Isten parancsolatját meg nem szegé, a «keresztyénökvel» együtt «gyakorta viva az pogán jász népvel», azaz a filiszteusokkal s rendre legyőzte ellenségeit, de azután «elveszté ő dolgát», búskomorságba esett. Ekkor szolgálí baja ellen orvosságul

¹⁶ A versfőkben «Lutínista condam magnifici domini Valentinus (sic!) Terek de Eniing»-nek nevezi magát.

¹⁷ A prot. Bibliában I. Sám. 17.

«Egy bölcs hegedőst akarnak keresni,
Ki szépön tudna előtte zöngeni,
És énekölni.»

Dávidról hallják, hogy «igen bölcs lantban és az hegedőben . . .», «szép énekülésben» és ajánlásukra Saul csakugyan elhozatta őt s ettől kezdve

Sault az Sátán mikort bántja vala,
Dávid nagy szépön ott hegedöl vala,
Saul jobban vala.

Itt a hangszerek feltalálásáról szó be egy megjegyzést, mely a biblia más helyén fordul elő:

Az hegedőszót, lantot és orgonát
Nem Dávid lelte kezdetben muzsikát,
Tubál lelte volt az fundamentomát,
Az sípnak szavát.

Azután elmondja Dávid próféta csudáját, «mint fejét vötte az nagy Goliátnak, kiből vitézek vívnia tanulhatnak, ha rá hallgatnak».

E történet szerinte sok tanulságot rejt magában a hatalmasok, császárok, királyok, herczegök, urak, vitézők, hadnagyok számára. A világi fejedelmek vigyázzanak, hogy úgy ne járjanak, mint Saul, a «szegín községöt ne nyomorgassák és ne nyúzzák»; a hadakozó, bajvívó vitézők, községnyomorgatók ne legyenek, gazdát az kertre ki ne kergessék, ne kesergessék. Az bajviadalra, ha szömben jutnak, aranyért, ezüstért ne vívjanak, lóhoz, fegyverhöz keveset bízzanak . . .

No ezökröl ti ha elfeletköztök,
Mint Saulba, ördög búik belétök,
Dávid próféta leszön hegedöstök,
Azért ti elvesztök.

Végül még arra figyelmeztet, hogy Saulnak meggyalázva el kellett veszni, ellenben «Dávid hegedős mast es ez világban, Szép énök adásban».

Még abban az évben ugyancsak «kincses» Kassán, mely «mast vagyon jó őrzetbe», t. i. Czecei Lénárt kapitánysága alatt, írt egy hosszabb, két részre osztott éneket «*Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevéséről*». Az első rész a három első várnak, a második Muráynak «elrontatását» beszéli el.

Valami bánat vagy csalódás érhetette ekkor Lantos Sebestyén deákot, «kit esmérnek sok urak», mert Istentől jót kíván azoknak, kik vele együtt foháskodnak, búsúlnak és könnyet hullatnak. De a bú okát nem árúlja el. A versezet elején és végén lévő feddésből azt lehet következtetni, hogy a magyarok egymásra való agyarkodásán, «két fél közt mindenestől elvészésén» kesereg.

Az 1548-dik évi országgyűlés azt határozta (46., 48., 49. törvényczikk), hogy több felvidéki vár, «kiből tolvajok állnak az utakra», leromboltassék. Különösen Basó Mátyás ellen kél ki az országgyűlés (49. t.-cz.), a ki czinkostársaival szövetkezve, Felsőmagyarországon az utak biztonságát már régen veszélyezteti.¹⁸

A fentemlített feddőzés után mindjárt az országgyűlés összehívását említi Tinódi, a hol «sokfelől üvöltés lön ez várakra» s a gyűlés elhatározta a dülök, fosztók megbüntetését. A határozat végrehajtása Neuburgi gróf Salm Miklóstra [Gróf Miklós] bízott, ki magyar, német és spanyol vitézekből álló sereggel sorra ostrom alá fogta a kijelölt várakat.

Szitnyát Makri Lukács porkoláb (várnagy) védelmezte «sok jó leginnel és hajduval», de a hajdúk meghasonlottak, fellázadtak a porkoláb ellen és meghódoltak.

Ezután Lévát és Csábrágot egyszerre fogták ostrom alá. Léva erős ellenállást fejtett ki a «jó» Daczó Tamás főhadnagy alatt, a ki a várkapú betörése után is térden vívott mind haláláig. Apródja megy hozzá és sírva könyörög neki, hogy mindenki megtutamodott; «mi es elmehetönk», de ő erre

azt felelé: «siess hozzám apródom,
Mint lenne fiam az én étöm, itom,

¹⁸ Magyar orsz. emlékek III. k. Bpest 1876. 230. 1.

45. MURÁNY VÁRA.

Vitézek közt lenne rossz nyájasságom,
Tudod itt esködtem, itt lészön halálom!»

Addig harczolt, míg egy puskából által nem lötték. Így hulltak el a többi «tisztos vitézők» is. A «juhkosár»-nak nevezett vár elég gondot adott az ostromlóknak. A seregben levő spanyolok kegyetlen boszút állottak érte: harminczkét magyar vitéznek

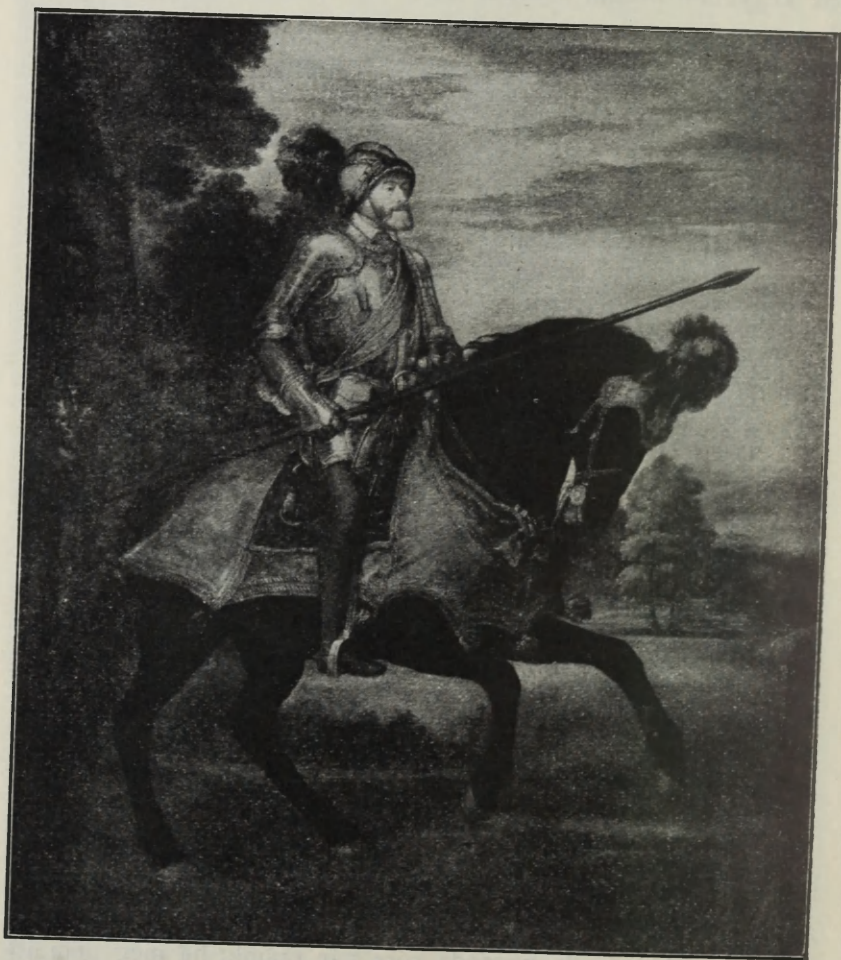

46. GRÓF SALM MIKLÓS.
(Egykorú kép után.)

fejét vették. A karóba huzott fejeket Salm Csábrág alá vitette s a foglyok közül Móre Jánost mellé állította, hogy magyarázza meg a várbelieknek, micsoda sors vár reájok, ha meg nem adják a várat. Csábrág ekkor kegyelemre megadta magát. Tinódi ezen megütközik, «eszveszés»-nek, «nagy bolondság»-nak mondja, mely nem volt méltó «régii jó voltokhoz». E három vár a Balassi

Menyhérté volt, a ki a Tinódi pártfogói közé tartozhatott, mert némileg Tinódi menteni próbálja őt.

Nagy haragja — úgymond — Balassira királynak,
Csábrág várát hogy nem adá királynak,
Semmi lőn szolgálátja ez úrfinak,
Tudjátok jól szolgált ő ez szegín országnak.

47. V. KÁROLY CSÁSZÁR A MÜHLBERGI CSATATÉREN.

Basó Mátyás fészke, Murány vára erős, magas kőszalában
bizakodva, melyet «az két császárnak es megvenni nagy gond

volna», ismét erősen ellenállott az ostromló Bebek Ferencz és Gróf [Salm] Miklós seregének.¹⁹ Az ostromot soká is kibírta volna, ha a védő sereg egy része ki nem szökik, más része össze nem esküszik Basó ellen. Basó ekkor egy «álósvényen» kiszökött s egy «sótész»-ához vagy jobbágyához menekült, de az megkötözve kiszolgáltatta a Grófnak s fejét vették. Tanulság ebből, — úgymond — hogy az erős várban sem kell bízni, de az is, hogy jobb, ha a magyarok egygyé lesznek, mint két fél között mindenestől elvesznek.

48. MAGYAR HUSZÁROK.

Ha ezt a historiás énekét hazafiúi keserőséggel írta Tinódi, mert a magyarok veszését, fogyását kellett benne hirdetni, úgy örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy egy olyan tárgyat is feldolgozzon, a melyben a magyar nem a magyar ellen támad s vitézségét idegen ellen fordíthatja.

Meg is mondja, hogy «magyarok vitézségén örültében» írta Kassán 1550-ben bőjtnek nagy hetében azt az énekét, melyben «*Károl császár hada Saxoniába, ott Kúrfirstnek megfogása*» czímmel a schmalkaldi háború egy részletét²⁰ s abban a magyar huszárok hősi vitézségét beszéli el.

¹⁹ V. ö. Türk Dániel Naplójának adataival. Századok 1871. 14—15. 1. Tomásik, S. Denkwürdigkeiten des Murányer Schlosses. Bp. 1882. 13—27. 1.

²⁰ Károlyi Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban. Századok 1877. évf. 624—54., 848—854. 1. Thallóczy Lajos Csömöri Zay Ferencz, a hadjárat

A magyar huszárok itteni szerepléséről az egykorú történet-írók is nagy magasztalással szólnak. Ezek a sarkantyús kurta-szárú csizmás vitézek, hosszú ruhában, hosszú, lobogós lándzsákkal és háromszögű színes paizsokkal, azonkívül buzogánnyal, fokossal és görbe karddal felfegyverezve rémülettel töltötték el a jámbor szász lakosság lelkét, midőn földén gyors lován meg-

49. JÁNOS FRIGYES SZÁSZ VÁLASZTÓFEJEDELEM.

jelent.²¹ A történet más, egykorú adatai hiteleseknek mutatják Tinódi elbeszélését.

Tinódi egy kis kortörténeti bevezetést bocsát műve elé, az egyházi állapotok rajzával kezd, elmondván, hogyan bontotta meg Luther tanítása a német hitettségét («Idő vala akkort egyik főszereplője (1505—1570) életrajzában. Budapest 1885. (Tört. Életrajzok.) 39—45. 1.

²¹ Károlyi cikikke Száz. 1877. 647—8. 1.

50. AZ ELFOGOTT SZÁSZ VÁLASZTÓ TALÁLKOZÁSA V. KÁROLYLYAL.

bolond vakságba, Nagy tévölygés vala a hit dolgába»), innen tér át tárgyára, t. i., hogy 1546-ban a protestánsok, élükön Friderik János kurfirsttel (János Frigyes szász választóval), szövetkeztek V. Károly császár ellen, hogy letegyék őt a császárságból s «császárt, királt, pápát mást emelnének».

Midőn Károly császár ezt meghallotta, levelet irt öccsének, Ferdinánd magyar királynak, a ki akkor Prágában volt feleségével és gyermekeivel, hogy küldjön segítségére cseh és magyar csapatokat s azok rohanják meg Saxoniat. «Jó Ferdinánd királ» Gróf (Salm) Miklós útján intézkedett is, hogy a magyar vitézek «el-felsiessenek nagy hamarsággal». Nagyszombatban volt az 1080 főből álló huszárcsapat szemléje, Nyári Ferencz volt a hadnagyuk vagyis vezérük, rajta kívül Bakics Péter, Zay Ferencz, Erdődy Péter és mások. Prágában bemutatkoztak a királynak, a ki örült a kevés magyarnak is, «mert vitézségüket jól tudja vala». Azután a csehekkel együtt betörték Szászországba s feldúlták Elszőcz (Ölsnitz) város «hóstadját».²² Égőrben Ferdinánd királylyal ismét találkoztak, ezután pedig Károly császár is szemlét tartott felettük.

Parancsola császár az magyaroknak,
Módjok szerint magok előmutatnák.
Az vitézek szépön rendbe állanak.

Sivalkodván ők ott megfutamának,
Jargalának, meg helyökre állanak,
Mindönök helyökre bétalálának, — —

Azután a milbergi (mühlbergi) csatát írja le és hogy a csatában hogyan fogta el Luka Józsa (József), egy kistermetű magyar huszár a kurfirstet. A «spaniolok» ugyan elvették tőle, de a császár megtudta az igazságot s Lukát megajándékozta s a többi huszárról sem feledkezett meg.

A huszárok megköszönték az ajándékot, de egyszersmind arra kérték a császárt, hogy jöjjön s legyen a segítségükre a török

²² Adorf város neve Tinódinál nem a huszárok legbámulatosabb hadi ténye. fordúl elő, pedig ennek elfoglalása volt L. Századok 1877. 650. kk. 1.

PÁRVIADAL MAGYAR HADNAGY ÉS TÖRÖK BÉG KÖZT.
(xvi. századi rézmetszet Ernst Lajos gyűjteményében.)

ellen való harcukban. A császár végig hallgatta beszédüket s azt felelte rá, — Oláh Miklós cancellarius volt a tolmács — hogy sokszor akarta megsegélni őket:

Vitézők ha élhetők ez világba
Meg segéllek titöket országtokba.

51. MAGYAR HUSZÁR A XVI. SZÁZADBAN.

Arról is biztosította őket, hogy valamikor ellensége leszen, magyar nélkül nem ütközik meg, mert tudja, hogy csak úgy nyeri meg a csatát. Azután elbocsátotta a jó vitézeket.

Tinódi még megjegyzi, hogy a császárnak nem volt ideje ígérete beváltására.

Azután részletesen szól a magyar huszárok számáról, az egyes csapatok vezetőiről s helyesen van tájékozva a háború lefolyásáról, sőt annak némely kisebb részleteit is ismeri.

Kitől vehette adatait? Gondolhatnánk a sereg kapitányára, Nyári Ferenczre, a kiről Tinódi másutt is megemlékezik s a kinek az ütközet egyik színhelyéről, Elznieczből (Ölsnitz) küldött levele ránk is maradt;²³ gondolhatunk Pető Jánosra is, a ki Károly császárnak a huszárok kívánságát tolmácsolta, sőt talán Oláh Miklós kancellárra is, a császár válaszának tolmácsára.

II.

Írt Tinódi egy hadi oktatást is: «*A Hadnagyoknak tanúság*, mikor terekkel szömbe akarnak öklelni», melyben azt mondja el, hogy a keresztyén hadnagyoknak, ha győzni akarnak, miket kell megtanulni. Szerinte legelőször is a próféták hadától kell példát venni, azaz midőn a pogányokkal vívás előtt seregüket hadi rendbe állatták, ilyen buzdító beszédet intézzenek vitézeikhez: Bizzanak Istenben, mert ő lesz fegyverök, paizsok, bűneiket «gyovónják meg», s bűnbánás után bocsássanak meg ellenségeiknek.¹ Azután gondoljanak arra, hogy e pogány török rablásra hordta vagy levágta nemzetüket s pusztította, rablotta földüket. Gondoljanak arra is, hogy

Itt valaki közülünk elesik,
Az angyalok menyországba viszik,
Ez világra neve elhírhöszik,
És mindenök nagy jóval üdvezlik.

A ki életben marad, gazdag prédát nyer s hálát adhat Istennek a pogány romlásáért. Meg ne futamjék senki, mert azzal

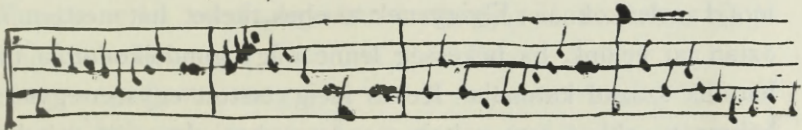
²³ Századok 1877. 852—4. l.

¹ V. ö. Kapitán György 73—75. l.

jámbor embertársainak és saját magának árt és a mély pokolra jut. No most aztán vele együtt induljanak, felszólul kiáltva Krisztus Jézust és segélyül híván a Szentlelket és ismét Jézust, hogy mint Farao királyt, Olofernest, Nabugodonozort és Góliátot elvesztette, úgy rontsa meg most is a gonosz pogányokat.

Semmi kétség nem tartja tagunkat,
Meghallgattad fohászzkodásunkat.
Mast vélünk vagy, vessük fel mi fánkat,
Jézust, Jézust üvölsünk, rop, csat, patt.

Hadnagyoknak tanúság / 1000 / feyel. 1.
Sebastianus literatus

Szereget kerget hely wálthót hadnagyok
Kecyben lyteth az hely wálthót
Tegyetyben nyem ha a tartot
Halgattatol co meg tarolyatol
Ez nagy keretlyes to egyez hadnagyok
meg tarolny nyem hadalozatol
pálda miltel profetának hadol
ha meg tartol tükend ardotol

52. TINÓDI «HADNAGYOKNAK TANÚSÁG» CZ. MŰVÉNEK EGYKORÚ MÁSOLATA.

(A pécsi püspöki levéltárban)

A szerző a versfőben nevezi meg magát s ezt kiegészíti az utolsó versszakban:

Ezt ki szörzé, gondolá Kassába,
Pártos urak vannak jó szándékba,
Mind feienként pogánra vijvásba,
Szolnok alatt mast vár csinálásba.

² Sebastianus literatus.

A szolnoki várat Salm 1550-ben rakatta, az építés vezetését, melyhez szept. 14-én fogtak hozzá, Zay Ferenczre bízta. Az építés egy évnél tovább tartott. Ebből az is kitetszik, hogy ez énekét Tinódi 1550-ben vagy 1551-ben készítette.³

Szilády szerint ez ének több része Vásárhelyi Andrásnak 1508-ban szerzett énekére emlékeztet, sőt még mintha a versalakra nézve is azt kívánta volna utánozni.⁴

A magyar katonának a harc, a hadi kaland volt éltető levegője, ágyúdörgés, dobszó, kardcsengés a legkedvesebb muzsikája, a béke, a nyugalom megölő ellensége.

«Egy katona — beszél Bornemisza — midőn hallaná imez éneket: Adj békeséget Ur Isten az mi időnkben az földön etc.⁵ mond az deákoknak: Elvigyenek az ebek titeket, hát metzzenék⁶ oztán mi velünk, ha békesség lenne.» Így gondolkodott a tizenhatodik század katonája. Kevés ideig tartott egyszer-egyszer a békesség, akkor sem voltak csendességben, ha nem volt harc vagy baj, kerestek maguknak a törökök közt bajvivó társat s a két sereg előtt kiállottak párviadalra, hogy nyilvánosan kiállván a próbát, vitézzé avatassák magukat.⁷

Ilyen viadalra állott ki 1550. aug. 10-én Kapitán György is Hubiár agával, mint azt Tinódi «*Kapitán György bajviadalja*» czímen leírta.⁸ Tinódi különben már «Verbőczy Imrém»-ben és

³ A vár építéséről Istvánfi Hist. 1622. kiad. 336. l. Jó leírás van Thallóczy: «Zay Ferencz»-ében 53—7. l. Hadtört. Közl. VI. 635—66. E mű egy közelkorú kéziratban is ránk maradt, melyet a pécsi püspöki könyvtárban őriznek. Tud. Gyűjt. 1817. X. füz. 76. l. Uj Magyar Muzeum. 1859. I. köt. 178. l. Ujabban EPH. Közl. 1907. 799—801. és 1908. 330—1. l.

⁴ Régi m. költők t. III. k. 451. l.

⁵ Ez az ének csakugyan benne van a régi prot. énekeskönyvekben. L. Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569. (Bp. 1893.) 143. l.

⁶ Régi összevont alak: *mit tennének*

helyett. Balassa is használja a *meggyek*-et *mit legyek* helyett.

⁷ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok. Budapest 1913. Lásd különösen a IV. «A bajviadalok» cz. fejezetet (54—99), melyben részletesen ismerteti az engedelemkérés, kihívás módját, a viadal helyének s idejének meghatározását s azután több bajviadalt leír, így a 69—71. lapon a Kapitán Györgyét is.

⁸ V. ö. Szamosközi István tört. munkái I. k. Bpest 1877. (Mon. Hung. Hist. Script. XXI. 66—67. l.), midőn Kapitán György haláláról szól, ezt a bajvivást is elbeszéli.

«Varkucs Tamás»-ban is leírta, milyen volt a magyar vitézek párviadala a török vitézekkel, de itt most egy külön éneket szentelt neki.

Hollókőben lakó «jambor vitéz» Kapitán György egy rabon összeveszett egy Szondában lakó híres török vitézzel, Hubjár [Khobjár] agával. Becsmérlő levelet küldött neki s bajvívásra hívta ki. Előbb, mint ez szabály volt, «szabadságot» kért reá Losonczitól, de ez a kérést elhárította magáról.

Keresődet — úgymond — ebből én meghallanám,
Szabadságod én tenéköd megadnám,
Ha királnak méltóságát nem tudnám,
Mert ez áll ő felsége méltóságán.

Kapitán ezen megharagudott s elhagyta Losonczit s Gróf (Salm) Miklóshoz ment, de az sem engedhette meg. Ekkor sok költséggel a «jó királhoz sieté», ez végre megadta az engedélyt a párviadalra.

A bujáki réten, a víz két partján állott fel a két sereg, a mely tanuja akart lenni a viaskodásnak. A nézők sorában ott volt «vitéz jó Losonczi István», Bebek György, Balassi János és Zay Ferencz, mind jeles vitéz főemberek.

Kapitány György ezután a bajviadalhoz felkészült, meggyónt, mindenkit megkövetett, az úrvacsoráját felvette s pánczélba (kuracsimba) öltözött.

Hubiár aga is «szép öltözve» állott ki, neki is előkelő nézőközönsége sereglett össze: eljött Hatvanból Amhát aga, Gyafer

53. MAGYAR VITÉZ A XVI. SZAZAD DEREKÁN.

(Dsafer) aga, Csirkin aga, Turszon vajda. Azután zálogul két-két vitézt vettek és «igazlátókat» párbajbírákat küldtek a viadalhelyre: magyar részről Jánosi Pált és Zoltai Istvánt s ezzel megkezdődött a viadal.

Előbb kopjával, azután hegyes törrel, végül buzogánnyal és «hangyárral» támad a magyar vitéz a törökre, miglen az igazlátók beszüntették a viadalt s búcsúvételrel elváltak egymástól.

Dávid és Góliát példájával s a vitézlő nép magasztalásával végződik az elbeszélés, melyet 1550-ben fáradtan szerzett Tinódi,⁹ bánkódván, hogy «kevés pénz ü taslyába» vagyis tarsolyában.

Az 1551-ik évből nem maradt ránk históriás ének Tinóditól. Utazgatás vagy még inkább betegség tarthatta vissza, mert a következő évben nagybőjt közepiben szerzett énekét is csak «fél kedvében» írta. A «*Szegedi veszedelem*»¹⁰ ennek a tárgya, melyet nem sokkal az esemény után énekelt meg.¹¹

Vitéz Tóth Mihály, Szeged város egykori főbírája meghallja, hogy gyenge török őrség van Szeged várában, melyet a török Buda elfoglalása után rakatott s ötezer hajdúval és hétszáz tiszai halászszal éj idején meglepi a várost s a városbeli magyarok segítségével elfoglalja azt. A vár ostromára nem is gondoltak. A győzők ezután örömben dözsolnek, mulatnak: «nagy vígan ők iszják Baronya, Somogy borát», a jámbor prédikátort pedig kiküldték a városból. A könnyű szerrel hatalmukba kerített város őrizetére nem is gondoltak s Ali basa a várba szorult törökök segítségével könnyű szerrel visszafoglalta azt. A hajdúk legnagyobb része ott lelte halálát. A törökök véres bosszút állottak a városbeli magyar lakosságon, ötezer orrot küldtek a török császárnak győzelmi jelül.

Az elbeszélés érdekes epizódja Nagy Bálint hadnagy harczy

⁹ Ezt ki szerzé, most *vajuszyk* Kassában.

¹⁰ V. ö. Verancsics A. össz. munkái II. köt. (1857) Mon. Hung. Hist. Scr. III. 92—93. I. Tört. tár 1880. 599—600. I.

¹¹ A város elfoglalása 1552 febr. 26-án, a visszafoglalás («a szegedi veszedelem»

márczius 3-án, más adat szerint 10-ikén történt. V. ö. Szilády id. m. 421—2. I. R. Horváth Jenő: Magyar hadi krónika II. k. Bp. 1897. 56. I. márcz. 5-ére teszi. Czimer K., A szegedi veszedelem. Bp. 1891. Thaly: Vitézi én. I. 55. I.

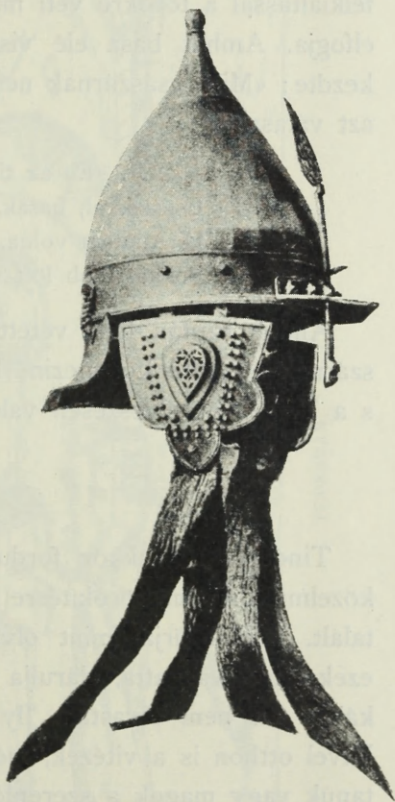
kalandja, a ki a viadal előtt harmad nappal négyszáz hajdúval Martonosnál szétverte a Szeged felé készülő Kaszon basa hadát. Ezután abban a hitben, hogy Szeged még mindig a hajdúké, Szeged alá vonultak. De vesztükre, mert a kirohanó török elől Nagy Bálint csak huszad magával menekült meg.

A hajdúk erkölcsének korholása szolgál befejezésül.

Mily gyorsan dolgozott Tinódi, annak meglepő bizonyosságát adta *«Az vég Temesvárbán Losonczi Istvánnak haláláról»* című historiás énekében. 1552 július 26-án vonult ki a várból és esett el a vár hős védője s már aug. 15-én *«Nagy Bódogasszon napján»* készen volt a Tinódi *«króniká»*-ja.¹²

A hős Losonczi István parancsot kap Ferdinándtól, hogy szálljon be Temesváriba, melynek elfoglalását Szulimán elhatározta.

Losonczi készséggel teljesíti a parancsot. Csejte várában elbúcsúzik feleségétől és *«szép gyermekitől»*, *«többé nem látja, gondolja magában»* és negyed magával belopózik a várba, melyet Amhat [Ahmed] és Beglerbék [Szokoli Mehemed] nagy sereggel már bekerítették. Hősiesen ver vissza minden ostromot mindaddig, míg harmincz-ketted nap a *«vízvár»* is elesett. Losonczi ekkor szabad elvonulás feltétele alatt feladta a várat, de mikor látta, hogy a török

54. SZOKOLI MEHEMED SISAKJA.
(Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)

¹² Ez már Sziládynek feltűnt s az elesettek névsorát nem is tartja hibátlannak. Id. m. 430. l. V. ö. Czímer K. ért. (Temesvár megvétele.) Hadtört. Közl. VI. 1893. 361.

az adott hitet nem tartja meg s Tomori András nevű apródját is elragadják mellőle:

«Az török hiti látjuk itt elveszte,
De vitéz módra legyen fejünk veszte»

felkiáltással a törökre veti magát, megsebesül s egy «szancsák» elfogja. Amhát basa elé viszik, a ki nagy haragjában feddni kezdte: «Mire császárnak nem akart engednie?» Erre Losonczi azt válaszolta:

. . . . «Eb az ti hitetök,
Császárral, basák, békök hitetlenök,
Ha tudtam volna, oly ebek legyetök,
Sokkal több lött volna itt elvesztetök.»¹³

Amhát ezután fejét vétette, bőrét levonatta s ezt török császárnak elküldte. Losoncziné Pekry Anna és öt árvájának gyásza s a Temesvár elveszésén való bánkódás zárja be az éneket.¹⁴

III.

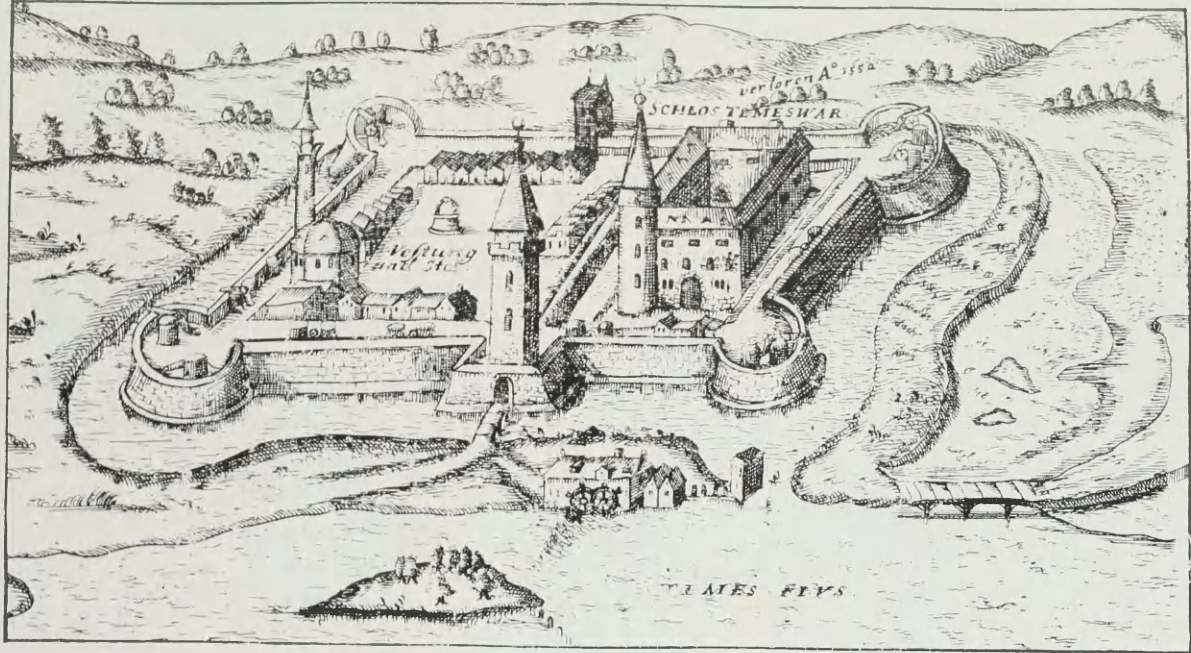
Tinódi csak akkor fordult tárgyért a krónikákhoz, ha a közelmúltban megörökítésre érdemes történeti eseményt nem talált. Inkább írja, mint olvassa a krónikákat. De hogy azért ezeket is olvasgatta, elárulja ilyen kifejezéseivel: «Derék Krónikában én nem olvastam Ily jelős úrfit, hírrel sem hallottam.» Mivel otthon is a vitézek, még inkább útaztatásai alatt a szemtanúk vagy magok a szereplők folyton ellátták ilyen énektárgygyal, ezért van csak egy pár olyan historiás éneke, melyeket fordított.

Ilyen az 1552-ben írt *Zsigmond király és császárnak krónikája*, mely a Lajos király halálától Zsigmond haláláig történt

¹³ V. ö. I-tvánffin, Forgáchon kívül Verancsics II. köt. 94—95. l. *Syndromus rerum Turcico-Pann. Francof.* 1627. Pars I. 103—112. l. (XII.) Io. Sambuci *De expugnatione Temesvári an. 1552.*

saeustól (*Ruinae Pannonicae*) a III. könyvben, Arany «Losonczi István» című «népies króniká»-ja, melyhez Tinódi hist. énekét is (Budai Ferencz Polgári lexikona közvetítésével) felhasználta forrásul.

¹⁴ Későbbi költői feldolgozásai: Sche-

TEMESVÁR.

eseményeket beszéli el. Nevezetes részlete Kontnak és harmincz összeesküvő társának lefejeztetése (469—532. v. s.), «kiket sokszor hegedősök csácsogtak.»¹

Kont és társai nem akartak «udvarlani királynak, inkább bujdosni mentek a Száva mellékére. Zsigmond Vajdafi Györgyöt küldte elfogatásukra. Vajdafi a «király képében» kegyelmet ígért nekik s ezzel lefegyverezve megkötöztette s Budára vitette őket. A vitézek a király elé vitetve «menteket így röndelék»:

Az királynak ingyen sem köszönnének,
Térdföhajtván senkit sem tisztelnének.

Zsigmond elrettentő például fejüket véteté, legelőbb a Kontét, hogy lássa kimúlását. Az urát sirató apródot, a kis Csókát maga elé hívatta s azt ígérte neki, hogy úrrá teszi:

Csóka bátron az királynak ezt mondá:
Mint olyan cseh disznót ő nem uralná!

A király őt is lefejeztette.²

A mű végén (1169—1200. v. s.) van Tar Lőrincz pokolbeli látása.

Ez a kis elbeszélés alighanem többet ér, mint az egész krónika. Nem a kidolgozás miatt, mert abban Tinódi, ha ugyan változtatott az eredetin valamit, itt is nagyon gyengének mutatkozik, hanem mivel a feledéstől megóvott egy érdekes mondát. Az elbeszélésnek kezdete is érdekes: «Énekbem hallottam, vagy volt vagy nem volt». E szerint tehát egy hegedős-ének volt forrása s a «vagy volt, vagy nem volt» kezdet azt is mutatja, hogy e hegedős-ének bevezetésével legalább a népmesére (hol volt, hol nem volt) emlékeztetett.

A hegedős-ének arról szólt, hogy Tar Lőrincz pokolba bément és ott egy tüzes nyoszolyát látott, melynek «négy szeginél

¹ Tinódi itt Turóczy e helyét fordította: «quem nostrum aevum nedum loquitur, verum et resonanti lyra canit.» Szilády: Régi m. költ. t. III. k. 466. 1.

² Csekély eltéréssel ez is megfelel Turóczinak. Part. IV. cap. 7. Későbbi költői feldolgozásai Vörösmartytól, Garaytól, Czuczortól, Petőfitől.

négy tüzes ember állott. Tar Lőrincznek azt a «szózatot adák», hogy a nyoszolyát Zsigmond királynak tartják. A négy ember: egy érsek, ki hamis dézmaért, egy kancellárius, ki levélváltásáért, s két nemes úr vagy parasztúr, kik dulásért és hamis vámszer-

55. ZSIGMOND CSÁSZÁR.

zésért kárhoztak. Látott azonkívül még sok csudadolgot: egy tüzes kádferedőt, melyben Zsigmond császár feredett s körötte forgódott Mária király leányával³ és sok párta nélkül való leányok,

³ Képek is maradtak fent a közép-korból, a melyeken a fürdőlovag körül

előkelően öltözött nő teljesít szolgálatot. Lovagregényekben is előfordul.

szép menyecskék és szép ruhások, kiknek Zsigmond «megmérte köldekeket, hosszúságokat és szép tügyeket». Tar Lőrincz ezt a császárnak megmondta s az azt felelte: «Lészen arról nagy gondja, mint ő ágyát pokolból kiiktassa és hogy menyországra igazgathassa.» E végett koronának egy kis ágát elrontá, tizenhárom (szepesi) várost ő elszakasztá, Nyolczvanezer forintért zálogosítá: Budán a Szent Zsigmond kápolnát ezen a pénzen rakatta. Belé gazdagságot s papokat szerzett, nagy sok jószágot adott neki s Szent Zsigmondról nevezte el, hogy avval ágyát pokolból kivethesse.

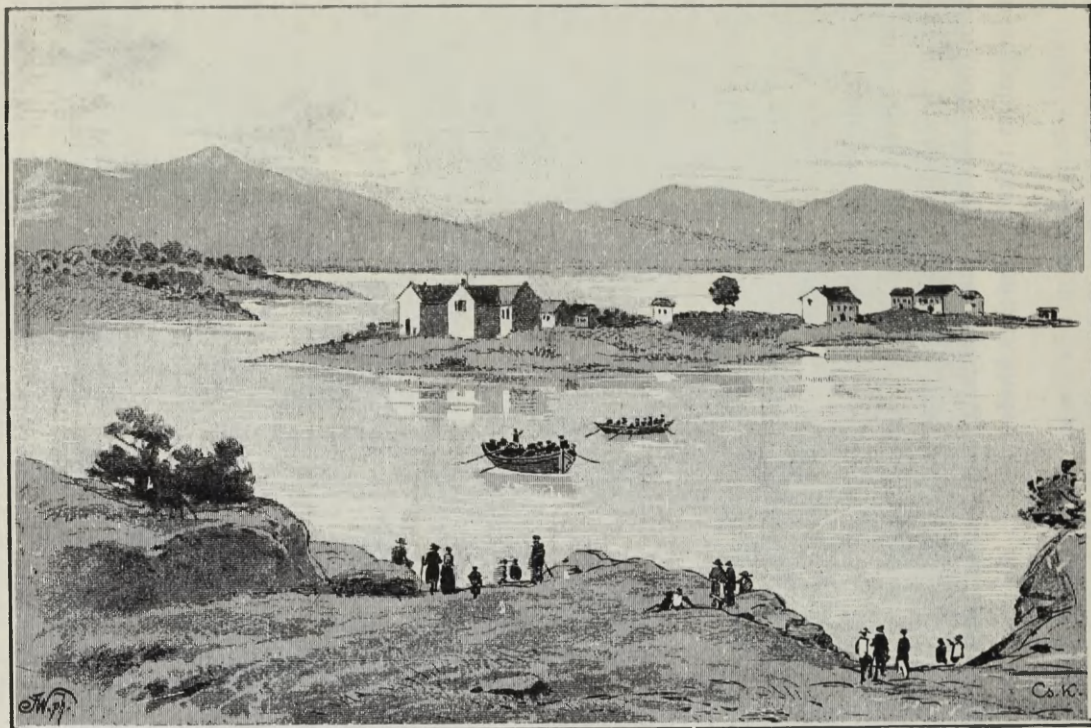
Tar Lőrincz nevű főúr csakugyan élt Zsigmond korában, a ki vele ment a konstánczi zsinatra is,⁴ egy világot látott és sokat utazott nemes, a ki bolyongásait egy emléktáblán is megörökítette, a mely emléktábla latin verses szövege fentmaradt a gyöngyösi ferenczrendi kolostor egy xvi. századi kéziratában. E szerint Tar vagy Thari Lőrincz a Rathold nemességből származó főnemes katona volt, a ki bejárta a földkerekségét, hogy tengeren és szárazon eljuthasson a szentek küszöbeihez. Volt Ázsiában, Afrikában, Európában és Indiában, volt a Nőé bárkájánál, a Sinai hegyen és Jeruzsálemben . . . *Az oceanon hajözva megismerte Patrick rejtelmét.*⁵

Ez a Tar Lőrincz valószínűen egy személy azzal a Pászthói Rátholdi Lőrincz királyi főetekfogóval, a kinek számára Zsigmond 1408 jan. 10-én útlevelet állít ki, hogy meglátogassa Szent Jakab sírját Compostellában (Spanyolország) és Szent Patrick purgatoriumát Irországban. E zarándokút leírása kéziratban szintén megvan s ebből látjuk, hogy Pászthói Lőrincz 1411-ben egy napot (nov. 10. vagy 11-ikét) csakugyan Irlandban s Szent Patrick barlangjában töltött.⁶ Zarándokhely volt ez, melyhez az a hír és

⁴ Budai F. Polg. lexikona III. kötet. (1805.) «*Tar Lőrincz*» alatt.

⁵ Széchy K. czikke: Tar Lőrincz zarándoklása. Irod. Közl. 1896. 400—8. l. és Kisebb tanulmányok 1897. 202. l.

⁶ Kropf Lajos: Pászthói Rátholdi Lőrincz zarándoklása 1411. a Századok 1896. évfolyamában.

56. HOLY ISLAND, MELYEN SZENT PATRICK PURGATORIUMA ÁLLOTT.

hit csalta a jámbor hívőket, hogy e barlangba leszállva, bűneiktől megtisztulnak. Ezért nevezték purgatoriumnak is. Állítólag Isten maga mutatta meg Patricknak vagy Patriciusnak, az irek apostolának (377—459), azzal a biztosítással, hogy a ki abban tölt őszinte bűnbánat után egy napot és éjet, bűnbocsánatot nyer; a ki keresztülmegy rajta, meglátja a gonoszok szenvedését és a jók boldogságát.⁷ A sok zarándok látomása közül különösen híres Oenus (Owayne) lovagé 1153-ból. Magyarországból is többen felkeresték. Ilyen volt Krisaphan comes fia György vitéz, a ki 1353-ban mint huszonnégy éves ifjú mintegy 250 gyilkosság bűnétől keresett ott feloldozást. Érdekes, hogy VI. Incze pápának, III. Eduárd angol királynak és anyjának Izabellának, továbbá II. János francia királynak és másoknak üzenetet is vitt onnan.⁸

57. ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY TURÓCZI KRÓNIKÁJÁNAK AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

1358-ban egy Malatesta Ungarus de Arminio nevű vitéz⁹ járt ott. Azután Pászthói Lőrincz következik, a ki kellő előkészület (bűnbocsánat és vezeklés) után csakugyan leszállott oda, viziókat látott, Mihály arkangyallal is beszélt, ez elvezette őt a purgatoriumba, a hol látta, mint sanyargatták még életben lévő embereknek lelkeit is az ördögök, ott voltak szülei, rokonai, ba-

⁷ Magyarul I. Szent Patricius purgatoriumjáról való historia. Bécs XVII. sz. (Unikum a M. Nemz. Múzeum könyvtárában.)

⁸ Toldy F. Egy XIV. századbeli ma-

gyar vezeklő Irlandban sz. Petrik (így) purgatoriumában. Századok V. 1871. 229—247. l.

⁹ Pór Antal : Nagy Lajos. (Tört. Eletr.) 255. l.

ratai és jöltevői, és titkos megbízásai is voltak az angyaltól, melyet csak annak volt szabad elmondani, a kinek szólt. Ezek között lehetne a Zsigmondnak szóló üzenetet keresni. Erről a leszál-
lásról szinte hivatalosnak minősíthető feljegyzés (memoriale)
maradt reánk, melyet Yonge Jakab dublini notarius készített.¹⁰
De érdekesebb ennél a Tinódi feljegyzése, mely arról tanuskodik,

58. SIKKLOS VÁRA.

hogy e zarándoklas híre a nép közé is kiszivárgott s az ének-
mondó kapva kapott rajta, mint olyan tárgyon, melyen a nép
felebbvalói rovására mulathatott.

A Zsigmond-krónika végén említi Tinódi, hogy a műve nem
eredeti, hanem fordítás. Mint már Toldy kimutatta, eredetije
Thuróczi János krónikája volt (Part. III. cap. I. — Part. IV. I—8.

¹⁰ Ismerteti ezt Kropf L. kézirat alapján fentidézett cikkében. Mi Kropf köz-
léséből merítettünk.

12–24)¹¹ s azonkívül egy helyen (1017–1156. v. s.) Bonfinit követte és pedig mint Szilády gondos összevetés alapján megállapította, *híven* követte az eseményeit előadásában forrásait.¹²

Másik ilyen krónika-átdolgozásának *Zsigmond császárnak fogságáról és szabadulásáról . . .* címet adott. Tinódi Zsigmond-krónikájában nem fordított le forrásából három fejezetet. (Part. IV. cap. 9–11.), mely Zsigmond királynak fogságba vetéséről, kiszabadulásáról és Magyarországra visszatéréséről szól. Ennek oka valószínűen az, hogy ezt a magában is összefüggő részt már előbb kidolgozta.¹³

Három részből áll s azt beszéli el benne, hogy a nikápolyi csata után a «nagy urak» Zsigmondra rátámadának s Soklyás [Siklós] várában a Garaiak őrizetére bízták. Fogságából özvegy Garai Miklósné szabadította ki.¹⁴

IV.

Tinódinak legterjedelmesebb műve az «*Eger vár viadaljáról való ének*», melyet 1553-ban június és augusztus közt Kassán «egy főstös szobában» szerzett «nagy betegős voltában». Ez a betegség, mely, úgy látszik, mind gyakrabban szegődik hozzá társul, nem szegte kedvét, mert mindjárt utána teszi:

Egőr jó szerencsém, víg voltában,
Vigan iszik szikszai jó borában.

¹¹ Toldy: A magyar költészet tört. 2 142. l. Régi m. költők t. III. k. 468. l.

¹² Szilády, Régi m. költők t. III. k. id. h. Tinódi ez énekét nem vette be «Cronicá»-jába, s első ismert kiadása Heltai 1574-ben nyomtatott «Cancionale»-jában jelent meg, A Petrovay Miklós verses-könyve, melyet a XVII. század második felében másolt, hitelesebb szövegét tartotta fent, mint Heltai. A másolat végén itt: «A. D. 1572.» van, tehát Petrovay a Heltaiénál korábbi szöveget másolt. Ez

a verseskönyv a kolozsvári ref. collegium könyvtárában van. L. Szilády id. h. 464. l. ¹³ Más versformában lévén írva, nem tehetjük fel, hogy annak egy kiszakított része.

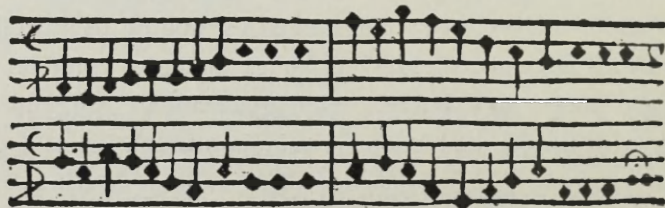
¹⁴ Ez a historiás ének sincs meg az 1554-ben kiadott «Cronicá»-ban. Egy XVI. századi kiadását könyvtáblából Knauz Nándor áztatta ki s közölte a «Magyar Állam» 1871. 263. számában s különnyomatot is készítettett róla «Tinódi Sebestyénnek eddig ismeretlen verseszete Zsigmond királyról» cím alatt.

Ennec lön irása az io Kolosiarba
 Tinodi Sebestiën kőn nyomtatásaba
 Szerze nagy búvába egy hideg szobába
 Giakran fu kőre mebe mert nincz piñz rasolyaba.
 Finis.

EGER VAR VIADA

LYAROL VALO ENEC.
 Historia.

Tinodi Sebestien deac Kassaba
 Ferdinandus Kiralnac hiu voltaba
 Egri varnac chuda Serenciaiaba
 Vitezeketh irsa Cronikaiaba

T Magyaroc mar Istend imadgyaroc
 Es ő neki nagy halakat adgyaroc
 Jelősben Tisán inner kie lakóbroc
 Egri vitezek nec soe ior mongyaroc.
 Im egy Cronikat mondóc meg hallyaroc
 Talam miiat solia nem hallostaroc
 Magyaroc veg hezban sém szolgáltaroc
 Eger varat mint malt o. talmázaroc.

Nem em-

Az ének négy részből áll s annyira részletes, hogy a vár leírásán kívül a védősereg vártáinak elosztását, sőt a hadnagyok névsorát is megtaláljuk benne.

Azzal kezdődik a mű, hogy hat olyan csoda történt, melyeknek a krónikában hasztalan keresnek a mását, ú. m. János király fiának országából bujdosása, Lippa visszanyerése, Fráter György halála, A szegedi veszedelem, Losonczy halála és a hatodik: Eger megtartása.

Legelőször Dobót, a főporkolábot vagy várkapitányt és Mecskéit, a másik porkolábot mutatja be a szerző, mint esküsznek föl a királynak és Oláh Miklós püspöknek a vár védelmére. Azután a vár leírása, mondhatnók rövid története következik, mielőtt tárgyára, az ostromra térne át.

Az ostromot már jóval megelőzi a törökök Eger ellen készülődésének híre. Dobó érezte, hogy a vár, a védősereg csekély száma miatt sokáig nem bírja ki az ostromot és segítségért folyamodott a királyhoz, a püspökhöz, a szikszói gyűlésre pedig magát Mecskéit küldte, de csúfos választ kapott:

Vár tartásra ha elegek nem voltatok,
Mire egri tisztben ti maradtatok?
Azért ha az konczával jól laktatok,
Az levét es reá ti megigyátok!

Dobó ezt hallva, «nyelvét harapá»: «Elég válasz» ő magában azt mondá s el van szánva társaival együtt a várat mindhalálig védelmezni. A megadásra felszólító levél hozóját tömlöczbe vetik s a levél felét vele megetetik, másik felét tűzbe vetik; az áruló Hegedős Istvánt a vár piacznán felakasztják. Mert

im mely nagy kár, vesződelöm lész vala,
Egy hegedős miá Egör vész vala.

Háromszor intézett a török derék ostromot a vár ellen, mind a hármat hőiesen visszaverték. A védelem munkájából a férfiak mellett a nők is kivették részüket: köveket hordottak a bástyára, a hősöknek «szép asszon-feleségök», valamint

egy szép leán, hitvöse Zoltainak, . . .
Éjjel-nappal Istenhöz fohászknak . . .
Úristentől kik meghallgattának.

a török megszegyenülve felhagyott az ostrommal s elvonult a vár alól.'

60. OLÁH MIKLÓS ARCZKÉPE.

Az Eger vár viadalja négy énekével hosszú volt egyszeri olvasásra, még kevésbé volt alkalmas arra, hogy az énekmondó az egészset egyfolytában végig énekelje, azért határozta el Tinódi magát arra, hogy kivonatot készít belőle. Ezért írta meg az *Egri historiának summáját* (1553):

itt rövid szóval csak summájában,
Hogy ne légyetök restök hallásában.

¹ Eger ostromát megénekelte még Csabai [Chiabai] Mátyás: «Encomium arcis Agriae... Vitebergae 1556» című mű-

vében. Szilády szerint valószínűen ismerte Tinódi művét. Tinódival összevetette és kiadta Bodola Gyula: Dobó István a ma-

Ez a rövidítés abból áll, hogy elhagyja a mű bevezetését: a csudákat és a leírásokat, az egyes vitézek felsorolását, az ostrom leírását, vagyis az olyan részeket, a melyek csakugyan unalmassá tették a krónikát. Nagyobb betoldás vagy lényeges javítás nincs e később készült «summá»-ban.²

Az «Eger vár viadalja» a vár erődítéseinek oly részletes és pontos leírását adja, hogy kétségtelenül vagy több ízben megfordult már Tinódi előbb is abban, vagy huzamosabb ideig tartózkodott ott, a végett, hogy azt alaposan megismerhesse. Sőt az ostrom részletei, a védők számának, nevének, szerepének s vitézi tetteinek pontos ismerete azt a feltevést is megokolttá teszi, hogy az ostrom után látogatott el Tinódi Egerbe. Erre mutat az 586—9. verssorokban kifejezett vallomása is:

Vala Kulcsár Imre, ki jó borral tarta,
Sáfár István eleven csukával tarta,
Benedök kovács lovamat megpatkolta,
Szakács Balázs igaz aggeből tarta.

Leírása és elbeszélése hitelességét történetíróink azonnal felismerték, s mindig Tinódi marad az egri ostrom főkrónikása.³

Az egri historia írása után csakhamar, valószínűen Nádasdy vagy más hatalmas pártfogója biztatására egy czimertervezetet készítettett Tinódi s azt az itt következő folyamodvánnyal együtt felküldte Bécsbe:

«Könyörgök Felségednek igen alázatosan, méltóztassék Felséged egyéb jótéteményei között ezt a czimert nemességgel

gyar költészetben. Kolozsvár, 1908. cz. értekezésében 20—23., 69—87. l. Összehasonlítás után nem találta nyomát annak, hogy Csabai használta volna Tinódi énekét. Tinódi műve alapján írja le Eger ostromát Schesaeus, Ruinae Pannon. libr. IV. (Az egész IV. könyv.) Későbbi feldolgozás Vörösmarty «Eger» cz. eposa stb.

² Gondosan összevetette a két szöveget egymással Bodola Gyula: Dobó István a magyar költészetben 13—15. l.,

felsorolja a benne talált néhány lényegtelen változtatást és betoldást s ezzel megczáfolja Toldy azon állítását, hogy kiegészíti a nagy krónikát oly adatokkal; melyek hihetőleg később jutottak tudomására.

³ Lásd Zsámboki, Forgách F. és Istvánffy tört. műveit s az újabbak közül: Gyárfás István: «Dobó István Egerben» cz. akad. ért. (Bp., 1879.) és Nagy Béni: Eger ostroma 1552-ben. Békefi-émlékönyv. Budapest 1912.

egyetemben nekem s összes örököseimnek kegyelmesen adományozni. Ezt Felségednek minden hívséggel mindig életemnek végeig tehetségemhez képest megszolgálni igyekezem. Kegyes választ várok Felségedtől. Felségednek alázatos alattvalója Thynodi Sebestyén deák.»

A folyamodványra kedvező válasz érkezett: Ferdinánd Tinódi-nak és gyermekeinek nemességet adományozott s ezzel a kért nemesi címert használatát is megengedte.

Ti ma-gya-rok már Is-tent i - mäd - ja - tok

És ó - ne - ki nagy há - lá - kat ad - ja - tok,

Je - lős-ben Ti-szán in - net kik la - koz - tok,

Eg - ri vi - té - zek-nek sok jöt mond - ja - tok.

61. TINÓDI «EGER VÁR»-ÁNAK DALLAMA BARTALUS I. ÁTÍRÁSÁBAN.

Ferdinánd stb. — így szól a nemeslevél — Neked hívünknek, nemes Thynodi Sebestyén deáknak üdvöt és bőséges kegyelmünket. Öseinket, a legdicsőbb fejedelmeket, különösen azon dolgokban utánozzuk örömmel, a melyek nyilvánvalóan használnak és a melyek alattvalóink lelkét az erények után törekvésre szokták gerjeszteni. Mivel pedig semmi sincs, a mit a jól nevelt emberek ezen emberi társaságban inkább kívánnak, mint a dicsőséget és a tisztességet s azért méltán önnönmagáért törekszik mindenki, hogy fejedelme iránt minél hívségesebbnek és készségesebbnek mutathassa magát, a honnan végre fáradozásainak méltó jutalmát nyerhesse. És miként a jóságos Isten különféleképen szokta adományait szétosztani a halandók közt, úgy hogy

*Questo mona, e alquanto sopra,
non è alla fortezza, ma perciò
non li fa alcun nocimento*

*AGRIA fortezza nel paese di
Ungheria, nel modo che al pre-
sente si trova, la quale è di gran
de importanza. l'anno 1667
di G. G. G.*

némelyek a tanácsban, mások a fegyverforgatásban, sokan mives munkák elmés szerkesztésében, némelyek az elme derékességében, vagy a beszédben, vagy jelesen elvégzett s örök emlékezetül fenmaradó dolgokban tűnnek ki: hogy így az adományok különféleképp szétosztása által az emberi társaság jobban és szebben megtartassék: Neked pedig, Sebestyén, megengedte a természet teremője Isten, hogy az éneklés mesterségében s historiáknak magyar nyelven ritmusokba való ékes foglalásával múld felül a többi korod- és állapotodbeli embereket, és hogy úgy értjük, hogy te ugyan tisztességes és semmiképen nem szégyelhető szülőktől származtál, de olyanoktól, kik a polgári állapotból nem emelkedtek ki, sem a nemesség fényére nem jutottak el, nem akartuk, hogy Te és követőid a tisztességre ösztökélő eszköznek hijával legyetek, kivált mivel megérdemelted, tehát tégedet és te éretted Farkas, Sándor, Károly, Margit és Judit fiaidat és leányaidat a nem nemes állapotból kivesszünk és Magyarország valódi nemeseinek rendjébe és számába királyi tekintélyünknel fogva befogadunk, beveszünk és besorozunk. És hogy ezen irántad való kegyességünk világosabb és mindenek előtt ismeretesebb lehessen: ezt a nemesi címert adjuk neked és éretted előlnevezett ivadékodnak, összes örököseiteknek és utódaitoknak: a jobboldali részen vörös, baloldali részen pedig kék szín által megkülönböztetett paizsban, a vörös színben egy kék, meztelen kardot markolaton felül fogó emberi kezet,⁴ a paizs kék részében sárgaszínű lantot vagy kobozt; a paizsra szélyelfolyó és tarka sisaktakaró (orrjegy) helyeztetett, a honnan meztelen kardot markolaton felül megragadó kéz emelkedik ki, úgy, a mint ezek ennek a levélnek elején a festő kezével és mesterségével saját és megfelelő színekkel ábrázoltattak . . .⁵

⁴ A címzerben kar (brachium) van, de mi a *manus*-t azért fordítottuk szószzerint kéznek, hogy evvel is kiemeljük, hogy az első életrajzi adata is keze megsebesülését (cum sinistra manus gravi vul-

nere . . . cruciaretur) említi föl. V. ö. Szádeczky megjegyzését id. h.

⁵ Csak helyet hagytak számára, de, bizonyára költségkímélésből, az odarajzolás és kifestés elmaradt.

A nemeslevél Bécsben, 1553 aug. 25-én kelt s különös jelentőséget az ad neki, hogy Tinódiban Ferdinánd az énekmondók

Sanctissima Regina Marias ac Domine
Domine nobis clementissime.

Supplicio S. Marias... humillime clementer Marias vna s. hanc
armatum mitema vna cum nobilitate mhu et vniuersu hereditibus
mhu. nhr cetera sua beneficia clementer conferre. Quid
vmm subleat Marias vna smpir aut simm. vsq vna
ma. Pro parte ma vrbis vsq mhr factu. Gratias
respondim expdu a sanctissima Marias vna

v s m: clementer subleat

Sabastianus Lraam
De Thynoit

rendét kívánta megtisztelni, éneklésért és magyar historiásének-szerzésért emelvén őt nemesi rangra.

A két czímeralak is figyelemreméltó, különösen azért is, mert Tinódi maga választotta azokat magának s a kard által talán ifjúkori vitézkedését, de a koboz által mindenesetre jó és rossz sorsa hű osztályosát, éneke elválhatatlan kísérőjét akarta meg-tisztelni . . .⁶

Mint hogy ekkor még — tudomásunk szerint — énekei közül egy sem jelent meg nyomtatásban, valószínű, hogy az *Erdéli historia* első részét, melyet a versfökbben Ferdinándnak ajánlott,⁷ kézírásban felküldte Bécsbe.

Egy másik művéről, «Eger vár viadaljáról való ének»-éről ez szinte kétségtelenül bizonyos. T. i. ezt Zsámboki rövidítve latinra fordította s a Dobóhoz intézett ajánlólevelében ezt mondja: «Midőn Tinodi Sebestyén ezt a magyar ritmusokban leírt historiát Ferdinánd királynak és másoknak kezéhez juttatta és a király látta annak ajánlását, latin nyelven is olvasni akarta. Ez a megbízás nekem adatott.» Az ajánlás Bécsben 1553 szept. 15-én kelt s ha ezt összevetjük a nemeslevél aláírásával (1553 aug. 25.), valószínűséggel következtethetjük, hogy a Tinódi művének fentemlített Bécsbe küldése a nemességért való folyamódással egy időben történhetett.

Zsámboki szerint «mások» is megkapták azt, nemcsak Ferdinánd: alig csalódunk, ha ezek között elsősorban Oláh Miklósrá gondolunk, a kire nehezedett korábban, mint egri püspökre, Eger vár fentartásának gondja, a kit a viadal megéneklése már e miatt is érdekelhetett. Ezt Tinódi is jól tudta, azért éneke vége felé a király éltetése után («Isten lássa javával királyunkat, Ferdinánd királynak kegyelmes voltát»), mindjárt ezt is odateszi:

⁶ A nemeslevél a Gidófalvi Csiszércsalád levelesládájából Marosvásárhelyen 1901 júl. 20-án került elő s először Szádeczky L. ismertette az Erdélyi Múzeum 1901. évf. 391. kk. lapjain s azután a nemeslevél és címerkérdő folyamodvány hasonmását közölte Schönherr Gyula a Turul

1902. évf. 91–93. lapjain. Mindkettő most az Ernst-múzeum tulajdona.

⁷ A versfők értelme: Sebastianvs literatvs de Tinod lvtinista Casovie compillavit serenissimo domino domino Ferdinando autcrao (sic) natooo regi Hungarie donavit. Ismertetését l. alább.

Isten éltesse király udvarában
 Oláh Miklós érsököt jó szándékban,
 Sok szegény magyarnak táplálásában,
 Ő felségénél minden *jó szavában*.

Tinódi nemeslevelét a királyon kívül Oláh Miklós esztergomi érsek írta alá mint kancellár s talán közben is járt, hogy azt megkaphassa: egy «jó szava» a királynál elég volt erre.

64. ZSÁMBOKI (SAMBUCUS) JÁNOS ARCZÉPE.

Tinódinak Török Bálint fogságba esése után éveken keresztül az egy helyről más helyre vándorlás jutott osztályrészül. Bolyongásai közben nem egyszer gondolt boldogan vissza arra az időre, mikor nyugodalmas otthona volt Szigetváron a Törökcsalád barátságos környezetében. Azóta sok év telt el, Török Bálint fogságban sínylődött, felesége Debreczenben vonta meg

magát s ott halt meg, haláláig abban reménykedve, hogy még meglátja férjét.

Két fia idővel emberré nevekedett. Vitézségre, bátorságra nézve mindkettő méltó apjához. Az egyik, Ferencz, később mint kapitány olyan hírneves vitéz volt, hogy midőn Musztafa budai basát két vitéz társával bajvívásra hívta ki, az nem merte elfogadni.⁸

A kisebbik — János — még hamarabb tett szert vitézi hírnévre. Apa nélkül növén fel, vad és szilaj katona volt, vadságának olyan jelét adva, hogy feleségét, Balassa Borbálát, szolgálójával való házasságtörés gyanújába fogva, 1550-ben lefejeztette.⁹

Tinódi, még mint gyermeket, egyik fia keresztapjának hívta meg, már ezért is többször emlegették nevét családjában s később mindenfelé kóborolván az országban, nem csuda, ha feltette magában, hogy egyszer Debreczent és abban a Török-kúriát is útjába ejti.

Erre kedvező alkalom kínálkozott, midőn a hír elhozta hozzá Török Jánosnak egy dévai hősi kalandját. Ő, a ki az apát megénekelte, a fiáról sem akart megfeledkezni s elment hozzá részletes adatokért.

Így jött létre az *Enyingi Terek János vitézsége* (1553) című historiás ének.

Elmondja ebben, hogy Török Bálintnak «szép házastársa . . . nem élhete sokat ez világban | Urán való szertelen bánatjában» s halála után fia, Török János, Izabella királyné udvarába állott, de elhagyta azt, midőn látta, hogy újra a török barátságát keresi, mivel apja haláláért holtig való gyűlöletet fogadott a török ellen.¹⁰

Midőn meghallotta, hogy Feru aga kétszáz emberével beszállott Dévába, éj idején felkészült vitézeivel, Aga nevű lovára

⁸ Takáts S.: A török-magyar bajviadatok. Bp., 1913. 41.

⁹ Bornemisza P. id. mű 891. lev.

¹⁰ Így mondja Tinódi, de valószínűen

fogságot akart írni, mivel akkor apja még élt, mikor Török János már a török kérlelhetetlen ellenségének mutatta magát.

kapott s meglepte és felkonczolta a gyanútlan törököt. Maga Feru aga sem menekülhetett meg.

Tinódi az Erdéli historiában is megemlékszik Török János vitézségéről, atyja iránti hálából:

Mert jó hire-neve öröm énnéköm,
Atyja halálán keserög én lelköm.

1553-ban írt egy bibliai historiát *Jónás profétáról*, mikor «Erdélbe való gondolkodásában», vagyis Erdélybe vivő útjában Debreczenben («Mező Debreczön puszta várossában») Enyingi Török Jánosnál megszállott. A hosszabb énekből csak tíz és fél

65. IZABELLA NÉVALÍRÁSA.

versszak maradt fent,¹¹ mely a tanulságot foglalja magában, hogy a vesződelömben a keresztyénöket Isten megsegéli, csak úgy könyörögjenek hozzá, mint Jónás.¹²

Debreczenből Erdélybe ment Tinódi Bethlen Farkashoz, kinek udvarháza Bonyhán (Bohnya) a «Kis-Kököllő» mellett feküdt. Mi volt látogatásának célja, nem tudjuk. Magáról Bethlenről is keveset tudunk.

Nádasdy Anna, Mayládne 1548-ban Fogarásból arról tudósítja testvérét, hogy leányát Bethlen Farkas feleségül szeretné venni.

«. . . Bethlen Farkas is azt mondta, — így szól a levél, — hogy alig várnája az uram dolgát,¹³ hogy elválnejék egy felé,

¹¹ A Lugossy-codex 30^a b lapjain.

¹² L. Szilády: RMKT. VI. k. 100—1. l. és 322—3. l.

¹³ T. i. a még mindig konstantinápolyi fogságban sánylóddó Maylád István dolga.

mert hozhá egyebet nem veszen az mi leányunknál, ha nekin adjok, de ha ez nem leszen, soha senki nem leszen, jól lehet ő maga nem jelentette én nekem, de ravl (így!) tanácskoztak rá, hogy jó volna uramnak írnom róla, hogy nekin szereznék, azért én írtam az dologról uramnak, Kd is lássa és kérem Kdet, írjon Kd nekem róla, mi tetszik Kdnek róla, jól lehet, hogy gyermekke kora lehetne az én leányom, más az, hogy hallottam, hogy minden rút szépet szeret.»¹⁴

Ennél a nemesembernél nem talált Tinódi szíves vendéglátást. Nem a gazda, hanem tisztjei voltak barátságatlanok iránta. Meg is énekelte őket egy, *Az udvarbírákról és kulcsárokról* című dorgáló, sőt megátkozó¹⁵ költeményben. Bár tudja, hogy ezeken az átok sem fog, a ki őket átkozza, kopaszt borotvál. Megismerjük belőle a gonosz udvarbírákat, de magát a szegény vándorlantost is. És különösen e miatt becses ez a vers. Az udvarbírákat más írók se szeretik. Pl. Rimay a «fajtalan udvar» leírásában a borívó hadnagyság s korcsmás kapitánysággal együtt ezeket is pellengérré állítja; Tinódi már a «sokféle részegösök» között is megemlékezett a «vén szakalú hopmestörökről», kik mikor «köppentnek», azaz jót nyelnek a borból, «ott csácsognak és mint lehet, tombolnak, szöknek», de a bonyhai udvarbírák és kulcsárok, a kik az úr híre nélkül neki «büdös bort» adtak, egészen kihozzák a béketűrésből s boszúságának szabad folyást engedve, semmit nem kiméli őket.

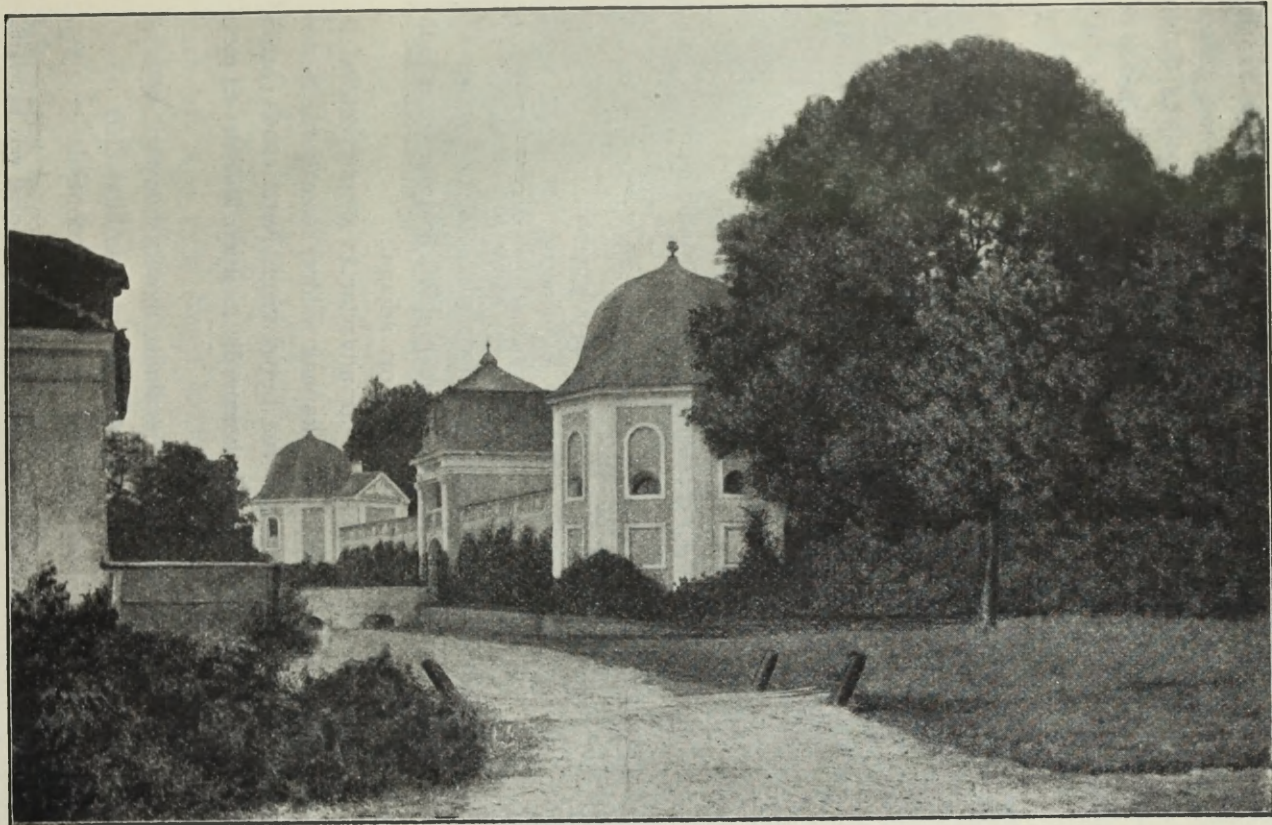
Bocsánatkéréssel kezdi a verset s azután nyíltan megmondja, hogy versszerzésében most átkában az udvarbírák és kulcsárok lesznek.¹⁶

Mikor valamely úrhoz megy, — folytatja tovább, — az rendesen meghagyja nekik, hogy lovának bővön adjanak abrakot, de bal fülök felől bocsátják, vagyis elhallgatják, de azért a

¹⁴ Nádasdy T. csal. level. 129. l. (A kiadók áttírása szerint.)

¹⁵ «Mert versszörzésekben átkomban léznek.» (16. v. s.)

¹⁶ Az udvarbírákról, kulcsárokról és hopmesterekről I. B. Radvánszky B. Magyar családélet I. köt. (1896) 430., 434—6., 441. l.

66. A BONYHÁDI GRÓF BETHLEN-KASTÉLY.

«regyistromba» beírják, mert magoknak lopják. Az ilyen «csal-bírákat» néha ura a csaláson rajtakapja s «az mint ő akarja, nem úgy vendégli, mert szöme szőrében szoktak szaggatni».

Mennyivel helyesebben járnak el azok az udvarbírák, a kik épen ellenkezőleg az «úr híre nélkül» is jóval vannak hozzá és így öregbitik a gazda becsületét:

Oh mely dicséretös oly udvarbíró,
Ki mindenből urnak hívön takaró,
Az jámbor szolgálknak nem búcsúadó,
Sőt minden javával őket tápláló.

A másik büne az udvarbíráknak és az akasztófára méltó kulcsároknak, hogy nem adnak a lantosnak jó bort. Így bánnak vele most is Bonyhán, bor helyett boros vízzel tartják.

Noha volna neköm csak mast jó borom,
Fejem bátorodnék, hangos lenne szóm,
Köz bortul megszorúl, rozsdás én torkom,

— — — — —
Az boros víz nádat terömt orromban,¹⁷
Egészségöt nem ad neköm dolgomban,
Kössebbödik gégém az Krónikában,
Kíért udvarbírák esnek átkomban.

A jó bortól szavát jobban tudja «rikkantatni», sőt «kevés betegségét» is feledi attól; azzal se gondol, ha gonoszt mondanak róla az udvarbírák, csak jó bort adjanak.

Az ilyenek rosszul bánnak az udvartartás személyzetével is. A szegény ifjak fagyos étket kapnak s lőrét isznak rá, a szolgálóleányok sovány étket s reá boros vizet. Nem csuda aztán, ha az ifjak néha «levonszják körméröl» az ilyen kulcsárt és megbüntetik.

A nagyidai kulcsár is olyan álnok, mint a bonyhai, nem ad neki jó bort s ha fiát borért küldi hozzá, szitokkal illeti.

Ennyi sok baja van egy szegény énekmondónak!

¹⁷ V. ö. Egri vár viadalja 1798—9. v. s. Mert ha terek csusz vala Egörvárba, Vízitől nád terem vala ő orrába (t. i. Tinódinak).

V.

Tinódi Kolozsvárra azért utazott, hogy műveinek egy válogatott gyűjteményét itt kinyomassa. Magával hozta még el nem készült énekei kéziratát is, hogy itt befejezze. Így pl. az Erdéli historiát, melynek első részével még Kassán elkészült. A harmadik része is készen lehetett 1552. aug. 15-ike előtt, mert az

67. A BONYHAI KASTÉLY PARKJA.

ekkor befejezett «Vég Temesvárbán Losonczi»-ban¹ ez találjuk: «Erről bővebben Crónicámban írtam», Losoncziról csakugyan ír a Krónika harmadik részében. Kolozsvárra az év végén érkezhettek meg s itt Nagy- és Kiskarácson között egy «íratos ház»-ban, azaz kifestett szobában befejezte az «Erdéli historiá»-t.

Ez az *Erdéli historia* öt részben az 1540—1552. év eseményeit mondja el János király halálától és Buda elfoglalásától Izabellának és János Zsigmondnak Lengyelországba kibujdosá-

¹ 85. v. s.

saig, tehát némileg historiás énekei összefoglalásának is tekinthető. Pl. Török János dévai kalandját ide is beilleszti,² de viszont, a mikre önálló énekeiben a tárgytól elkalandozás veszedelme nélkül nem terjeszkedhetett ki, itt összefüggő, időrendi előadásban nyújtja.

Fráter György krónikájának is nevezhetnénk, mert mindjárt a mű kezdetén a színtérre lép a barát s attól kezdve miatta és

Moderato.

p

Sok csu-dák vol - ta - nak jó Ma - gyar - or - szág - ba,

ki nagy em - lé - kö - zet szé - les ez vi - lág - ba;

cresc.

tűz esz - ten - dő ul - ta i - lyen nagy boly - gás - ba

poco acceler. *a tempo*

p

nem vol - tak ma - gyar - rok ha - son - ló sze - ren - csá - ba.

68. AZ «ERDÉLI HISTORIA» KEZDETE LÁNYI ERNŐ ÁTÍRÁSÁBAN.

általá történik minden fontos esemény; Lippp ostrománál két-szinű viselkedése s Ulumán bég szabadon bocsátása bukását pecsételi meg s megöletésével tulajdonképpen záródik a krónika is.

Tinódi is az ő megöletését tartotta krónikája legkiválóbb eseményének, a mint erre már műve elején is utalt:

Beszéllek . . . Fráter Györgynek ő sok csudájáról,
Csudaképpen történt nagy szörnyű haláláról.

A meglehetősen száraz krónikának valóban ez a legdrámaibb jelenete. Tinódi itt némi igyekezetet árul el, hogy művének

² Erd. hist. 595 – 632. v. s. (II. rész.)

GEORGIUS UTISSENOVICH MARTINUSIUS S. R. ECCLESIAE
PRÆS. CARDINALIS EPPUS VARADIENSIS AC. THESAURARIUS
† ISSI AFFINIS BARTOLOMEI DRASKOVICH

69. GYÖRGY BARÁT.

szerkezete ne legyen túlságosan laza, az eseményeket Fráter személye körül csoportosítja vagy vele kapcsolatba hozza. Különbösen nem valami rokonszenves képet rajzol róla, elfogult volt vele szemben, mint kortársai nagyjából. Elismeri nagy esztét:

Nám mely csudálatos vala bölcsesége!
 Ő minden dolgában nagy esze, elméje,
 Ha akarta, császár, királ szemét békötte,
 Azt mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.

De máskülönbösen nagyravágyó, erőszakos,³ kegyetlen, ravasz, «csélcsep» embernek tartotta, a ki akaratát mindenképen, ha másképen nem lehetett, ajándékkal vagy erőszakkal, de leginkább «édes ravaszszággal» kivitte.

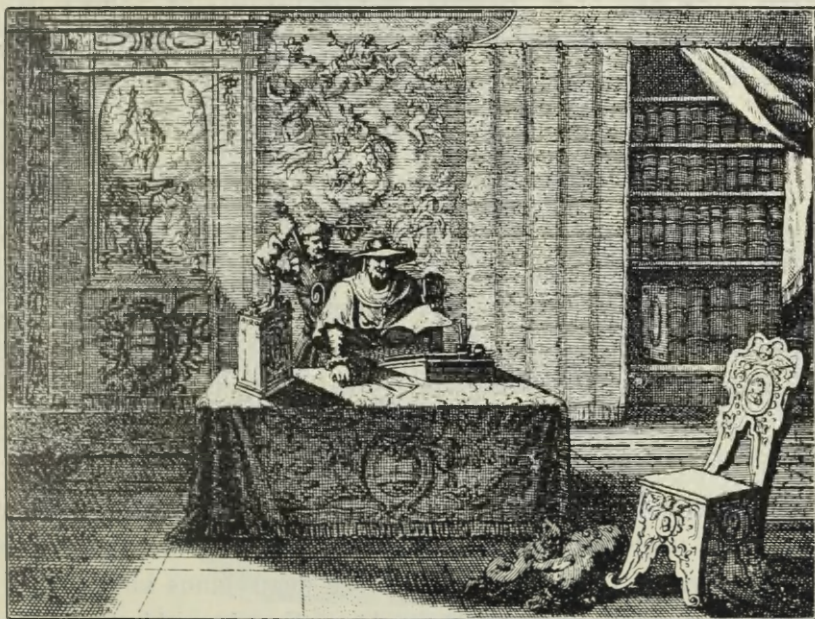
János király a klastromból hívta magához, a hol kulcsár volt a remeték közt, «ott es bür jó borral» s mivel minden dolgában gyors, okos és «szolgálatja mindennek kedves» volt, megszerette s fokenként léptette elő, udvarbíróságra, pispekségre, végre kincstartóvá, halála után pedig végrendeletében egyik gyámmá és kormányzóvá. Politikájának irányelve az volt, hogy az ország keresztyén kézben maradjon s midőn ezt a szándékát csak Ferdinánddal látta megvalósíthatónak, még ura gyermekét is kész volt ezért feláldozni, természetesen a maga érdekeiről sem feledkezve meg soha.⁴ Végzete az volt, hogy végül megbánta Ferdinánd királyal szerződését s ezáltal a János király fiának a

³ Erd. hist. 1559., 1560., 1563—4. v. s.
⁴ Erre nézve a 116. sor után érdekes epizód van a Heltai «Cancionale»-jában megjelent kiadásban (a Cronica 1554-iki kiadásából hiányzik), t. i. Frater alattomban a koronát vadászta s egy új várat csináltatott, hogy egész Erdélyt abból bírja. Ezért a király megdorgálta e szavakkal: «Czipót esmét hámozsa György». Barát ezt hallván, magában azt gondolta: «No jobb meghaljon király előszer» s Váradról hozatott új cseresznyével Tordán megmérgezte. Ezt a ki-

hagyott részt Szilády id. m. 386/7. lapjain közölte, megjegyezve, hogy ez historailag nem bizonyítható s bizonyosan Tinódi is ezért mellőzte. Valószínűbbnek látszik, hogy a Heltai betoldása, a ki más író műveivel is megtette ezt. Ez epizód versfejei egészen elrontják az Erd. hist. I. részének versfejeiben foglalt ajánlást. V. ö. «Magyar Irodalomtörténet» cz. folyóirat 1913. évf. 1. füz. 43—5. l. Magáról az eseményről v. ö. Horváth M. kisebb tört. munkái IV. k. 414. l. (Fráter György élete.)

királyságból «kiszínlését» és ismét a török császárhoz vetette reményességét. Azt hitte, hogy egyik sem tudja «csélcspását» s e miatt lett szörnyű halála. «Buában» Ferdinánd írta Castaldonak, s azt «postán Lippára iktatá», hogy «mint hamarabb lehet, az barát meghalna». Castaldo azután tíz fő taliánnal megölette.⁵

Tinódi Fráter György halálán nem érez mélyebb szánalmat: Isten büntetésének tekinti azt azért, hogy pap lévén, elunta az

70. FRÁTER GYÖRGY MEGÖLETÉSE A «NEU-ERÖFFNETE OTTOM. PFORTE»-BAN.

evangéliumot prédikálni és «sok ezer forintra kezdett ohitozni», valamint azért, hogy urát elárulta és megcsalta. De azt is elismeri, hogy Fráterre erre a kétszínű viselkedésre a körülmények rákényszerítették:

Igen nagyot használt bizon ez országnak
Benne való népnek megmaradásának,
Majd megérthetők ha volt ez országnak
Az ő csélcspása hasznára magyaroknak.

⁵ Lippa ostromát s Fráter Gy. halál-
hírének hatását v. ö. Bleyer: A magyar

von. német tört. népénekek Bp., 1897.
72., kül. 76. l. Továbbá: Utiesenovic:

Izabella királynét egy akaratnélküli gyámoltalan asszonynak rajzolja, a ki férje halála után nem találja helyét az országban. Gyakorta sír, semmi hatalma, «bírodalma»: «Az Fráter György tartja fiával abrakon», attól fél, hogy éhel hal, azért akar közülök kimenni;⁶ Fráter Györggyel szemben gyenge báb, neki nem tud, nem mer ellenszegülni. Midőn a barát Gyulafehérváron megköveti, sírva emlékezteti őt János király jóvoltára, elkezdett sírni a királyfi is a baráttal és a főurakkal, «de sokáig nem tarta az ő barátságok». Mikor elindította a barát őket Kassa felé

«Siet az Meszesen asszon ohítással,
Szekerit vontatja ökrökön sírásval.»

Sírva telepedett le Kassán is.⁷

Tinódi elbeszéléséhez, mint azt Szilády bebizonyította, még történeti okmányokat is használt, a melyekhez kétségtelenül Nádasdy Tamás segítségével juthatott.⁸ Nádasdy Tamás sokat érintkezett hivatalosan Fráter Györggyel, a megöletése miatt Ferdinánd ellen indított egyházi perben is tanukép szerepelt, tehát sok dologra nézve módjában állott sok dologról tájékoztatni Tinódit.⁹

A János király fiáról való szép krónika három részben rövid kivonata vagy utóhangja az «Erdéli historiá»-nak: Buda elveszését, Fráter György politikáját s e miatt János király fia kibujdosását és búcsúját adja elő röviden.¹⁰ Ez a János király szájába

Leben des Cardinals Georg Utiesenovic, 1881., Horváth M. id. műve.

⁶ Erd. hist. 160., 196. v. s.

⁷ Az Erdéli historiát különösen Sche-saeus használta fel a «Ruinae Pann.» cz. műve két első könyvében.

⁸ Régi m. költ. t. III. k. 394—5. l.

⁹ Horváth M.: Frater Gy. élete. Kisebbs tört. munk. IV. k. (Bp., 1868) 416. l. V. ö. M. Tört. Tár I. k. és Acsády figyelemreméltó megjegyzéseit Mill. tört. V. k. 315—6. l.

¹⁰ Szabó e mű írását 1551-re tette,

Szilády a Krónika kinyomtatása után való időre. Mészöly (Tinódi Sebestyén 47—50. l.) szerint Tinódi 1553. júl. 25. körül írta e művét. E mű csak kéziratban maradt fenn a Decsi-codexben s onnan először Thaly Kálmán adta ki a Századok 1871. évf. (37—43. l.) és bár a Tinódi énekeivel való rokonságát észrevette, de azért a versfők alapján (SÖBÖSTIEN DE ASSABA stb.) Assabai Sebestyén művének tette meg. Ugyanazon folyóirat 1871. 180—7. lapjain Szabó K. mutatta ki, hogy Tinódi műve.

adott búcsúbeszéd bolondnak mondja a magyarokat, hogy a magyar fejedelem helyett inkább kapnak a vendég- vagyis idegen származású királyon, pedig jobban voltak, mikor magyar királyuk volt. Kár volt a gyermektől eltávozniok. Megátkozná a vak-szerencsét, ha ember volna, t. i. ha fogna rajta az átok, a miért anyjával együtt országából el-kibúcsúztatá. Könyörögjenek Isten-

71. CASTALDO

nek, hogy nevelje fel őt, hogy az ország épülését vele megnyerhessék.

Tinódi ez énekét János Zsigmond hercegnek (gonosz) szerencséről még Kassán írta, a hol maga is látta a herceget «bánkódva és búskodva»¹¹ és még akkor, mikor a «nagy urak az kincses Budában egybegyültek». Ez 1553 július közepe táján

¹¹ L. az ének versfejeit.

volt, a mikor Ferdinándnak a szultánhoz küldött követei Budán megszállottak.¹² Ekkor már az «Erdéli historiá»-nak több mint felével elkészült s azután vándorútra kelve, a folytatásra nem gondolt többé s egy búcsúbeszéddel berekesztette.¹³

Tinódi már két művében¹⁴ is megpróbálta, hogyan lehet több harczy kalandot, várostromot egy krónikában összevontan elbeszélni, ezt a tárgyalási módot követi a szintén 1554 tájban készült «*Budai Ali basa historiájá*»-ban is. A krónika első részében azt beszéli el, hogyan foglalt el Khadum (herélt) Ali basa 1552-ben több várat. Veszprémet (Beszperím), helyettes porkolábjá, Vas Mihály, szabad elvonulás feltétele alatt adta át a töröknek, de meglakolt, mert a török mégis fogságba vetette.

72. CASTALDO NAGY PECSETJE.

Drégely várát (57—104. v. sz.) a vitéz Szondi György Békefalusi Gergely nevű társával mind halálig (1552 júl. 9.) hőiesen védelmezte.¹⁵ Hasztalanul szólíttatta fel Ali az orosz pappal

megadásra: «Már későn költ ahhoz», azt izené. Midőn látta, hogy a várat tovább nem tarthatja, két énekes apródját¹⁶ előhívatta s két fogolylyal Alihoz küldte, hogy tanítsa őket vitézségre. Aztán «minden morháját» [vagyonát] felgyújtotta, lovait általverte s ment az ostrom visszaverésére s mindaddig harczolt, még térden állva is, míg át nem lötték.¹⁷

¹² Ezt Mészöly (Tinódi 50. l.) határozta meg. Szabó K. 1551-re, Szilády 1554-re tette a Krónika írású idejét.

¹³ E Krónika az Erdéli historiának csak I—II. részét kivonatolja s hogy ne legyen ennyire csonka, úgy írta «Tertia pars»-ként János Zsigmond búcsúbeszédét hozzá.

¹⁴ Szitnya, Léva és az «Erdéli historia».

¹⁵ Pongrácz L.: Szondy Albuma 1886. Acsády: Drégely és hőse. Századok 1887. Matunák M. Drégely, Szondy, Palánk, Ipolyság 1902. 9—15. l.

¹⁶ Alinak Krusit János zsitvai és bakabányai kir. kapitányhoz 1556. decz. 30-án (tehát az ostrom után csaknem 4 $\frac{1}{2}$ év után) Budán kelt levele szerint nevük Libardy és Sebestyén. «It én nalam — így szól a levél — ket gyermek vagyon deak, kyket Zondy Gyorgitwl vettem el, egyknek neue libardy es az masiknak Sebestyén.» Főv. Lap. 1891, 99. sz. Ir. Közl. III. 1893. 98—99. l. (Borovszky Samu közlése.)

¹⁷ Költői feldolgozásai: Czuczortól

Ali Drégely alól Szécsén alá vonult, melyet Árokháti Lőrincz védelmezett volna, de éjjel emberei megszöktek. Ő is utánok szökött, de szolgálival együtt elfogták.¹⁸

Azután Busatornyát vette ostrom alá. Tercsi Mihály porkoláb, Nagy András és társai vitézül állottak ellent s csak akkor hagyták azt el, mikor a basa ágyukkal fejökbe törette.¹⁹ Hollókötet, Bujákot egymás után szintén bevette.

A második részben (*«Ördög Mátyás vesződelme»*) azt beszéli el, hogyan tette tönkre a basa Ördög Mátyást, azaz Teufel Erasmust,²⁰ Ferdinánd seregének vezérét, aztán hogyan foglalta el könnyű szerrel Lippát, Sólymost és Szolnokot. Szolnok várának főporkolábja Nyári Lőrincz volt.

74. SZONDI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

Ez az erős vár, melyet csak nem régen építettek, jól fel volt szerelve ágyukkal és más hadi szerszámokkal. De

védő serege annál gyengébb, vegyes, «sok féle nyelvön való nép» volt, pártos, torzsalkodó katonák, a kik között Nyárinak sem volt nagy tekintélye. Midőn Ali és Amhát basa körülfogták a várat, a várbeliek megijedtek s egy éjjel kiszöktek a várból. Nyári látva, hogy magában maradt, szintén kiment, «pusztán hagyá» Szolnoknak kapuját. De az úton meggondolta magát, s visszatért oda. Mikor a török reggel észrevette a katonák szökését, a vár kapuját megrohanta. Nyári egymaga védelmezte azt, míg a túl-erő el nem nyomta s fogságba nem vetették.²¹

(Szondi), Erdélyi Jánostól (Szondi Drégelyben), Arany Jánostól (Szondi két apródja).

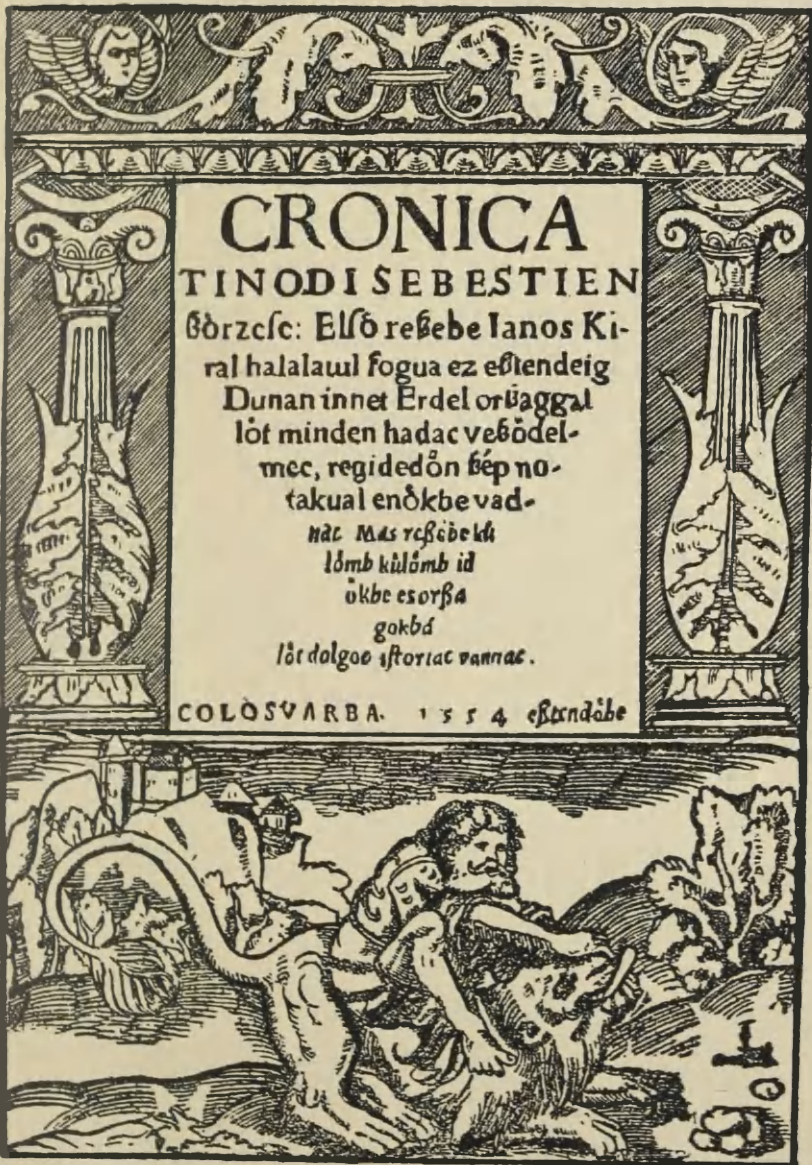
¹⁸ Költői feldolgozása Tompától «Árokháti Lőrincz» cím alatt.

¹⁹ V. ö. Tompa «Arszlán pasá»-jával.

²⁰ «Mely hadnak fő hadnagya vala Erasmus Tayfel, kit magyarok Erdeg

Mátyásnak híttanak.» Verancsics ö. munk. II. k. 93. 1.

²¹ Istvánffy szerint a menekülő Nyári azért tért vissza, mert az utakat mindenütt megszállva találta (Hist. 1622. kiad. 336. l.). Más adat szerint Nyári nem volt egyedül, 50 hajdu kitarott mellette. V. ö. Szendrei J. Szolnok eleste 1552-ben. Hadtört. Közl. II. 1889. évf. V. ö. VI. 636. 1

TINÓDI «CRONICÁ»-JÁNAK CZÍMLAPJA.
 (Kolozsvár, 1554.)

Ez Tinódinak utolsó ránk maradt műve. Befejezése, egy megható imádság, hogy «Isten térítse meg a pogány ellen szerencsénket, rontsa el és veszesse el az fene terekeket», nagyon jól illik mintegy záradékul énekei gyűjteményéhez. A befejező sorok szerint

Ennek lön írása az jó Kolozsvárban,
Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásában,
Szerzé nagy bűvában egy hideg szobában,
Gyakran fű körmébe, mert nincs pénz tarsolyában.

Ez az 1554. év elején lehetett s ekkor már — miként említi is — javában folyt Krónikája nyomtatása, melyhez az «Erdéli historia» végső sorai szerint már 1553-ban hozzáfogtak («Lelte Krónikáját ott nyomtatásában»). Hoffgreff György vállalkozott a kinyomtatására.

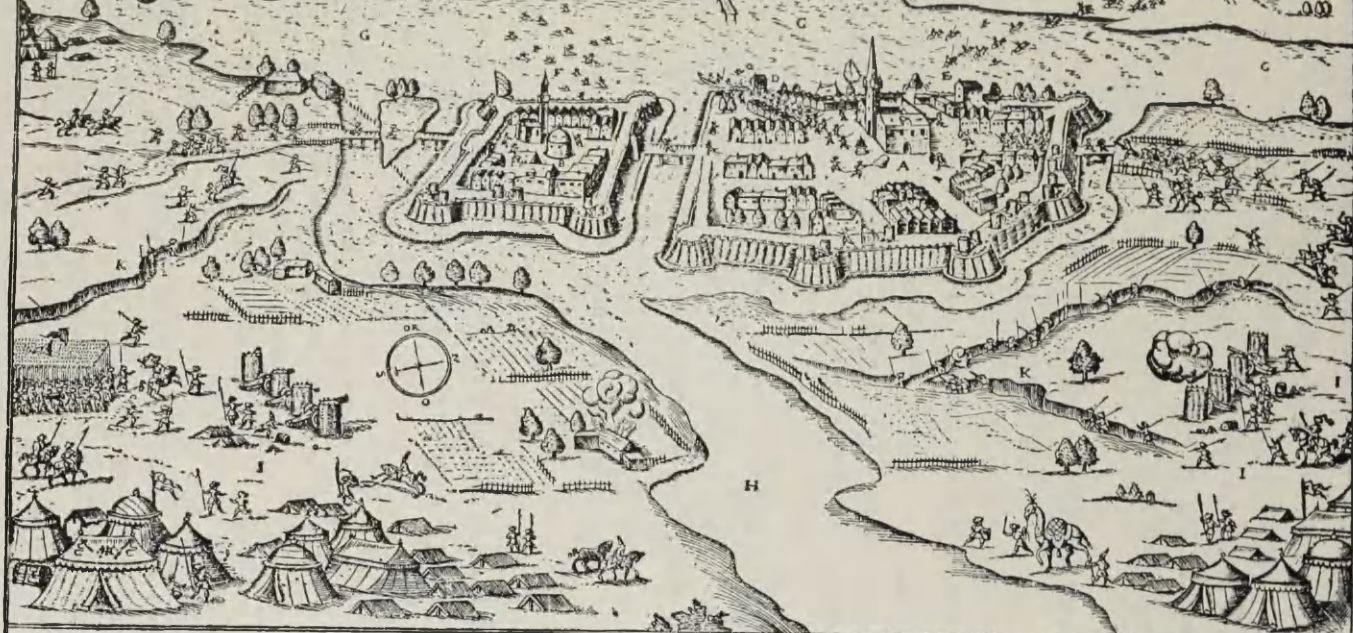
Honnan szerezte műve kinyomtatásához a költséget, nem tudjuk. Lehet, hogy főúri ismerőseitől: Nádasdy Tamástól, Török Jánostól, Bethlen Farkastól stb. szedte össze s most azért is kereste fel őket, hogy a nemes cél érdekében megadóztassa. Vagy talán arra számított, hogy majd maga árulgatja művét s utólag téríti meg a nyomtatás költségeit?

Az 1554-ben márczius vége felé elkészült műnek ezt a címet adta: CRONICA TINODI SEBESTIEN BÖRZEFE: Elfő rebebe Ianos Kiral halalatul fogua ez eßtendeig Dunan innet Erdel orßaggal löt minden hadac veßöldelmec, reuitedön Bep notakual enökbe vadnac. *Mas reßebe külömb külömb idökbe es orßagokba löt Iftoriac vannac.* COLOSVARBA. 1554. *eßtendöbe.*

Kolophon: COLOSVARBA nyomtatott György Hoffgreff Műhelyébe. 1554. eßtendöben.

A mű terjedelme 160 negyedrést lefelé. Beosztása meglehetősen rendszertelen. Két részből vagy könyvből áll s az első részben a címlap szerint a dunáninni és erdélyi hadak története van, második részben a különb-különb idökben és országokban lött dolgok. A tartalomnak ez a megjelölése nem elég világos, helyesebben azt mondhatta volna, hogy az első könyv a nagyobb

A. Die Saub. Sibrik. B. Das Schloss
 C. Die Mühle. D. Die Wasser pferd
 E. Der Weyer stadt
 F. Der Spinn stadt Kirch des weissen.
 G. Das Wasser der Teyr genandt
 H. Zuywa flus.
 I. Der Türcken Lager und Schantz
 K. Der Türcken Laufgraben.

WAHRE CONTERFACTVR DER VÖSTVNG ZOLNOCK WIEDIE VOM TVRCKEN BELEGERT VÑ EINGENÖMEN. A. 1552.

magyar- és erdélyországi eseményeket (Erdéli historia, Szeged dolga, Temesvár, Budai Ali basa, Egör historiája és ennek sumája, Terek János) írja le, a második a világhistoriai énekeket (Kurfirst fogása, Szulimán császár), bibliai tárgyú historiákat (Dávid, Judit), a rövidebb magyar verses historiákat (Léva, Murán, Csábrák, Buda veszése, Prini Péter, Maylát, Verbőczy Imre, Szalkai mezőn stb. Varkucs Tamás, Kapitán György) és a vegyes tárgyúakat (Hadnagyoknak tanúság, Sok részegesről, Udvarbírák) foglalja magában.

E tartalmi kimutatásból is látható, hogy Tinódi «Cronicá»-jában nem adta ki minden művét. Kihagyta belőle Jason és Medea széphistoriáját, mely tartalmánál fogva nagyon elütött volt a Cronica többi darabjaitól; nem vette be továbbá «Zsigmond király és császárnak krónikájá»-t és «Zsigmond császárnak fogságá»-t, bizonyára Ferdinándra való tekintettel, a kinek ajánlotta művét²² és a «János király fiáról való szép króniká»-t, mely úgyszint az «Erdéli historia» félbemaradt kivonata.

Műve elé Tinódi előszót is függesztett «minden rendbéli tudós olvasó jámborok»-hoz.

«Ez jelönvaló könyvecskét szörzeni — írja ebben — nem egyébért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvivó, várak-, városok-rontó és várban szorúlt magyar vitézöknek lenne tanúság üdvösséges, tisztösségös megmaradásokra, az pogán ellenségnek mimódon ellene állhassanak és hadakozjanak, mert mint illik, lélök szerint az ördöggel, testtel és ez világgal korosként az jó körösztényennek hadakozni: ugyan ez világ szerént es az pogán ellenséggel illik tusakodni, ellene állani, örök életöt nyerni. Lám az hadakozás, embör öldöklés régen kezdetött még Ádám atyánk idejében: Mikor az első két fija egyik az másikat, Caym Abelt megölte. Az ulta fogva meni szántalan sok csudák, hadak öldöklésök lötenek, az Cronicában bölcsék azt mind beirták. Én azt meggondolván és látván ez szegin Magyar országban,

²² V. ö. Mészöly: Tinódi 49. 1.

mely csuda vesződelmes hadak kezdének lennie: ezöknek megírására, hogy ki lenne vég emléközet, senkit nem hallhaték: Mindezök meggondolván, és uraimnak barátimnak erre való intésoket gyakorta hallván: Készörítetém enmagamat ez szegin eszömmel ezöknek gondviselésére foglalnom, és ez egy néhány historiát megírnom, öszveszednöm, és az községnek kiadnom, ki lenne az több Cronikák között végemléközet, kinek munkájába sokat fáradtam, futottam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézőktül, kik ez dolgokba jelön voltak, érteköztem, sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, az mi keveset irtam, igazat irtam, ha valahol penig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értéköztem, tulajdonítsatok: És kérlek titöket énnököm megbocsássatok. Ha penig azt értöm, hogy ez én munkám jónak és kellemetösnek tetszik tinektök, ezután es ajánlom enmagamat, mig az Uristen éltet ez világba, az jövendő szerencsákat és hadakat, vitézségöket, jó akarattal, gondviseléssel, igazán jámborul öszveszednöm, írnom és kiadnom igyeközöm: kiböl az vitézők minden igyökbe körösztvän módra tudjanak üdvességökre bölcsen jární hadakozni.»

Ez előszóban különösen két megjegyzés figyelemreméltó. Az egyik, hogy sok fáradsággal és költséggel igyekezett utána jární a történeti tényeknek s mindent elkövetett, hogy azoknak részrehajlatlan krónikása legyen: a másik, hogy meglepő munkakedvvel munkájának még folytatására készült.

Hálából a nemesség adományozásáért, így elkészült művét Tinódi Ferdinándnak ajánlotta.²³ Ez az ajánlás Kolozsváron 1554. Böjtmáshó [márczius] 14-én kelt s azért is érdekes, mert részben a nemeslevél gondolatait ismétli.

«Nilván vagyon az Atya Uristennek hatalmassága és jó volta: hogy az halandó emböröket életikre nem az ű érdömökböl, hanem az ő irgalmasságos jó voltából külömb külömb ajando-

²³ Az ívjegy elárulja, hogy az előszót és ajánlást (rendes szokás szerint) később nyomtatták.

HÆC ROMANORUM EST FERDINANDI REGIS IMAGO
QUI QUISQUE DEBES HVICQ; DEO Q; SVVM.
M. D. (15), LVI

76. I. FERDINÁND.

kival szerette és meglátogatta. Engömet es az ü kegyelmességéből közülök ki nem hagyott, semissé nem tött, kiért adok nagy halát ü felségének, hogy engömet sok javával szeretött s hogy külemb külemb fejedelmeknek, Császároknak, Királyoknak, Hercegeknek hadokat, vijadaljokat ritmus szerént Magyar nyelvön énökbe szép notákkal énökleni tudom szörzeni. No azért felségös és kegyelmes uram! ezt gondolám magamba, hogy ez szegin Magyar országba az pogán Terek Császár miatt lött sok vesződelmekbe, és az felségöd vitézinek elesésökbe és vitézségökbe, nyereségökbe Cronikába beírnék, kivel felségödnek hív szolgálatomat jelönteném és kedvét lelném: mert jól tudom az bölcs fejedelmeknek erkölcsöket, hogy minden ujságnak írását örömet látják és olvassák. Vagy nyereség avagy veszteség, de róla megemléközni gyönyörűség. Tanubizonság erről az tengör vizébe Eneas társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomoruságok végre emléközetre öröm lészön. Azért ez fél országban az Dunán nap kelet felől Magyar országba történt csudákat, hadakat vesződelmököt, nyereségököt es valami részébe beírtam, az időnek nehézségéjért ez keveset Kolozsváratt megnyomtattam. Ki te Felsőödnek idvességére, tisztösségére, minden jó szerencsájére ajánlottam, tulajdonítottam és ajándékoztam. Annak okájért könyörgés- és alázatosképen kérem te felségödöt, mint kegyelmes Uramat, Patronosomat es kegyös királyomat, hogy ez én kis könvecskémet, ajándékomat kegyelmesön vegye te felséged és fogadja. Ha pedig az én írásomba vagy tudatlanságomból avagy másnak gonoszúl magyarázásából oly vétök volna, ki te felségödnek nem tetszenék, azt az Űristenért és az te kegyelmességödért énnéköm szegin méltatlan szolgádnak megbocsássad, és ezt jó nevön fogadjad, kiben nincsen semmi kétségöm . . .»

Ferdinánd az ajánlást, melyhez a király előzetes engedélyt talán Nádasdy eszközölte ki,²⁴ elfogadta s mint a kamarai jegyzőkönyv ez az adata: «1554. Thynodi Sebestyén deáknak, magyar énekek szerzőjének a pozsonyi kamara tanácsára és a Királyi

²⁴ Szilády: Régi m. költ. t. III. k. Bev. XXIII. 1.

Felség akarására 50 forint adatott» mutatja, meg is jutalmazta. Ugyanannyit kapott tehát Tinódi műve ajánlására, mint egy fél-századdal később (1604) Szenczi Molnár Dictionariumáért, melyet személyesen vitt el Prágába Rudolf császárnak!

Tinódi napjai már ekkor meg voltak számlálva. Már korábban is szól «félkedvéről», «betegségéről», «nagy betegös voltáról»,

77. I. FERDINÁND ARANY- ÉS EZÜSTPÉNZEI.

ez a többszöri gyengélkedés és betegség közeli végét jelentette. 1555-ben még el tud menni Egerbe szolgájával. Ezt onnan tudjuk, hogy ez év márczius 22—27. napján a számadáskönyv tanúsága szerint az egri vár prefektusa, asztalára bort rendelt s lovának is árpát adatott.²⁵ 1555 végén vagy 1556 elején Nádasdy Tamás udvarába megy Sárvára. Maga a gazda távol volt uradalmától s talán hírt sem vett Tinódi megjelenéséről s csak halálhíréből

²⁵ Az egri vár 1555-ik évi számadásainak ide von. adatait a M. Nemz. Mú-

zeumi könyvtárban őrzött eredeti után közli Szilády id. m. XXIII. l.

értesült róla, melyet 1556 január utolsó napján Sárvárról egy Perneszy nevű bizalmas embere (György vagy Egyed) írt meg neki.

A levél idevonatkozó része így hangzik: «Tinódi Sebestyén megvetvén már ezt a halandó muzsikát, elment a menybéliékhez, hogy ott az angyalok között sokkal jobbat tanuljon, a kit e hónap utolsóelőtti napján a sári atyák hamvai mellé helyeztem. Haldokolva rám parancsolt, hogy én se maradjak itt soká, hanem gyorsan kövessem őt, hogy én is megtanulhassam az égi muzsikát stb.»²⁶

E levélből tehát megállapíthatjuk, hogy Tinódi utolsó szava az volt, hogy a menybe megy az angyaloktól jobb muzsikát tanulni — a lantos utolsó perczéig nem tagadja meg magát — s az őt meglátogató vagy ápoló Perneszyt is hívja, hogy hasonló czélből jöjjön utána nem sokára ő is: humora tehát nem hagyta el utolsó leheletéig!

A vasvármegyei Sárvár szomszédságában lévő Sár község temetőjében, vagy valamely ott fekvő, de rég elpusztult idegen családi sírboltban alussza örök álmát a vándorköltő!

Tinódit távol feleségétől és gyermekeitől, Nádasdy Tamás udvarában az ő szolgálatában érte utól a halál. Özvegye Katalin asszony, hogy az adót fizethesse s népes családját eltarthassa, valami «patikát» vagy elárusító bódét nyitott.²⁷ Majd később (1559. körül) újra férjhez ment, Posgay Györgyhez, a ki 1542-ben, mikor a törökök lakóföldét elfoglalták,²⁸ Kassára ment s itt a következő évben polgári jogot kapott.²⁹ Ez a Posgay nemesember volt, valamikor Paksy Jób királyi kapitány alatt szolgált, később is lovakat tartott s katonai felszerelése volt.³⁰ Nagyon jól azért ezután sem ment Tinódiné sora, mert rászorult mások pártfogására. Nádasdy Bécsből írt a kassai bírónak és tanácsnak

²⁶ Kárfy Ödön cikke: «Tinódi Sebestyén halála» a Századok 1908. évf. 273—276. l. A Nádasdy Tamás levelezései közt az Orsz. Levéltárban megtalált eredeti latin levelet is közli.

²⁷ Irod. Közl. XV. 1905. 367. l. V. ö. E. Phil. Közl. 1887. 738. l.

²⁸ E. Phil. Közl. 1887. 739. l.

²⁹ U. o. 733. l. Ez adattal szemben «Georgius Posgay similiter jus civile levavit» (Kemény L. sz. 1543-ban). Kemény közöl egy másikat is: «Feria tertia ante Ioannis Baptistae, Georgius Posgay ius Civitatis est consecutus (1564.). Tört. Tár 1889. 199. l.

³⁰ E. Phil. Közl. 1887. 737. l.

(1559. máj. 31), ne háborgassa Tinódi özvegyét, hadd árulhassa, «a mi eladó marhája volna», mert néhai férje «élete leheletéig» hú szolgálatokat tett neki,³¹ mások pedig a Posgay kedvéért pártfogolták, így Forgács Simon császári kapitány, a ki szintén a kassai bírónak és a tanácsnak írt,³² valamint a Perényi Gábor emberei, a kik heten írták alá (köztük van Paksy Jób is) a kassai kapitánynak küldött közbejáró levelet,³³ valamennyi a patika ügyében.

A Tinódi-család további sorsáról keveset tudunk. Tinódiné, illetve Posgayné 1563. máj. 7-én már nem élt.³⁴ Ekkor már mind-

78. A BÉCSI KIRÁLYI VÁR ÉS KÖRNYÉKE A XVI. SZÁZADBAN.

két leánya férjnél volt: Margit Patikarius (Apotheker) Pálhoz,³⁵ ennek halála után Varga Mihályhoz, Judit Kolozsvári Szabó Ambrushoz ment férjhez,³⁶ ki később Kolozsvárra költözött.³⁷ Tinódi Sándorról az 1575. év elején kétszer is hirt hallunk,³⁸ s ha egy személy azzal a Tinódi Sándorral, a ki Békés Gáspár követe volt, úgy a kerelöszentpáli csata után (1575. júl. 10) Báthory István kivégeztette.³⁹ Másik két fiáról semmit sem tudunk.⁴⁰

³¹ Abafi: Figyelő 1886. XXI. 328. l.
E. Phil. Közl. XI. 1887.

³² Figyelő XXI. 1886. 328. l.

³³ E. Phil. Közl. XI. 1887. 738–9. l.

³⁴ Az érdekes osztozkodó levél 11. o.
735. kk.

³⁵ Irod. Közl. 1908. 493–4. l.

³⁶ Századok 1901. 656–7. l.

³⁷ Tört. Tár 1900. 477. l.

³⁸ Tört. Tár 1889. 199. l. U. a. 1900.
477. l.

³⁹ Wolffg. Bethlen Hist. II. 386. l.

⁴⁰ Leányai gyermekeiről 1. Századok
1901. 656–7. l.

VI.

Tinódi politikai tekintetben pártatlanságra törekedett. A török ellen határozottan állást foglalt, őt tartotta az ország romlása okának.

Magyarok kik vannak terek kéz alatt,
Azok vannak nagy inség, rabság alatt,
Vajjon s ki kívánna lakni az alatt,
Vagy uralnia szancsákat és basát? ¹

Ez a pogány nép Istennek ostora a magyar fején,² álnok-hitű és ravasz nép, melynek hitelve a gonoszság s csak vallása tanításának engedelmeskedik, midőn a hol csak lehet, «ha hittél szép szóval» a kavort [gyaurt] megcsalja: ezért ne higgyenek neki.³ A szabadulás egyedüli módjának azt tartja, ha a magyar felhagy a «pártolás»-sal, azaz pártoskodással s egyetértően, egyesült erővel legnagyobb ellensége ellen támad.

Tanácsot sokáig kérlek ne tartsatok,
Ha ez két víz között ti lakni akartok,
Mert ha csak hallgattok, szömben ti nem vívtok,
Félök, hogy sokáig itt nem uralkodtok.⁴

Tinódi Ferdinánd-párti volt,⁵ de azért a János király pártját is törvényesnek ismerte el:

Terek és magyar pártot ne bántsatok,
Mert Isten előtt ti nagy kárt vallotok.⁶

Mindig tisztelettel beszél János királyról, feleségéről, a «királyné asszon»-ról és a szép János herczegről, de különösen élete felé kezdte belátni, hogy a töröktől inkább Ferdinánd

¹ Varkucs Tamás 313—316.

² Szegedi veszed. 2—3.

³ Príni Péter 10—20.

⁴ U. o. 129—132.

⁵ János király historiájában ugyanez van: «Vajh magyarok, mely igen ti lám bolondok vagytok, Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok, Mikor magyar

királytok volt ti jobban voltatok» (121—124. v. s.), csak hogy ez mint már fentebb is érintettük, nem a Tinódi véleménye, hanem a János Zsigmond szájába adott panaszos kifakadás. Acsády és Mészöly interpolatioval magyarázzák az ellentétet.

⁶ Varkucs Tamás 311—2.

tudná megszabadítani az országot, ha ebben az igyekezetében a magyarok és vendégországbeliek, azaz külföldi hadak egyetértéssel támogatnák.⁷ Erre utalnak e sorai is :

Az nagy sas jövetelit ha meghalljátok,
Mint az varjak előtte ne fussatok.

Mint vándorló énekmondónak különben is vigyázni kellett arra, hogy egyik pártot se sértse, mivel pártfogói is két párton

79. TÖRÖK MARTALÓCZOK.

voltak pl. Ferdinánd pártján Nádasdy, Izabella pártján Czecei s azonkívül énekeit mindkét párti urak előtt előadta. Ugyanilyen óvatos az egyes főurak jellemzésében. Nem ferdíti el a tényeket, a mit róluk mond, az igaz, bár valószínűen nem mond el mindent, a mit róluk tud. Balassi Menyhértet nem jellemezheti úgy, mint a «Comoedia» szerzője, hiszen többször megfordulhatott birtokán s mint a Kassai Hegedős Sebestyén példája mutatja, egy hegedőst vagy lantost ebben az időben énekéért könnyen becsukattak.⁸ Azért róla is elismeri, hogy

⁷ Erd. hist. 33—36. és másutt is.

⁸ L. fentebb 54. l.

«jól szolgált ő ez szegén országnak» s azt a vétkét, hogy Csáb-rágot nem adta át Ferdinándnak, azzal az érdemével állítja szembe, hogy :

De lám sokan tudjátok vitézségét,
Ki tart vala sok jámbor vitézőket.⁹

Csaknem ugyanazon szavakkal mentegeti Martinuzzit is :

Igen nagyot használt bizon ez országnak
Benne való népnek megmaradásának.

De azért szerinte a «szernyő» halált, mint Isten büntetését kincsszomjáért, kegyetlenkedéseiért s hatalomvágyáért megérdemelte.¹⁰

Tinódi politikai óvatosságának megítélésénél azt is tekintetbe kell venni, hogy némelyik pártfogója előbb egyik, később másik

80. KANIZSAI ORSOLYA NÉVALÁÍRÁSA.

párthoz tartozott. Balassi gyakori pártváltoztatásai eléggé ismeretesek. De még Nádasdy Tamás, midőn Kanizsai Orsolyát feleségül akarta venni, Ferdinándhoz pártolt át, mivel annak

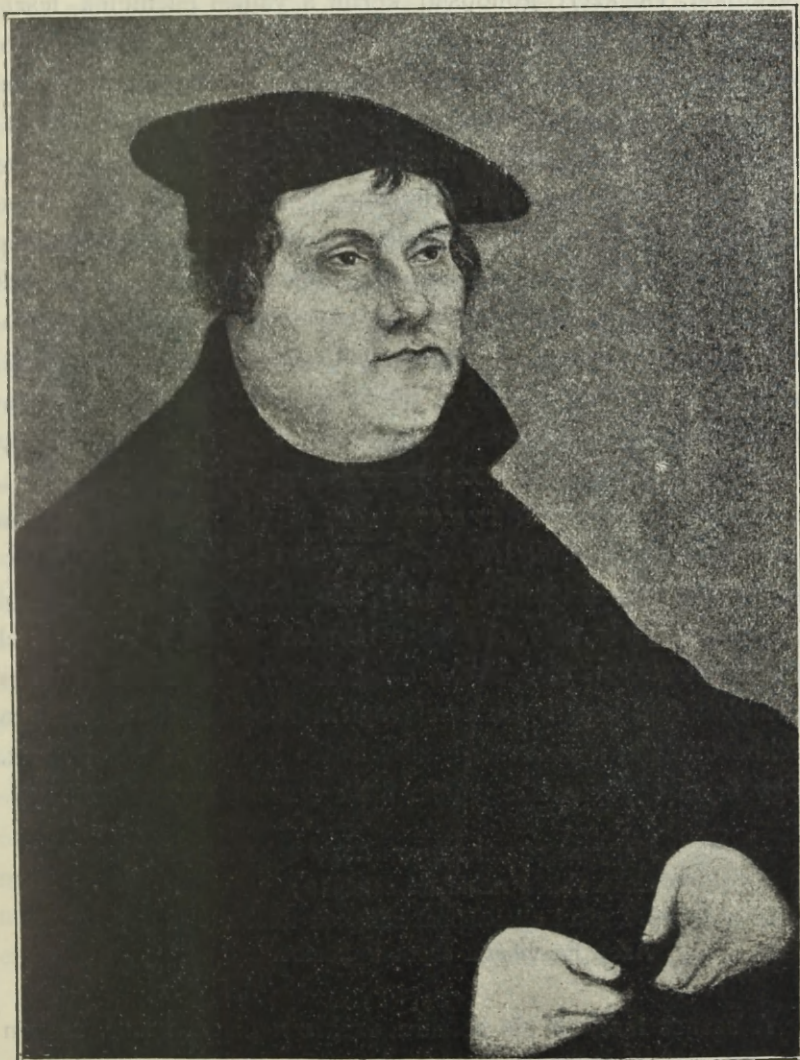
birtokai a Ferdinánd országrészében feküdtek. Perényi Péter megunva a hol ide, hol oda csatlakozást, a törökhöz ment s kérte, engedje úgy élni, hogy egyik párthoz se csatlakozzék. E kérés olyan gyanusnak tetszett, hogy a török fogságba vetette s csak akkor bocsátotta szabadon, mikor maga helyett fiát adta kezesül. A Perényi esete azt bizonyítja, hogy nem volt egészen bizonyos dolog, hogy nagyobb hazafiság a német, mint a török párthoz tartozni.

Tinódi vallási tekintetben is ilyen óvatos és türelmes. A reformatio tanaival megismerkedett s azok keblében visszhangra találtak. Ezt elárulja «Károl császár hadá» elején,¹¹

⁹ Szitnya etc. 68—70. v. s.

¹⁰ Erd. hist. 1559—1580.

¹¹ 30. v. s. Szilády kiad. 192. l.

81. LUTHER MÁRTON.

midőn azt mondja, hogy Luther Márton «az emberi szörzés ellen kezdett szállani» s a Zsigmond-krónikában, a hol gúnyolja a pendülő nagy sok arany forintokért veritező kövéryakú barátokat. De azért gondosan kerüli a vallási ellentétek feszegetését. Annál inkább megragad minden alkalmat, hogy a biblia vallási és erkölcsi tanításait hallgatója emlékezetébe vesse. Mennyi párhuzamot talál a zsidó és magyar nemzet között! Isten a törököt is bünei miatt küldte a magyar nemzetre, s ha a nemzet büneit megbánva Istenhez tér, megszabadítja ellenségeitől. Már Tinódi előtt találunk hasonló párhuzamot a két nép között, utána sok író művében újra előkerül s Zrínyinél találjuk költői alkalmazását. Kikél a szegényeket sanyargató, nyúzófosztó kevélyek ellen, ostorozza az elbizakodottságot, a fényűzést, irigységet, rágalmazást stb. A részegség sokféle fajának bemutatásakor humora is meg-megcsillan s ekkor az asszonyok s szép leányok rejtekhelyen tartott boros ezüst kannácskája mellett, melyet a hímvarrásnál is előrántnak, sort kerít a vén szakállú hopmesterekre, a bottal elvert lantosra és hegedőre s nevetéssé teszi az Izabella királyné udvarában megijedt «gyenge lengyelöket» kik nem mernek a táborba menni s a Zsigmond király temetésén «forgolódo nagy sok rendbéli papokat» és barátokat sem kíméli, kik a holttestet koronával szép öltözetben székbe ültették, a «szentek közibe irták» s «várják a két kezét, hogy érjen egyben». De ő nem bízik e szentté avatásban :

Nagy kétségem vagyon hogy égbe menjen,
Csak valaki nékie ne segéljen ;
De mind éjjel-nappal zengnek fülébe,
Azok ha vihetik szentek közibe.

A szenes fazékon ülő kofákra, ezekre a piaczon leső, széken ülő tolvajokra, kik «árújakat olcsón veszik és nagy drágán mérík» elkeseredésében még egy szójátékot is megkoczkáztat.

Tinódi nyelvi sajátosságai már egy XVIII. századi írónak, Szegedi Jánosnak szemébe ötlöttek s egy 1734-ben kiadott

művében néhány megjegyzést olvasunk róla.¹² «Írásában — úgy-
mond — a maitól nagyon eltérő helyesírást követ s olyan
szavakat és szóragozást használ, a milyenek a Dunántúl bizo-
nyos kerületében vannak szokásban, pl. *tik, tyuk* helyett, *sípvel,*
dobvel e helyett *sippal, dobbal.*» Mátray Gábor is szól helyes-
írásáról s néhány ritkább szaváról s tótos kiejtésnek tartja pl.
a «*hegedő*» régies szóalakat.¹³ Mindkét író észrevételei magyar
nyelvtörténeti tájékozatlanságot árulnak el. Szegedi megjegyzé-
séből Szilády elfogadja azt, hogy Tinódi nyelve a dunántúli
nyelvjárással egyez meg s az egyes eltéréseket pl. a magán-
hangzók használatában való ingadozást (*ül — öl, örül, eről* stb.),
a dunai *ö* hangzónak a tiszántúli *e*-vel felcserélését (török —
terek) a vándoréletnek s az irodalmi nyelvvel való foglalkozás-
nak tulajdonítja.¹⁴ Ezzel szemben Mészöly helyesen utal arra,
hogy Dunántúl megtalálható mind az *e-ző*, mind az *ö-ző* nyelv-
járás s így felesleges a Tinódi nyelvében tiszántúli vagy más
nyelvjárással való keveredést feltételezni.¹⁵

Tinódi «Cronicá»-ja előszavában hangsúlyozza, hogy sem
adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat abba be
nem írt, hanem a mi keveset írt, igazat írt: ez az igazmondás
históriás énekeinek főjellemvonása. Egy lelkiismeretes riporter
pontosságával járt utána az eseményeknek, kikérdezte a szerep-
lőket pl. valamely ütközet lefolyásáról, a katonák számáról,
nevéről, az esettekről stb. Sőt a hol csak lehetett, történeti
okmányokba, vagy számadáskönyvekbe is betekintett, a miben
magasrangú pártfogói is kezére jártak.¹⁶ Lelkiismeretessége
némileg a Flaubert módszere szerint dolgozó regényírókra
emlékeztet: elmegy az esemény színhelyére, hogy saját szemei-

¹² Rubricae s. Synopses iuris Un-
garici. II. pars. 116. I.

¹³ Tört. bibliai és gunyoros m. énekek
dallamai. 68. l.

¹⁴ Régi m. költ. t. III. k. XXXVIII—
XXXIX. l. s 385. kk. l.

¹⁵ Tinódi Sebestyén 7—8. l.

¹⁶ Szilády id. Bev. XXXIII. l. Bpesti
Szemle 1899. XCVII. köt. 207—11. l.
V. ö. fentebb az «Erdéli historia» ismer-
tetésénél mondottakat.

vel lássa a várat, melyet ostromoltak, a mezőt, hol az ütközet vagy bajvívás végbement. Csak az a baj, hogy Tinódi nem a költő, hanem a leltározó szemével látott: szerbe-számba vett mindent, leírásai a topographikus felvételekkel és számadási könyvekkel pontosan egyeznek, de az ő előadása után lelki szemünkkel még sem látjuk azt a küzdőteret, nem látta hallgató-sága sem. Nem tud szemléltetni, mert nincsen képzelete, nincsenek képei, nincsenek hasonlatai, sőt a jelzőkkel is nagyon fukaron bánik, megelégszik azzal, hogy «jó»-nak, «vitéz»-nek vagy egyszerre mindkettőnek nevezi őket;¹⁷ a «jó» jelzőt még Ali basától sem sajnálja,¹⁸ néha ezt teszi a várak vagy városok

82. UTAZÁS A XVI. SZÁZADBAN.

neve mellé is,¹⁹ de Kassának «kincsös», Debreczennek «arany lábú» a diszítő jelzője.²⁰ János király fiát «szép János»-nak nevezi, egykori úrnőjéről pedig némi melegséggel így emlékszik meg: «jó Terek Bálintnak szép házastársa az jó Penflinger Kata». Ez az előadást nagyon egyhangúvá teszi s bizonyosságul szolgál arra nézve, hogy Tinódinak nincsen költői nyelve.

¹⁷ Jó Terek Bálint (Buda vesz. 6. v. s.), jó Losonczy (Vég Temesvár 389. stb.), jó Dobó (Egri hist. sum. 222.), jó Petruit (Erd. hist. 125.); *Vitéz* Terek János (Erd. hist. 629. stb.), *Vitéz jó* Nagy Bálint (Szegedi vesz. 285.), *Vitéz jó* Gergely deák (Eger riad. 1151.)

¹⁸ Szegedi vesz. 160.

¹⁹ Jó Diód vára (Erd. hist. 594.), jó

Fejérvár (Erd. hist. 321.). De: «Budának szép vára (Erd. hist. 288.).

²⁰ Varkucs Tamás 321. — Károl császár 528. — Szitnya 481. — «János király» végén Budát is «kincsös»-nek nevezi 141. v. s. Debreczen: E. Terek János vit. 330. Moldovai Mihály Kolozsvárt nevezi *kincsesnek*.

TINÓDI SEBESTYÉN.

(Bezerédy István szoborműve a Budapesti Népszínház előtt.)

Meglepő, hogy az oktató irányra hajló énekes nem használja fel jobban a közmondásokat előadása változatosabbá tételére. Olykor ha használ is ilyen «paraszt példákat», szükségtelen kibővítéssel rontja le hatásukat. Pl. ezt: A ki másnak vermet ás, maga esik bele, így adja elő:

Az ki bolondnak vél eszével más embert,
Hogy beléje ejtse gyakran ás nagy vermet,
Csak vészi eszébe, ő maga törbe esött.

Ilyen paraszt példa ez is:

Az kit akar isten földön megbüntetni,
Annak eszét szokta előszer elvenni.

Az ki bizja csak latorra ő magát,
Megcsalatik, latrúl vészi ő hasznát.

vagy a Bogáti Fazekasnál is előforduló példabeszéd: «Ebet vernek előtte oroszlánnak». «Két szék közt pusztá földön maradni».

Az jó aczélt soha ugy nem paskolhatják,
Tiszta vassá ötet hogy ellágyíthassák stb.

Még kevésbé tud jellemet festeni: alakjai többnyire elmosódtak. Nem egy főalak körül csoportosítja az eseményeket, mindenkiről, minden hadnagyról, minden közvitézről rendre elmondja mind azt, a mit tud.

Műveinek nagyon gyenge a szerkezete. Nem tervszerűen dolgozott s az anyagelrendezéshez nem volt érzéke. Nem válogatott fontos és kevésbé fontos adatok közt, nem hagy el semmit; a mit hall, lát és igaznak tart, mindent be vesz énekébe. Némiképen kivételnek tekinthető az «Erdéli historia», melyben Fráter Györgyöt előtérbe állítja, úgy tüntetvén fel őt, mint a ki által és a kiért történnek mindenek. A szerkezet fogyatékosága már az előadás alkalmával mutatkozhatott: hallgatói gyönyörködtek benne, mikor elénekelte, de keveset tarthattak meg belőle emlékezetükben s rá voltak utalva a lantos újabb előadására. Ez annál inkább szembeötlik, mert több olyan tár-

gyat dolgozott fel, melyek önként kínálkoztak költői alakításra, (pl. Losonczy István, Dobó stb.) de nem élt a kínálózó alkalommal. Ezért is nem volt műveinek holta után nagyobb hatása, ezért nem termékenyítette meg jobban költészetünket.

De azt sem mernők állítani, hogy a mi énekeiben van, mindaz úgy történt meg, a mint elbeszéli. A hősök szájába adott, néha kissé hosszadalmas beszéd kidolgozása bizonyára tőle származik. Talán csak a beszéd gondolatmenetét ismerte hallomásból, de az is meglehet, hogy az egész az övé s ekkor Livius vagy Lucanus vagy talán valamelyik humanista költő, vagy Bonfini lebegett előtte követendő például. Habár Tinódi egyszerű krónikásnak vagy historiai adatgyűjtőnek látszik nekünk, tagadhatatlan, hogy ennél többre törekedett, de odáig nem jutott el, hogy akár költőnek, akár historikusnak nevezhessük.

Ő maga különben a «szép nótákkal énekés»-t nevezi élethivatásának s a sokféle viadalokat, azért szerezte «énekbe», hogy a magyar vitézeknek «tanúságul» szolgáljanak: tehát az ének kedvéért verselt s a tanúságért énekelt. Hogy az éneklést tartotta legfontosabbnak, ezt már azzal is kifejezésre juttatta, hogy sokféle és eléggé változatos dallamokra szerezte énekeit. E dallamok egy részét készen kaphatta elődeitől, másoknak «nótáját is csak maga gondolá». A Zsigmond-krónikáról ezt maga mondja, de valószínűen nem csak ennek az egynek eredeti a nótája. A dallamok változatosságát az is mutatja, hogy némelyik művében (pl. Eger viadalja) minden résznek külön dallama van.²¹

Liszt Ferencz «A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon» című, ma már sok tekintetben elavult művében²² nagyon kedvezőtlenül nyilatkozik ezekről. «A magyar zene legrégibb emlékei — úgymond — melyeket bírunk s melyeket nyilván magyar szerzett, Tinódi Sebestyén dallamai; 1554-ben

²¹ Mátray G. «Tört. bibl. és gúnyoros magyar énekek dallamai» (Pest, 1859.) cz. művében 27-féle dallamot mutat ki.

²² Pest, 1861. 261. l.

adott ő ki egy gyűjteményt Kolozsvárt; ki tudná ma még megkülönböztetni, mennyiben voltak ezen áriák által[a] csak újra kiadott s fáradsággal elalaktalanított reminiscentiák, s mennyire volt ő lelkesítve azon zenétől, mely őt gyermekségétől fogva ápolta? Semmi sem késztet azt hinni, hogy ő oly szerző volt, kinek eredetisége korabelieit meglepte. De a nélkül hogy e tekintetbeni gyanításokat akarnánk összehalmozni, megelégedhetni azon eredménnyel, melyet kötetének vizsgálata nyújt, miszerint t. i. az összes illetékes emberek megegyeznek abban, hogy azt értéktelen szerzeménynek tekintik; legyenek dallamai akár halvány reminiscentiák, akár halvány szerzemények, nem bírnak azok mégis más, mint a historiai ritkaság s a különös régiség érdemével». Mátray Gábor, e dallamok szakavatott ismertetője²³ s újból kiadója, Liszt Ferencz íteletét hibás információnak tulajdonítja²⁴ s szerinte azok szerzőjüknek az éneklésben «valódi jártasságáról» tanuskodnak. A dallamok stýlje különbözik a «bibliai dalokétól», mely «inkább a világi zenéhez, sőt a magyar népdalokéhoz közeledik», némelyike nagyon emlékeztet a XIX. század első tizedeiben még divatozott kesergő népdalainkra. Sőt Tinódinak a «felsőbb zenetanban való jártasságáról» beszél.²⁵

Hogy lantkísérettel elénekelve nagy hatást érhetett el vele, elhihetjük, mert még újabb, az eredetit talán nem is mindenben hiven tolmácsoló átírásban is meghatnak és gyönyörködhetnek. Tinódinak is ez volt a főczélja s ezt úgy ő, mint lantosársai, a kik utána felhasználták, bizonyára elérték velök.

Tinódi talán épen azért, mert éneklésre szánta műveit, elhanyagolta a verselést, noha miként dallamai, úgy versformái is eléggé változatosak. Legtöbb 11—12 soros négyes szak, de

²³ Mátray zeneirodalmi «buvárlatairól» Liszt is elismeréssel szól (id. m. 264. l.), kár, hogy erre nézve nem hozzá fordult útbaigazításért.

²⁴ Id. műve 71. l. A francia szöveg

alapján foglalkozott vele, mely előbb jelent meg.

²⁵ Id. h. V. ö. Káldy Gyula, Fabó Bertalan, Seprődi János és Gábor Ignác megjegyzéseivel.

nehány hármás szakot is használ 13—14—16 szótagú sorokból alkotva, néhány négyes szakot hosszabb sorral zár be. Van 10×4-es szak is, de az ősi nyolczással, talán mert nem tartotta historiás énekhez illőnek, nem próbálkozott, ellenben a sapphói utánzásának látszik a «Dávid király» és «Jónás próféta» versformája, melyeknél három 11-es sor után egy 5-öst alkalmaz.

83. TINÓDI KÉPZELETI ARCZKÉPE.

De a versek ritmusára, még inkább rímeire kevésbé ügyel: sokszor még a szótagokat sem tartja számon s öt-hat versszakon keresztül megszakítás nélkül a «valá»-kat rímelteti, Általában verselésén nehéz a haladást kimutatni, mert mindvégig kevés gondot fordít reá. Ha utolsó művei egyikét a «Zsigmond király fogságá»-t egybevetjük a «Jason király»-lyal, első ismert művével, még az igyekezetet sem látjuk gondosabb verselésre.

Tinódi műveinek történeti nagy jelentőségét és értékét historikusaink hamar felismerték s történeti forrásmunka gyanánt

használták fel énekeit. Legelőször a fiatal Zsámboki (Sambucus) János vette ezt észre, valószínűen akkor, a mikor Ferdinánd rendeletére az «Eger vár viadaljá»-t fordította le,²⁶ mert más műveiben is felhasználja Krónikáját. Forgách Ferencz «Annales»-eiben nemcsak Eger ostromát írja le Tinódi után, hanem Temesvár elestét is; kivonatolta az «Erdéli historiá»-t, «Budai Ali basa historájá»-t, a «Szegedi veszedelmet» s felhasználta «Buda veszésé»-t is, néhol szó szerint átvéve, másutt kibővítve annak adatait.²⁷ Felhasználja Istvánffi is, különösen Eger ostromának leírásában, de másutt is.²⁸ Az újabb történetírók közül Pray György, Katona István, Szalay, Horváth Mihály és Salamon Ferencz stb. adatait mind beillesztik összefoglaló műveikbe. Budai Ferencz «Polgári lexicon»-ába Tinódit csaknem teljesen beledolgozta és terjedelmes idézeteket is közöl belőle.²⁹

A költők is szívesen fordultak hozzá tárgyért.³⁰ Schesaeus Keresztély XVI. századi latin költő «Ruinae Pannonicae» című művének a «Cronica» a főforrása; Arany «Losonczy István»-ban és «Szondi két apródja»-ban, Tompa «Árokháti Lőrincz»-ében stb. közvetve innen merítettek.

* *
*

²⁶ «Rerum ad Agriam anno MDLII. gestarum brevis narratio» czímen mint a Ranzanus «Epitome»-ja 1558-iki bécsi kiadásának függeléke.

²⁷ L. Bártfai Szabó László: Ghimesi Forgách Ferencz évkönyvei. Bp. 1904. (Mívelődéstört. ért. 11. sz.) 48—57. l. Itt a szerző szövegegybevetéssel szemlélteti Forgáchnak forrásához való viszonyát.

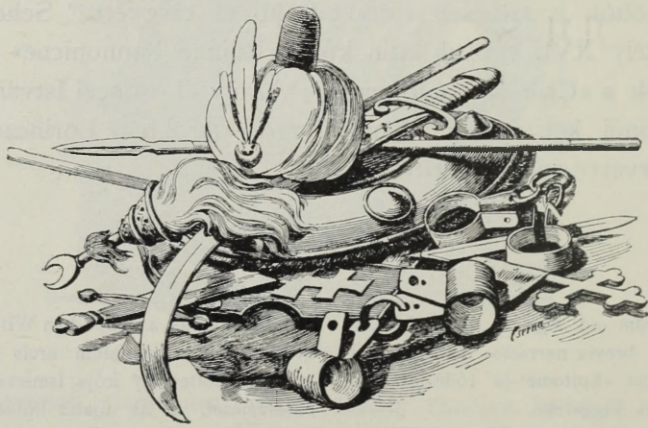
²⁸ Kerékgyártó Árpád: Istvánffy Miklós historiája ismertetéséről és bírálatáról. Irodalomtört. Közl. 1892. 330. l.

²⁹ Pl. Losonczy István életrajzában 325 sort közöl az 564. soros énekből.

³⁰ Mint fentebb említettük Szilády valószínűnek tartotta, hogy Csabai vagy

Chiabai Mátyás, az 1556-ban Wittenbergben kiadott «Encomium arcis Agriae» cz. latin költemény írója, ismerte Tinódi elbeszélését, de az újabb kutatás (Bodola ért.) ezt a feltevést nem igazolja. A «Historia az Szigetvárnak veszesseről.. (1566.) négy rettenetes «csudá»-jából vagy «dolgából» Tinódi hatására lehet következtetni. Érdekes Bornemisza költeményének e refrainjét: «Vajjon mikor leszen jó Budában lakásom» összevetni az Erdéli historiában (615—6. v. s.), a bánkódó János királyfi szájába adott e szavakkal: «Vajjon mikor leszen Kassába szállása, Jó Magyarországon és Erdélben lakása?»

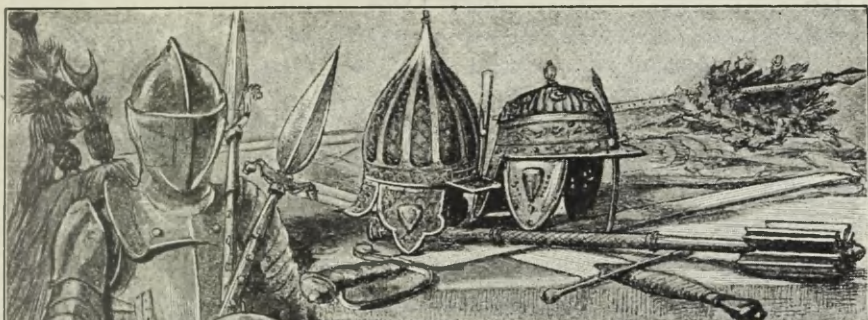
Ime ilyen volt Tinódi élete folyása. Nemcsak legkiválóbb volt a magyar lantosok között, mint ezt királya is elismerte róla, midőn az énekmondásért nemességgel tüntette ki s ez által mintegy királyi lantossá avatta, hanem a korabeli nevezetes hadi események hű krónikása is, kinek becsületes igazmondását sem kortársai, sem a későbbi történetírók nem vonták soha kétségbe; azonkívül, noha szűk látókörrel, de élénk fogékonysággal viselkedett a vallási, erkölcsi és a haza jövőjére vonatkozó kérdések iránt. Az sem utolsó érdeme, hogy sok hősi dicső tett emlékezetben hagyásával több örökszép költemény megírására ihlette költőinket.

84. HARCZI JELVÉNYEK.

HARMADIK KÖNYV.

TINÓDI SZELLEMI ÖRÖKSÉGE
A XVI. SZÁZADBAN.

I.

HISTORIÁS énekírás terén Tinódi egész iskolát alapított. Az énekmondók egy része az ő «Cronicá»-jában foglalt verses történiákat választotta követendő példaképen és azokat utánozta, akár egykorú, akár régi történeti eseményt énekelt meg. Még azokról is, kikről Tinódi műveinek ismerete nem feltételezhető, tárgyalásmódjuk és verselésük alapján joggal emlékezhetünk meg úgy, mint Tinódi szellemi utódairól.

85. MAGYAR, NEMET ÉS TÖRÖK FEGYVEREK A XVI. SZÁZADBOL.

A Tinódi módja szerint énekelte meg Szigetvár vagy «*Antemus szigete ostromának történetét*»-t¹ 1556-ban, tehát az ostrom évében *Töke Ferencz* is. A szerző életéről keveset tudunk. 1553-ban, Alsó-Lindván van, hol Bánffy István zalai főispánnak van birtoka, a kinek egy évvel előbb Ráskay Gáspár kedveskedett «Francisco»-jával és itt írta Spira Ferencz büntetéséről szóló egyháztörténelmi verses elbeszélését. Ebben panaszkodik, hogy «visszhavonó néppel» vesződik s bánkodik azokon, kik elkárhozandnak. Ebből, valamint műve protestáns szelleméből az látszik, hogy alsó-lindvai pap lehetett. Ebben az évben egy latin verses munkát is adott ki Bécsben «*Epitaphium... Pauli Istvanffi*»² címen, melyben a «Volter és Griseldis» költőjét és hajadon leányát siratja el. Egy egyháztörténelmi elbeszélése is van, melyben Spira Ferencznek az igaz hitre térés után attól eltántorodását s emiatt rettenetes bűnhődését mondja el.³

1556-ban írta Sziget ostromát «szigetiékhez való nagy szerelmében». Ebben elmondja Szigetvár alapítását, fekvését s 1556 jún. 11-én kezdődő s hetvenhét napig tartó ostromát.

A várnak Horvát Márkó volt a «tisztartója» vagy kapitánya, az ostromló sereg vezére pedig a vén Ali basa, «a ki hadakozat dolgában tudós vala». Mindent megkísérlett, hogy a várat hatalmába kerítse, de sem szép szóval, sem erőszakkal nem ment semmire. Kétszer is felszólította megadásra az őrséget, ígért nekik ispánságot, vajdaságot, bégséget, majd fenyegetésre fogta a dolgot, levágott német fejekkel («Egynehányak mondják hogy török fő volt, de megnyúzva Sziget alá hozták vólt») «ijesztgették a szigetbéli híveket», de «nem győzhették meg ő

¹ Czíme latinul van: «*Historia obsidionis insulae Antemi, quae nunc regia Sziget vocari solita est*». A Tinódi «*Cronicá*»-jához kötött lapokon kéziratban maradt fenn b. Révay Ferencz könyvtárában. Kiadta Szilády: Régi m. költ. t. VI. 131—150, 338—345. I. Életrajzi ad. 343—4. I.

² Szabó-Hellebrant: Régi m. kv. III/I. 412. sz. Toldy: Tört. és irodalmi berek. II. (Gr. Kemény J. Tört. és ir. kal.) 155—7. I. Bő ismertetése a Békefi-émlékkönyvben Budapest, 1912.

³ Megjelent Szilády id. gyűjteménye VI. kötetében 115—130. I.

nérik hiteket». Az ostromlott várhoz hordatott 20–25,000 székér fát, de Horvát Márkó felgyújtatta, zsák várat raktak, de a várba erről sem hatolhattak be.

Közben öt napra elvonult az ostromló sereg Babócsa bevételére s ezalatt a várba szorult magyar sereg fellélekzett, «mint méhek ugyan zengnek vala», különösen a hajdúk, a kik «a vizitált nem szokták vala».

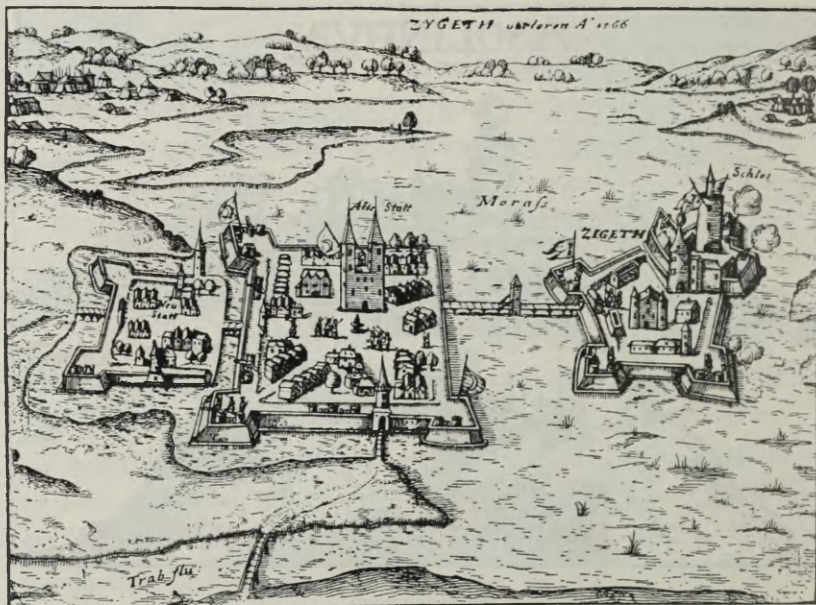
86. ALSÓ-LINDVA.

Ekkor történt, hogy a vár egyik palánkja ledőlt, de férfiak és «asszonyi állatok» egyesült erővel gyorsan felépítették és szerencse, mert hatod napra a törökök visszajöttek. Ujabb erőfeszítést tettek a vár elfoglalására, de sikertelenül. A basa maga is csodálkozott a szívós ellenálláson s «búsulatban» úgy nyilatkozott, hogy a

magyaroknak valáhun mely hitek vólt,
Az egy várba mindenestül hordták volt.

Végre megszégyenülve elvonultak a vár alól. Az elesettek névsora zárja be az ostrom leírását.

Tőke oly részletességgel mondja el az ostrom lefolyását, s mindenről olyan jól van értesülve,⁴ hogy azt kell feltennünk, hogy vagy ott volt az ostrom alatt a várban, vagy utána oda-útazott s a szemlélet és friss hallomás alapján írta meg művét. Különösen sikerült az őrség örömeinek leírása, hogyan futkosnak ki «ki palánkon, ki ajtón» s a gyermekeket kapják fel örömben, a kikről már azt gondolták, hogy velük együtt örök

87. SZIGETVÁR KÉPE.

rabjai a pogánynak; továbbá a basa perlekedése bégjeivel és vajdáival, a miért a várat nem tudják elfoglalni.

Az elbeszélésnek erkölcsi irányzata is van, mint Tinódi énekeinek, a tanulság belőle:

Mert a pogány nem magától hatalmas,
 Mi tettük azt hogy eddig diadalmas,
 Mert nem hisszük, hogy az Isten hatalmas..

⁴ L. Szilády jegyzeteit, melyekben az egykorú levelezések adataival igazolja Tőke jól értesültségét. Horvát Stancsics

Márkról 1. Németh Béla: Szigetvár története cz. művét 135—142, 159—177. 1.

Szigetvár második nagy ostromát 1566-ban, tehát mint Töke, szintén mindjárt az ostrom évében énekelte meg egy névtelen *«Historia az Szigetvárnak veszéséről, melyet Szolimán török császár megvevén, kezéhez kopcsola»* címmel.⁵ Az énekmondók szokásos felszólításával s az ének tárgyának megjelölésével kezdődik, mely Sziget veszése⁶ és Szulimán császár halála. Azután mindjárt a vár megszállására s az ostrom megkezdésére tér át. Az elbeszélés tulajdonképen két részre oszlik. Az első rész az ostrom leírása: kilencz ostrom a sereg számának folytonos növekedésével.⁷ Az ostrom hevével és sikertelenségével együtt nő a szultán elégedetlensége, haragja egész a kétségbeesésig; elébb csak bánkódik a sok török halálán, később fenyegeti a bégeket, majd «vén szakállját vonogatja». A natuliai [anatoliai] basa halálát hallva megbánja, hogy az ostromba kezdett, s «az nagy Alláért» kéri a basákat, «vegyék meg Szigetöt»; a vezér basa halálhírére megbetegül és átkozódik: «azt az embört elvezsesse az Alla, ki ez várat legelőször fundálta»; a nyolczadik ostromnál a basáknak fejét akarja vétetni s midőn a vár megvétele még így sem sikerült, megbusul és harmad napra meghala. A basák eltitkolták halálát s az ő nevében most már az egész tábornak indították a várnak és végre megvették azt.

⁵ Ez a címe a Lugossy-codexben. A Mihály deák codexében: *«Sziget veszéséről való historia»*. A régibb másolatban levő cím látszik eredetinek. A nyomtatványnak nincs meg a címlapja. Ez a M. Tud. Akadémia könyvtárában van, 2 negyedréttel levél van belőle, kolozsvári nyomtatványnak látszik. 1—108. verssor van meg (54, 81, 107, 103 v. s. töredékesen) L. Szabó: Régi m. könyvt. I. köt. 370. sz. Kéziratban a Lugossy-codexben (98^a—99^b, 101—102^b) 1—112, 188—344 v. s. Teljesen meg van a Mihály deák codexében 231^b—236.^b Ez a nyomtatványmásolatának látszik, míg a Lugossy-c. rövidebb, mint a Mihály d. szövege és

mindkettőtől eltérő változatot közöl, noha az eltérések nem lényegesek. Pl. 17 v. s. Nyomt. Mih. d. Horvát vala sok Magyar vitéz vala Lug.-c. Sok fő Horvat Magyar vitez ot vala 38. Ny. M. Sémlyéjkjét az várnak azzal rakata. L. Arokjat az varnak azzal rakata stb. Először Toldy adta ki az eml. nyomtatványból és a Lugossy-codexből töredékesen, a 29—48. versszak híjával az Új Magyar Múzeum 1860. 122—130. l. Újabb kiad. Szilády: Régi m. költők tára VII. köt. 1912. 300—311. l.

⁶ Nyomt. veuésséről. Lug. c. Sziget veszéséről.

⁷ 40—80—100—150—180—200—250 ezer, végül az egész sereg.

A második rész a megfogyatkozott őrség utolsó ellenállásának magasztalása, melynek jeleneteit, miként az ostrommal tette, sorba veszi mint «röppenetős csudákat».⁸ Négy ilyen rettenetes dolog volt. Első az, hogy némelyik vitéz «társával szerződött», hogy ölje meg feleségét, ne kerüljön pogánykézbe; másik, hogy egy vitéz maga szurta át hasonló okból házas társát, harmadik

89. ZRINYI KIROHANÁSA.

(A «Neu-eröffnete Ott Pforten»-ban.)

csuda, hogy egy német a deákokat és asszonyokat egy boltba rekesztette, a bolt alá három tonna puskaport állíttatott s egyikre felülve, meggyújtotta maga alatt s «önnön magát asszonyokkal ott veszté». Negyedik rettenetes csuda az volt, hogy egy ifjú vitéz barátját elküldte felesége megölésére. Az asszony halála előtt szólni akart urával s arra kérte, ne ölje meg, hanem inkább harcoljanak ketten a pogány ellen. Férje keserű szívvel

⁸ A Lugossy-codex következetesen mindig «csudát» ír, a Mihály d. c. «dolgot».

beleegyezett. Vitéz módra felnyirta s hadi szerszámmal «felöltözteté». Az asszony férje mellett vitézen forgolódott és sok törököt elejtett. A törökök arra törekedtek, hogy élve fogják el, de mikor látták, hogy az nem sikerül, meglőtték és férje mellett vele együtt halt hősi halált.

Feltűnő szerkezeti fogyatékoság, hogy Zrinyi⁹ alakja nem emelkedik ki az elbeszélésben, még annyira sem, mint pl. Losonczie vagy Dobóé Tinódinál. Mondhatni csak megjelenik a színen és ismét eltűnik. Első megjelenésekor kiküldi feleségét a várból, míg a többi vitéz mind marasztja a magáét. Zrinyi tettének magyarázata: «Mert a' Szigetet ő nem félti vala.»¹⁰ Egy helyen az mondatik róla, hogy a vitézek Zrinyi szavára¹¹ hallgatva megesküdtek, hogy mindnyájan meghalnak; másik helyen népét szép beszéddel bátorítja, hogy a töröknek ne higgyen. A végső ostromon már nem jelenhetik meg, mert az előbbi ostromban kapott sébével halálos ágyában fekszik; úgy talált rá egy jancsár¹² és harmad napig, míg meg nem halt,¹³ eltitkolta a basák előtt. Ekkor fejét vették s vörös bársonyba takarva előbb Budára, onnan a királynak küldték a császár izenetével: «Im lásd mint járt oltalma országodnak, És erős paisa némöt uj Bécsinek,¹⁴ testét pedig eltemették. A szultán alakja jobban kimagaslik, folytonosan rendelkezik, korhol, buzdít, fenyeget; ő rendezi az ostromot, egész lelkével csüng annak kimenetelén s meghal¹⁵ búsultában, midőn az nem sikerül. Mintha ő és nem Zrinyi lenne az elbeszélés főhőse. Az is feltűnő, hogy elmarad az ostromban elesett vitézek névsora, a mit Tinódinál már meg-

⁹ Nyomt. Zrinyi, Lug.-c. Szrinyi, Szerényi, Mihály d. c. Zrinyi, Zrénny és Zrényi.

¹⁰ Nyomt. 20. v. s. A Lug.-codexben e sor: «Mert nem félti vala ő az Ziget varat».

¹¹ Mindenik szövegben «szavához» van.

¹² Lug. c. egi jancsár aggiahoz akadot vala. Mih. d. c. «egy jancsár Agához akadot vala».

¹³ «hogh megh halna ezeben vötte vala».

¹⁴ Lugossy-codexben ezután még egy versszak van, a mely nincs meg Mihály d. codexében.

¹⁵ Megemlítjük, hogy Toldy (M. költ. tört.² 156. l.) még nem tudta, hogy Névtelenünk is említi Szolimán halálát, mivel Mihály deák teljes másolatát nem ismerte.

szoktunk, pedig hogy Tinódit ismerte a szerző, mi sem mutatja jobban, mint a «röttenetös csudá»-k, mely egészen «Eger vár viadalja» hat csudájának utánezata, elhagyta ugyan a várvédő vitézek felsorolását, de e névsor elhagyásáért mentegetőzik;¹⁶

90. II. SZULEJMÁN.

elmarad az ostromlott várnak leírása is. Ez önként csábítana arra a feltevésre, hogy olyan szerző műve lehet e leírás, a ki más művében bőven leírta már a vár alapítását, fekvését, pl.

¹⁶ 329. kk. Mihály d. c. szerint. Ezeket a sorokat azonkívül v. ö. Tőke művének 613—616. sorával.

Tőke Ferenczé. Ennek a feltevésnek erősítésére több rokon vonást fel lehetne hozni, pl. azt, hogy Tőkénél Ali basa épenugy buzdít, fenyeget, átkozódik, sőt szakállát tépi, mint itt Szolimán; az utolsó előtti versszakban Istennek egyformán hálát ad és országunknak gallérját egyformán emlegeti mindkettő.¹⁷ Noha ezen egyezések arra látszanak vallani, hogy egy író műve mindkettő, mindazáltal külső bizonyítékok híján nem merjük határozottan Tőke művének megtenni.¹⁸ De ez a sebtiben készült históriás ének minden fogyatékosága mellett már csak azért is nevezetes, mert Schesaeus¹⁹ közvetítésével az ostrom több részlete (a vár árkanak gyapjával betöltése, a védősereg felesketése, az utolsó ostrom előtt a várbeliek értékes holmijának megsemmisítése, a Zrinyi fejével Bécsbe küldött izenet stb., de főleg a férjével együtt harcolni és halni vágyó hős asszony jelleme (Deli Vid neje) innen ment át a Zrinyi művébe.²⁰

II.

A letűnt nemzeti dicsőség korába fordult énektárgyért *Nagy Bánkai, Bankai*, vagy *Nagy Bánczai Mátyás*, a ki «*Az vitéz Hunyadi János Vajdának . . . sok külömb-külobmb viadaljá*»-t¹

¹⁷ Mihály d. c. 334—5. v. s. «tarcsa meg [t. i. Isten] országunknak maradékát, | az mi fél köntösünknek fél Gallérát». Tőkénél 14—16. v. s. Ez országot övének tartja vala, | Csak gallérát nyakunkba hatta vala | Azt kivonnia mostan akarja vala». Ez a hasonlat különben Tinódié, I. «Szalkai mezőn való viad.» 6—7. RMKT. VI. 339. és III. 288. l.

¹⁸ Miként Tőke. úgy látszik, a névtelen szerző is, az utolsó versszakban megnevezhette magát, de ez az utolsó versszak elveszhetett, legalább a záró strófa befejezetlen mondatnak látszik.

¹⁹ De capto Zygetho historia. A «Ruinae Pann. lib. IV. Vittenb. 1571. kiadása

mellett. Újabb kiad. Hegedüs: Analecta rec. Bp. 1906. 299—304. (bev.) 305—320. Ford. bevezetéssel Kisf. Évl. XL. köt. 1905—6. 158—176. l.

²⁰ Simai Ö. A Szigeti veszedelem első költői feldog. EPhK. XXVII. 1903. 127—145., főleg 142—4. l. Karenovics I. Zrinyi Miklós költészetünkben. Bp. 1905. 5—13. l. (Mihály deák codexét használta.) Hegedüs I. id. m. 300. l. Schweighoffer T. Egy névtelennek «Az Szigetvárnak veszéséről» c. éneke és Schesaeusnak «De capto Zygetho historia»-ja közti párhuzam. Kalazantinum. XII. 1906/7. évf. 4—7. sz.

¹ Még 1570. előtt megjelenhetett, mert Melius «Igaz Szent Irasbol ki

1560-ban «rendelte versekben Nagy Szombat városában». Nagy Bánkainak sok ideig még nevével sem volt tisztában az irodalomtörténet,² életrajzi adat ma sem ismeretes több felőle, mint a mit műveiben találunk.³ 1510–20 között születhetett, talán épen a nyitramegyei Bánkán; első írói fellépése 1540-re esik. Ekkor már a reformatiohoz csatlakozhatott, s e miatt szenvedhette azt a tömlözcöt és «erős kötelet», melyről itt panaszkodik; 1556-ban újra háboruságról és betegségről panaszkodik, s a «keserűség» még 1575-ben is kitör belőle; működése helye, hol valószínűen pap vagy tanító volt, Nagyszombat, itt írta 1560-ban *Hunyadi János viadalját*.⁴ Bánkai verses elbeszélését avval kezdi, hogy a magyarok Albert özvegyétől nem remélve trónörököst, Lengyel

Szedett Enek»-ét 1570-ben «Az Hunyadi János Eneke notaiara» (Szabó RMK. I. 78. és 82. sz.) írta. Hogy Kolozsvár 1570-iki kiadás is volt, ez valószínűen Sándor I. (M. könyvesház 4. l.) tévedése. Első fennmar. kiadása Debr. 1574. (m.) (a.) 2. Heltai «Cancionalé»-jában Kol. 1574. Sok önkényes változtatásai és betoldásai miatt megbízhatatlan szövegű kiadás. 3. Kol. 1580. a Canc. szövegének lenyomata Valkai «Bánk bán»-jával együtt. (m.) (a.) (k.). Új kiad. Szilády RMKT. IV. k. 27–40., 273–81. l.

² Nagy Bánkai neve ilyen alakokban fordul elő: I. A nyomoru:ágokban... (1540). Versfő: Matias Bancaie [«Nagy» elmaradt!] II. Hist. Józsefről (1556.) utolsó strofa: Born. CCLXXVIII^a: nagy Banczai Matthyas; Lipcsei c. 44^a nagy Bancsai Matthyas; Lugossy-c. 146^b: nagy Bankay Mattias; Vasady-c. 106^a: nagy Banniai Matthyas, Mihály deák-c. 219^a: Banczai Matthyás. III. Hunyadi János (1575.). Debr. 1574.: Nag Bancai Mathias; Kol. 1574. és 1580. Nagy Bączai Matthyas... Egy pileszes városban. IV. Ne hagyj elesnem... (1575.). Versfő: Nag bancai Matias. Legszilár-

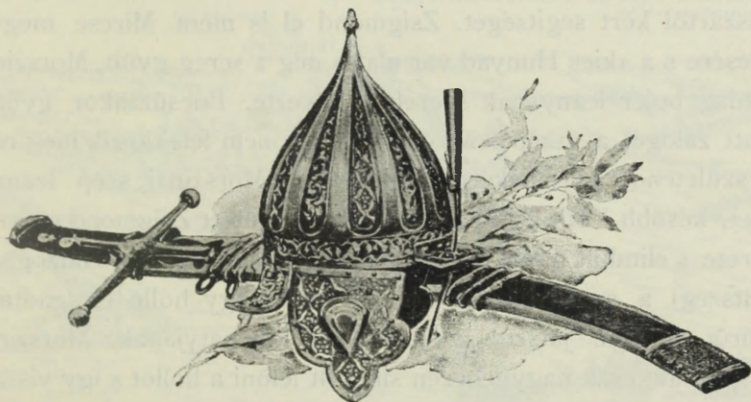
dabb alapot a versfők nyujtanának, de itt is Nagy bankai és Bankai, vagy Nagy banczai és Banczai van. Mivel Bancza nevű helység nincs, Bánka pedig van Nyitrában, Toldy, Szabó és utána ált. ezt fogadták el. Nagy Bánka sincs ugyan, de az író talán szülőfalvát tisztelte meg e névvel, mint Tolnai György, a ki Bornemisza közlése szerint szintén «nagy Tolnai György»-nek írta nevét. Kevesebb valószínűsége van a «Bánkai Nagy» alaknak, vagy a «Bánczai»-nak. EPhK. VIII. 1884. 660–5. l. (Nagy S.) és X. 1886. 603–5. (Pesty F.). Iványi I., Bánca, vagy Banca egy bács megyei régi község. Századok 1886. 903. l. V. ö. Irod. Közl. 1908. évf. 371. l.

³ Toldy: A m. tört. költészet Zrinyi előtt. I. Bécs 1850. 7. §. (magyarul és remetül). U. a. Magyar költők élete. I. 50–52. l. Szilády: RMKT. IV. 267–270. l.

⁴ Ha Bornemisza közlésének van alapja, úgy már 1556-ban is Nagyszombaton volt. T. i. Born. En. CCLXXVIII^a így közli Joseph hist. utolsó sorát: «nagy Banczai Matthyas szerze ezt Nagy Szombatban».

Lászlót hívták meg a trónra. Midőn az özvegy királynénak eközben fia született, az urak egy része «az asszonyhoz hajla», a ki az ellopott koronával és gyermekével Friderik császárhoz menekült, más része és ezek között Hunyadi János vajda is, Lengyel László pártjára állott. Hunyadi küzdelmeinek leírása következik ezután: előbb a cseh Iszkrával [Giskra] vesződik, azután mint nándor-feirvári bán Izsák vajdával, majd Meczet [Mezid] bég rabló hadát teszi semmivé; a vaskapui győzelem után jó a varanai (Várna) csatavesztés, melyet, miként a rigómezei gonosz szerencsét is, a frigy törésnek tulajdonít. Elmondja Hunyadinak Dragul vajda, később a «rácz deszpot» fogságába jutását, közben kalandját a két rablóval. Azután János gubernatornak újabb küzdelmeit Iszkrával, kit az «alföldi hősek»-kel megfékez, azután megveri Fricz [Feriz] béget, megveszi Bidujót (Vidin), s mikor így az ország békéjét a törökkel szemben biztosította, Friderik császárt is rákényszerítette a László királ kiadására, Bécsbe menve a magyar urakkal. Ekkor letette a gubernatorságot, a király «megköszönte hű szolgálatját» s külömbkülömbféle szép ajándékokat adata Hunyadinak, ezek között egy czimert is, paizsában fekete hollóval, «ki az orrában nagy szép arany gyűrét nagy ékesen tart vála», a mellett «egy verhenyő színé oroszánt», mely egyik lábával egy koronát elragadott. Az oroszán a király magyarázata szerint Hunyadi Jánost példázza, «ki az pogán vértől sok viadaljában megveresedett vala», az oroszán lába Mátyás, a ki a király holta után a koronát elragadja, a minthogy két év mulva be is teljesedett a király «prófécziája». Hunyadi utolsó nagy harczával, Nándor-Fehérvár védelmével végződik az elbeszélés, melyet legbövebben ismertet; közli Hunyadinak a csata előtt seregéhez intézett bátorító beszédét, Mahumet császár megsebesülését, öngyilkossági kísérletét s végül Hunyadi halálát és temetését. Nagy Bánkai elbeszélésében forrásul Székely István «Cronicá»-ját használta föl, nagyobb része ennek versbefoglalása, a czímerleírást, Hunyadi bátorító beszédét mind megtaláljuk csekély eltéréssel Székelynél. De azon-

kivül használta Bonfinit és Turóczit is.⁵ Önállóságra forrásaival szemben nem törekszik, elégnek tartja, ha a nagy nemzeti hős iránt való kegyeletet s a múlt iránt való érdeklődést sikerül felkelteni a vitézlő népben, «kik vadnak környül az végházakban», mert ezeknek is ajánlotta művét. Hazafias érzését munkája végén egy sohajtásban fejezte ki: «Támasszon az Isten ilyen hadnagyokat az nyomorult országnak!» Tizenkilencz szótagú sorai, melyekből nem úgy, mint későbbi versszerzőinknél, pl. Eurialus és Lucretia fordítójánál, három, hanem négy alkot egy szakot, gondos és gyakorlott verselőre mutatnak, a ki nemcsak

91. ZRINYI KARDJA ÉS SISAKJA.

az ütemvégződésekre (6+6+7), hanem a rímekre is gondot fordított.⁶

Itt említhetjük meg *Heltai* rövid elbeszélését Hunyadi János származásáról, melyet Nagy Bánkai most ismertetett műve elejére illesztett.⁷ *Heltai* a históriás énekek összegyűjtése közben kedvet kapott hasonló kísérlettelre s a Nagy Bánkai művének úgy vélt hiánya pótlására versbe szedte «*Chronicá*»-jának idevonatkozó részét.⁸ Azt mondja itt, hogy azoktól hallotta ezt az »igaz

⁵ L. Szilády gondos összevetését id. kiadása jegyzeteiben.

⁶ Nagy Bánkai többi művei a bibliai epika és vallási lyra körébe tartoznak.

⁷ A «*Cancionale*»-ban (Kol. 1574.) és a Kol. 1580-iki kiadásában. Mindjárt az

első versszak után következik *Heltai* 44 strophája. Kiadta Szilády RMKT. IV. 273—8. 1.

⁸ A «*Cronica*» ugyan 1575-ben, tehát később jelent meg, mint a «*Cancionale*», de Szabó K. RMK. I. 118. sz. a. be-

históriát», «kiknek atyjok szolgálta régen az Hunyadi Jánost és sok ütközetben forgattanak vele» s nem követi az olasz Bonfiniust, a ki hizelkedni akart Mátyásnak, azért származtatta a rómaiaktól s csinált olaszt belőle. Ugyan ezt mondja az elbeszélés végén is. Valószínű, hogy élt ilyen mende-monda a Hunyadi János származásáról,⁹ mely így akarta a királyi származással megmagyarázni az ő páratlan pályafutását, vagy talán egyes családok hiúsága adott életet neki. Hogy történeti alapja nincs, az rég ki van mutatva.¹⁰ Az elbeszélés szerint Dán és Mircse havaselvőföldi két úr meghasonlott egymással s az egyik Zsigmond császártól kért segítséget. Zsigmond el is ment Mircse megsegelésére s a «kies Hunyad vár alatt» míg a sereg gyűlt, Morszinai gazdag bojár leányának szerelmét élvezte. Búcsúzásakor gyűrűt adott zálogul a «szép leánzónak,» hogy nem felejtkezik meg róla és születendő gyermekéről. Egyszer a «Morszinai szép leánzónak», később Voik Buthi nejeinek, eszébe jutott Zsigmond császár ígérete s elindult fiával, Jankulával Budára. Utközben Hätzogban (Hátszeg) a szülei háznál pihenőt tartva egy holló elragadta a gyűrűt a vele játszó Jankulától s nagybátyjának, Morszinai Gáspárnak, csak nagynehezen sikerült lelőni a hollót s így vissza-keríteni a gyűrűt. Zsigmond szívesen fogadta «egy kevésbé elpirulván» az anyát és gyermekét s gazdagon megajándékozva bocsátotta el őket. Hunyadvármegyét adta nekik s azonkívül czimerül az aranygyűrűs hollót. Heltai kísérlete nagyon rosszul sikerült. Énekmondóink legnagyobb része, bárha öntudatlanul, megérezte a vers és próza nyelve közti különbséget. Heltai a maga bőbeszédű körmondatait akarta versbe szorítani, s bármily hosszúak e sorok, ez mégis nehezen sikerült neki, nem gondolt

bizonyította, hogy annak nagyobb része már 1574-ben ki volt nyomtatva. L. XVI. századbeli történetírók. Szerk. Toldy F. I. Székely és Heltai krón. 279—286. l. és Ir. közl. X. 1900. 28—30. l.

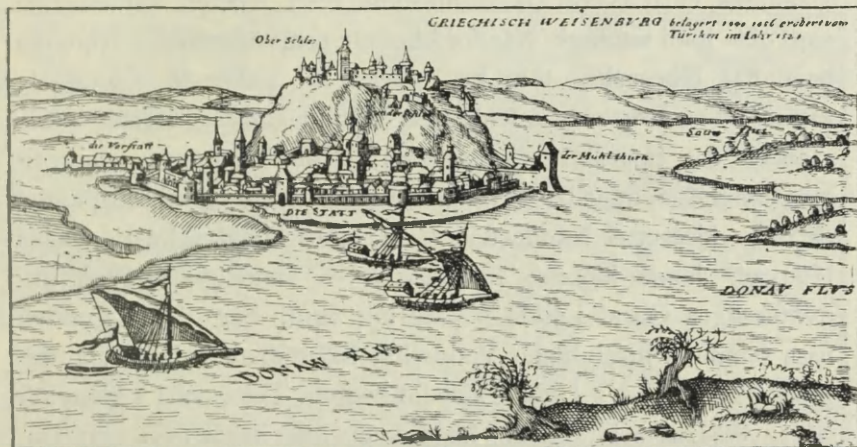
⁹ Bonfini is említi a Hunyadi törvénytelen származásáról való mende-mondát.

V. ö. Gervinus: *Gesch. d. Deutsch. Dicht.* II.⁵ 351. l.

¹⁰ Teleki: *Hunyadi János eredete.* Pest. 1851. és *Hunyadiak kora* I. k. Toldy: *A m. tört. költészet* Zrinyi előtt. I. 7. §. *A m. költők élete.* I. 51. l. Szilády: *RMKT.* IV. 273. l.

a ritmussal, versei a legdöczősebbek közé tartoznak. A soroknak inkább csak a végét nézte s érdekes az a kísérlete, hogy több strófában páros rímeket alkalmaz, a mi a betoldást Nagy Bánkai művéből még inkább kirívóvá teszi.¹¹

A Hunyadi-kronika folytatásának lehet némileg tekinteni *Görcsöni*, vagy *Görcseni Lantos Ambrus*¹² «*Historiás ének az felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyadi János fiának, viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő ez világból való kimulásáról*»¹³ című munkáját. Noha többet

92. NÁNDORFFJÉRVÁR.

ad annál, a mit a címben ígér, t. i. teljes Hunyadi-krónikát, melyből a két első ének Hunyadi Jánosnak, a két utolsó Hunyadi Lászlónak és Mátyásnak van szentelve; és egyszer-

¹¹ Heltai rövid életrajza Sziládynál RMTK. VI. 324—7. I. Imre L., Heltai G. Aesopusi meséi. Bp. 1897. Borbély I., Heltai Gáspár Budapest, 1907.

¹² Neve műve verseiben: AMBROSIVS LITERATVS DE GERCIAN, AMBROSIVS DE GHERCHIEN, a 15. jegyzetben említett tanuvallomásban «Lanthos de Gewrchen Ambrus».

¹³ Görcsöni művének legrégebb fennmaradt kiadása azon nyomt. hely és év

nélküli kiadás, melyet Szabó (RMK. I. 331. sz.) 1574 körül Debreczenben nyomtatottnak tart. (a.) (m. csonka.) Szilády szerint aligha ez az első kiadás. Ir. Közl. VI. 1896. 443. 1. 2. Kol. 1577. (m.) (k.) 3. Kol. 1581. (a.) (k.) *Mv. Tel.* 4. Lőcse 1683. (m.) 5. Megvan Heltai «Cancionale»-jában (1574) is, csakhogy Heltai jelentékenyen megcsontotta, t. i. három versszak (I. 11., 12. II. ut. v. sz.) híján elhagyta két első

smind kevesebbet is, mivel Mátyás viselt dolgait csak Bécs elfoglalásáig énekelte meg. Nem hall — úgy mond — oly jó énekszerzőket, kik előhoznák jó fejedelmünket, Mátyás királyt, ezért vállalkozik ő jeles tetteinek megéneklésére. Műve bevezetésében rövid visszapillantást vett a magyarok történetére Árpád «fű kapitán»-tól Zsigmondig. Ezután következik a tulajdonképeni Hunyadi-krónika Hunyadi Jánosnak, Zsigmond fiának származásával, a hollós czimer regéjével s azután folytonos emelkedésének, dicsőséges hadi tetteinek s kormányzósága alatt viselt dolgainak előadásával (I). A második részt «János vajda» legnagyobb hadi tettének, Nándorfehérvár megvédésének s Hunyadi halálának elbeszélése tölti be, befejezésül azzal az ohajtással: «Isten adjon még oly jó feidelmet, | Oltalmazza nyomorult orszá-gunkat» (II). Ezután részletesen leírja Hunyadi László tragoediáját, elmondva, mint látogatja meg László király Uldrik Hispánna és nagy kísérettel Nándorfehérvárat, a hol »Vajdafi László« azaz Hunyadi János idősebb fia fogadja és vendégli, hogyan inti óvatosságra Garai László s bátorítja arra, hogy «Ne gondolj fiam semmit a királylyal, | Vedd eleit haláloznak halállal», a mit László megfogad s Uldrik hispánt megöli. Temesvárt a Hunyadi özvegye járul a király elé, hogy kegyelmet kérjen fia számára. A király ezt kegyesen meg is igéri, de ígétét nem tartja meg, sőt a Garai tanácsára Mátyást is magához hivatja, elfogatja és börtönre vetteti. A fogság harmad napján, mikor a «nap alászá-lásban vala», a király hivatja a budai tanácsot s kezökbe adja a Vajda fiát. A kivégzés leírásában kiemeli azt a «csodát», hogy a hóhér háromszori vágására «nyaka el nem szakada Vajda

részt s végül pedig három versszakot. Tudvalevő, hogy Bonfini Turóczi művét jórészt beleolvasztotta művébe, ezért nehéz meghatározni, hogy egy ilyen kivonat melyiken alapul. Turóczi követésére mutat e hely: «Két Horuát Pál ez nekic neuek vala», a hol Turóczi Kronikájának e helyét (IV. 60): »uterque

Paulus Horwath, ac quidem Almanus Frodnohar denominatus» értette félre, Bonfinit (Dec. III. lib. 8.): »duos Paulus, Horvath et Fradnaha»... aligha érti félre. V. ö. Heltai, Toldy-kiad. 362. h.); Turóczi említi, hogy H. Lászlót Kont és társaihoz temették, Bonfininál ez nincs stb.

fiának». A «bagaczinba takart» holttestet azon harminczkét vitézhez tették, a kiket Sigmond halállal hajta kezéhez». Ebből a törvénytelenésből ezt a szomorú tanulságot vonja ki: «Példa nektek német, török kezéhez, | Keves bünért, haláltok megyen véghöz.» Csak most tér rá Göröcsöni tulajdonképeni tárgyára, Mátyás viselt dolgaira. Elmondja V. László halálát s Szilágyi fáradozásait, hogy a magyar trónt Mátyásnak biztosítsa s végül királylává választását (III.). A negyedik részt Mátyás hadi tettei foglalják el, melyek között legnevezetesebb az ének végén tárgyalt esemény,

93. BUDA A XV. SZÁZADBAN.

Bécs elfoglalása (IV.). Az ötödik rész, mely a Mátyás haláláig történt dolgokat mondta volna el, úgy látszik soha sem jelent meg; vagy meghalt Göröcsöni, mielőtt művét befejezte volna, vagy talán kiadója, Heltai, halála után († 1574) a még ki nem nyomtatott rész kézírata elkallódott. Forrása főleg Turóczi krónikája¹⁴ volt, csak ott, a hol az nagyon vázlatossá válik és véget ér, fordul más forráshoz, nevezetesen Bonfinihoz. Innen vehette a Hunyadi János származásáról szóló mende-mondát is, melyet Bonfini szintén elmond, hogy azután megczáfolja. Az ilyen kivonat

¹⁴ L. az előbbi jegyzetet. Tolnai Adél sz. (Mátyás királlyal fogl. költ. forrásai. Bp. 1911. 10. l.) népmondai elem is van benne, melyet azonban G. könyvből (talán Castritius művéből) meríthetett.

készítéséhez Bonfini sok kitérései, okoskodásai és a szereplők szájába adott beszédek miatt kevésbé használható forrásmű volt, mint Turóczi. Görcsöni különben száraz verselő, a ki az események krónikás felsorolását tartotta feladatának, ritkán ragadja meg lelkét a lelkesedés, mint pl. midőn Hunyadi János és Mátyás dicsőségéről s a részvét, midőn Hunyadi László tragikus sorsáról beszél, még a tanulságot és morális elmélkedést is fukaron alkalmazza, noha ilyen Turóczinál is eleget talált volna. Itt-ott találunk egy hasonlatot, néhány beszédet (pl. Hunyadi László és anyja szájába adva) s egy-két jelentéktelen betoldást, mint pl. Hunyadi László lakomáját Nándorfejérváron, hol halakkal, vadakkal, madarakkal vendégli a királyt és »Sok jó hordót Szerém mustjával töltének.« Mikor írta művét, nem tudjuk. A befejező versszakban mondta volna meg, de a ránk maradt mű csak töredék. Mindenesetre nevezetes, hogy csaknem egyszerre indított a hazafiúi érzés két énekmondót a Hunyadiak dicsőségének magyar versekben hirdetésére. Szerző életéről is keveset tudunk. Nevét a versfejekből tudjuk, valamint azt is, hogy Ungváron (in Hungvar) írta művét és urának, Drugeth Gáspárnak ajánlotta. Neve egy kelet nélküli tanuvallomásban is szerepel, mint a Homonnai Drugeth servitora vagy szolgája s azt vallja, hogy hallotta, mikor Csicsery András, ungi alispán, ura pozsonyi szállásán azt mondta, hogy ártana, ha tudna, a Dobóknak, mert azok is ártalmára törekednek. Ez a hatvanas években történhetett s valószínűen Drugeth lantosa és íródeákja volt.¹⁵

A mű folytatását Heltai *Bogáti Fazekas* vagy *Fazakas Miklósra* bízta, a ki 1577-ben tűnt fel először egy két évvel előbb Désen írt művével s ettől kezdve haláláig hű maradt a költészethez. 1548. decz. 4-én született. Désről Tordára került tanítónak s itt alapított családot. 1579-től kezdve sokat vándorolt egy helyről más helyre s Tötörön, Gerenden, Kolozsvárt, Tordán, Homoród-Szentpálon részint mint tanító, részint mint pap kereste kenyerét. Az unitáriusok üldöztetésekor egyizben (1582) Pécsre

¹⁵ E tanuvallomást közli Illéssy J. Irodalomtört. Közl. VI. 1896. 443—4. ll.

menekült. 1589-ben visszakerült Kolozsvárra s valószínűen 1592-ben halt el.¹⁶ A latin és görög irodalmat alaposan ismerte s kivált az utóbbihoz többször fordult tárgyért.

Magyar históriás éneke Görcsöni *krónikájának folytatása*, mely nem is kapott külön címet, annyira hozzátartozónak tekintették.¹⁷ 1575 vagy 1576-ban fogott hozzá s noha ugyanakkor felváltva má-

94. MÁTYÁS KIRÁLY ÉREMKÉPE.

sik művén is dolgozott, április 6-án «szinte Mátyás király halála napján» elkészült az ötödik, azaz első részszel, május 9-ikén pedig a negyedik, vagy az egész műnek nyolczadik részét is befejezte.

Ennek a négy résznek a tartalma: Az V. rész Bécs bevételétől

¹⁶ Uzoni Fosztó István adata szerint Ker. Magvető 1880. 250. és 1902. 270. 1. A Demeter és Stratonica történetéről szóló műve végső sorait («Olvastam ezt görög-ből irám magyar nyelven, Az ezeröttszáz-kilenczven és nyolcz esztendőben») ez esetben halála után a kiadó változtatta meg. Életrajzi adatait l. Jakab Elek: Ker. Magvető, XV. 1880. [1—14, 159—186,

239—53 1. 1891. 136—151. 1. Figyelő 1X. 1880. 16—31. 1. Dézsi L. B. F. M. élete és költői működése. (M. Könyvszemle 1895. és külön is.) Pokoly József és Kanyaró F. «Bogáthi magáról és Dávid Ferenczről». Ker. Magvető 1902. 261—270. 1. (Naptári feljegyzései.) stb.

¹⁷ Bogáti művének cím gyanánt idézni szokott felírata: «Az ötödic resze Mattyas

Mátyás király haláláig tárgyalja az eseményeket; a VI-ik: László király választása, koronázása és hadairól; VII: Az alföldi hadakról László király ideiben mindhaláláig; VIII: Lajos és János királyról, Ferdinándról szól, a mohácsi csata lefolyását is bőven előadva.

Bogáti krónikája, mintha nemcsak a versformában, hanem az előadási módban is Görcsönit követné, az események száraz, egyhangú vontatott előadása. Tizenegy szótagú, négysoros strófái jobbak a Tinódiénál, noha művei között ennek és a «Castriot

95. A MOHÁCSI CSATATÉR.

György históriájá»-nak verselése a leghanyagabb. Ha egyéb adatunk nem volna reá, ez magában is elárulná a gyors munkát.

Főforrása Bonfini történeti műve volt. Hogy ezt ismerte, a »Három jeles hadnagyoknak . . . vetelkedések« cz. művéből is tudjuk, ahol ezt mondja: «Eszébe forgottak Mátyás királynak, Ha igaz írása Bonfiniusnak.» Az események sorrendjében Heltai «Chronicá»-ját követi, de annak kitérései nélkül s meglepő

Király dolgainac mint (így) haláláig», mint ezt már Szabó K. is megjegyezte, természetesen csak ennek az V. vagyis B. műve I. részének tartalmát fejezi ki. Colophonja szerint Kolozsvárt 1577-ben nyomtatott. (m.) (e. m.) Szalm. pki könyvt. Brit. Mus. 2. kiadása ugyancsak Görscsöni műve folytatásaként Kol. 1580-ban

jelent meg. (a) (e. m.) Mv. Teleki-könyvt. Pesti Raday-könyvt. RMK. I. 129. 166. sz. Görscsöni 3. kiadása Kol. 1581. jelent meg s végén e megjegyzés olvasható: «Következik ez éneknek ötödik része Mattyás Király halaláról, mellyec hosszu voltáért külön vagyon nyomtatva más Könywben . . .»

önállósággal, pl. Szapolyai Jánost védelmébe veszi azokkal szemben, kik a mohácsi csata gyászos kimeneteléért őt okolják. Heltai azt írja: Szapolyai János, az erdélyi vajda, az ő nagy népével Szegednél fűtezik, mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annak utánna előtolhatná.» Bogáti Fazekas ellenben:

Sok szó nagyon, tudom, — úgymond — János királyra,
 Árulónak az német párt őt mondja;
 Dicsiri bizonynyal az ki ezt írta,
 Ki királylyal ott vólt mohácsi hadba.

Ez a Jánost dicsérő író Brodarits István, a ki csakugyan ott volt a mohácsi ütközetben s mint János király követe Bécsben is járt s a mohácsi csata történetét¹⁸ is megírta. Ez a műve a Zsámboki 1568-iki Bonfini-kiadásában is benne van, innen ismerhette s így használhatta fel művéhez forrásul Bogáti.

Mátyás uralkodásának egy fényes hadi tettét énekelte meg «jó Morvaságban» Nekyspurgh vagy Nikolsburg várában 1568-ban Boldogasszony havában¹⁹ egy névtelen énekes, a kit ezért Toldy «*Nikolsburgi Névtelen*»-nek nevezett el. Művének címe: «*Igen szép historia az Kenyér Mezején Kenésy [Kinizsi] Pálnak és Báthory Istvánnak az törökökkel megvívásáról*».²⁰

Az énekmondók szokásos bevezetése után azzal fog az elbeszéléshez, hogy 1480-ban sok jámbor vitéz volt Mátyás seregében, a kikkel sok ellenségén győzedelmeskedett Isten segítségével. Egyszer hírét hallja a király, hogy a vég Szöndöröben a törökök «seregben» gyülekeznek. Azonnal izen Báthory vajdának és vég Temesvárbán Kenésynek, hogy legyenek nagy vigyázatban. 60.000 ember gyült így össze s Ali bég vezérlete alatt

¹⁸ De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacs. Ujabb magyar ford. Szentpétery Imrétől Bp. 1903. Magy. Könyvt. 337. sz.

¹⁹ Januárus.

²⁰ A késmárki ev. lyceum könyvtárában a Tinódi Cronicája mellett kézirati másolatban maradt fent. Megelőzi ugyan-

csak kéziratban Nagy Bánkainak (itt: Nagy Bánczai) «Hunyadi János»-a. Ujabb kiad. Dr. Pekár Károlytól. Historiás ének a kenyérmezei viadalról 1568-ból. Bpest. 1905. (Kny. a Bpesti VII. ker. külső áll. főgymn. 1904/5. évi értesítőjéből. Több helyen modernizált szövegközlés.

Erdély felé vonult. Báthory üzent hű társának, hogy «hátról venné» a törököt s Kenésy csakugyan távolról kísérte seregével. Mikor Gyulafehérváron is túlhaladt és semmi ellenállásra nem akadt az ellenség, akkor a sok rabbal visszafordult. A vajda

96. NIKOLSBURG.

most követte őket seregével s jöttének hírére Szászsebes közelében Kenyérmezején, melyet a kenyér bőségéről neveztek így el, a törökök viadalra készen megvárták. A csatatér leírása után a hadat ismerteti, mely négy (szász, oláh, magyar, székely)

nemzet fiaiból állott. Azután a vajda megparancsolja, hogy «Istent minden imádna», úr vacsoráját adat, «vitéz módra állván étete, itata» s azután nagy bátorító beszédet intéz hozzájuk s csatarendbe állítja őket. A szászok, a kolcsos városok lakói, elől akarnak harcolni, hazájok tisztességére; másodrendbe jöttek a «gyors oláhok», utolsó rendbe a székelyekkel együtt a vitéz magyarokat állítja. A harcz megkezdődvén, egyik török sereg a Maros vize felől «a szászokra öklel» s a viznek szorítja s megfutamítja. De csakhamar visszafordulnak s az oláhok seregébe állva «pogány törököknek nagy szép kölcsent adának». A baloldalon álló székelyeket nagy vérontással hátratólta az ellenség s ekkor indul harczba a közép fegyveres had a vajda vezetése alatt. A vezér lova megbotlik, de ő a rossz jelnek vett botlást jóra magyarázza s «nagy sebbel» az ellenségre rohan. A törökök bekerítik seregét s vitézsége mellett is nagy veszedelemben jut. Már hat sebből vérzik s lovát is általverték alatta, mikor Kenésy Pál megérkezik s

Az hegy tetejéről hátul hogy ezt látá,
Zászlóját bocsátá, trombitát fuvatá.
És nagy kiáltással reájok rohana.

Nagy rést üt a török seregen, mint sívó oroszlán ide s tova hányva őket s Báthoryt keresi felszóval kiáltván:

Hol vagy Báthory István, vitézek vitéze,
Hol vagy tisztaságnak szép nemes tököre

s az a holttestek közül felelt neki:

Ihon vagyok, élek én is vitéz társom.

Ezután a vajdát körülvevő pogányságot szétszórja s a sereg többi részét is megfutamítja. Maga Ali bég is futva menekült s áruhában egy pásztornál keresett éjjeli szállást s reggelre kelve lóháton egyedül bujdosott ki Erdélyből. A győzelem után a rabokat kiszabadítják, nagy lakomát csapnak

Vitézek is kedvet jó bortul vevének
És az hadnagyokrul krónikát éneklének.

97. A KENYÉRMEZEI DIADAL HELVE.
(Székely Árpád rajza.)

Cancionale,

AZ AZ,

HISTORIAS ENE-

KES KÖNYW: MELLYBEN

külemb külemb fele szép löt dolgoc vadnac

, nyomtatua. à Magyarai Királyokról, és

egyeb szép löt dolgokról, Gyönyörű-

iegeslec oluafalra, és halga-

tásra.

Az Énekeknek Laistromat meg találod à kö-
vetkező leuden.

PSALM. XLVI.

lőyetec el, és lássatoc meg az Wrnac nagy cze

lekőderit. Melly igen czodállatosoc az

cimbéreknek fiai közec.

Czetz *Antalé*

HELTAI GÁSPÁR

COLOSVAROT I. S. 74.

Azután mindnyájan eljárák a huszártánczot. Kenésy kéz nélkül a földről «fölfalt» egy török holttestet s azzal úgy járta a tánczot. Ezután haza vonultak s Báthory a csata színhelyén kápolnát rakatott. Az elesett keresztények holttesteit eltemették, a pogányokét rakásokba rakva ott hagyták. Mátyás jó Budavárában s vele egész Buda és Magyarország hálát adott Istennek a győzelemért.

Egy évvel később *Temesvári István* telegdi scholamester irt ugyanerről a tárgyról, «*Az jeles győzedelemről*» «*historiás ének*»-et, melyet nyomtatásban is kiadott.²¹ Miként a Nikolsburgi Névtelen, ő is Bonfini elbeszélését szedte versbe, ő is híven igyekezett követni az események sorrendében és mégis lényeges eltérés van a kétféle fordítás között. Már versformájok is különböző, Temesvári «négysarkú» Zrinyi-strófában ír, a Névtelen ötös alexandrint használ s azonkívül jobb is a ritmusa, költőibb a nyelve. Önállóbb mint társa, inkább hajlandó az elmélkedésre, a vallásos érzés inkább uralkodó nála. Ezt különösen a Báthory buzdító beszédében látjuk, mely nála több mint kétakkora (Nikolsb. Névt. 137, Temesvárié 54 sor) terjedelmű²² s a hosszú beszéd keretében még arra is alkalmat talál, hogy a szerzetesek böjtölésére és testsanyargatására czélzást tegyen. Temesvári a történet elbeszélésére fordít nagyobb gondot, míg a Névtelen ezt inkább összevonja. Van még több kisebb eltérés is a két históriás énekben, de hosszú lenne ezt itt mind rendre felsorolni.²³

²¹ Temesvári István művének első kiadása gyanánt a Debreczen 1569. évi kiadás szerepel, de ebből nem maradt fent példány, talán meg sem jelent, csak az írás évét vették a nyomtatás évéül. (Szabó: RMK. I. 73. sz.) 2. Kolozsvár év n. (Mv. Teleki-könyvt.) RMK. I. 351. sz. Szabó ezt tartja első eredeti kiadásnak. 3. Heltai «Cancionale»-jában. 4. Kol.

1579. (Egy példány sem ismeretes.) (RMK. I. 158. sz.) Ujabb kiadása: Thaly: Régi m. vitézi énekek I. köt. (1864.) 56—83. l.

²² Mindazáltal a két költemény terjedelme csaknem egyenlő: a Névt. 480, Temesvárié 488 verssor.

²³ Pl. Nikolsb. Névt.-nél a *Haczkok* vagyis Hátszeg etymológiája.

III.

A xvi. század sokoldalú könyvnyomtatója és papja, a mese- és egyházi irodalom művelője, Heltai Gáspár, a magyar történet iránt is meleg érdeklődéssel viseltetett. Ezt nemcsak azzal mutatta meg, hogy «Chronicá»-t írt a magyaroknak dolgairól, vagy hogy a históriás énekírásba is belekontárkodott, hanem sokkal inkább azzal, hogy 1574-ben «Cancionale»-t, azaz «*Historiás Énekes Könyv*»-et is szerkesztett «a Magyarai Királyokról és egyéb szép lött dolgokról», melyek «gyönyörűségesek olvasásra és hallgatásra.»¹ Hasonló kötetbe akarta foglalni a bibliai epika nevezetesebb alkotásait,² de ebben a halál megakadályozta. Ebbe a gyűjteménybe felvette Tinódi énekeinek nagyobb részét, Nagy Bánkai és Göröcsöni munkáit, Valkai Bánk bánját és két más művét.

Elő helyre tette *Temesvári János* művét: «*A Béla Királyról, mint jöttek be a tatárok és elpusztították mindegyész Magyarországot*».³ Elmondja ebben a versszerző, hogy a tatárok, midőn a készületlen magyar sereg elvesztette a csatát, előzönlöttek az országot és sorra megadásra kényszerítették a városokat és várakat. Csak Esztergom, Székesfehérvár és Szent Márton klastroma tudott ellenállani. Elbeszéli a király pecsétjével üzött csalárd-ságot s a Várad ostrománál követett cselet; e városnak és Esztergomnak ostrománál időz hosszasabban. Azután arról is megemlékezik, hogy a tatárok elvonulása után sem szűnt meg Isten ostorozása: dőghalál pusztította a kevés megmaradottakat. A keresztyén tanulja meg ebből, hogy kerülnie kell a bűnt s hallgatni Isten igéjét, mert

Isten boszszut állott tudod a Sidókon,
Nagy sokszor ím az Magyarokon.

¹ Bibl. leírása Szabó K. Régi m. könyvt. I. 112. sz. (m) (a) (e. m.) Pesti Ráday-könyvt. Mv. Tel.-kvt. Kol. unit. coll. sz.-keresztúri unit. coll. stb.

² A Cancionale ajánlásában: «Vóltam e'

szándékba, hogy ki nyomtatnám a' Bibliabeli szent historiáknac szép énekeit.»

³ Különlönyomat a Heltai Cancionalejából Tinódi Zsigmond-krónikájával együtt: Kol. 1574. (a) (m).

Ilyen boszúállás most újabban a törökök pusztítása, mely kevés híján felér a tatárpusztítással; de a jobbulást t. i. az egyetértést s a vallásosságot azért csak nem veszi észre.

Az utolsó versszak szerint

Themesvári János Deák öszveszedé,
Deák Chronikából versekbe rendelé,
Dézsen + lakásában beszörzé énekbe,
Ezerötszázhetven és egy esztendőben.

Az itt említett deák krónika Bonfini történeti műve, melyet nyomon követ az események előadásában, csupán itt-ott nyilvánul némi önállóság az összefoglalásban és kihagyásokban, némi eredetiség a közbeiktatott feddésben és példalózásban.

A szerző 1575-től 1584-ig Belső-Szolnokmegye főjegyzője volt s egyúttal 1584. augusztus tájban Dész város jegyzőjének is megválasztották, 1588—90-ig városi esküdt, 1593—4-ben pedig főbíró volt. Ekkor úgy látszik leköszönt a bíróságról, mert ez év május 20-án már más viseli e tisztet. Ezután úgy látszik prókátorkodott s még 1606-ban is szerepel neve egy sikeresen védett perben.⁵

Bonfini művének egy másik érdekes fejezetét *Valkai András* szedte versbe. E regényes történeti mű «gyakor olvasásában» neki tűnt fel először, hogy ott a II. rész 7. könyvében önálló feldolgozásra is alkalmas regényes esemény adatik elő. Érdeme, hogy ezt észrevette, nagyobb mint az, hogy ez elbeszélést versekbe foglalta. Talán azt is érdeméül tulajdoníthatjuk, hogy tárgyától nem csapong el s a szerencse változásának s a szerelem nagy hatalmának rajzolásával csak kevés időre szakítja félbe az elbeszélés fonalát. 1567-ben⁶ készítette ezt a művét: «*Az Nagyságos Bánk Bánnak historiá*»-ját.⁷

⁴ Nem Desz, mint Szabó K. (RMK. I. 59. l.) írja, a kit az irásjegyek hasonlósága tévesztett meg, t. i. ſ = sz, ű = zs.

⁵ Lukinich Imre: Adalékok Temesvári János deák életéhez. EPhk. 1905.

902—3. U. a. Temesvári János deák életéhez. EPhk. 1909. 643—4. l.

⁶ «Az hévhónak szent Jakab ünnepben», azaz júl. 25-én.

⁷ Az első ismert kiadás Debr. 1574-ben

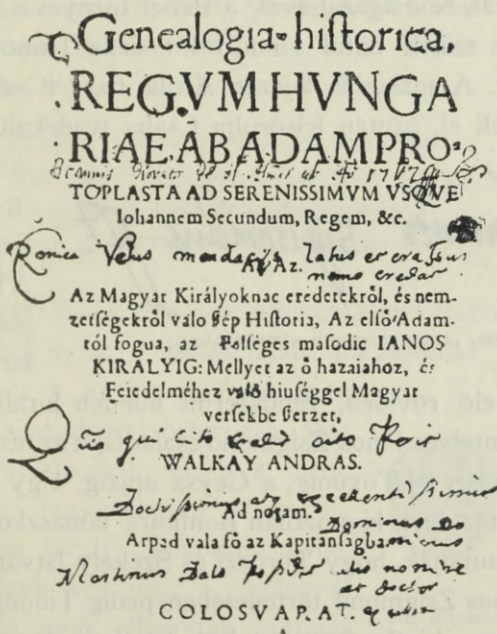
Sok szép dolgok vannak — úgymond — a krónikákban, egy ilyen akar most elmondani a tiszta életről. Másod András király örömmel vállalkozott 1201-ben a szent hadra, azaz keresztes hadjáratra. Elútazása előtt országa gondját, feleségét, gyermekeit Bánk bánra bízta. Gertrud királyné vigasztalására eljött az öccse, ugyancsak ezért volt a királyné mellett a Bánk neje is. A királyné öccse szerelemre gyúladt Bánk bánné asszony iránt s nénye segítségével a palota egy «rejtekházában» a bánné «jamborsága megromla virágában». Sírva vallotta meg urának, hogy «nem méltó többé megölelésére, sőt méltó megölésére.» Bánk megharagvék, de vigasztalta feleségét és kijelentette, hogy meghal a királyné asszony érette. Másodnapon az udvarhoz menve, szembe juttatva a királynéval s levágta azt. Véres törét az udvar népének mutatva, «csendes beszéddel» azt mondja, hogy társáért állott boszút s reggel elindul a király után, hogy fejére törvényt kérjen. Az udvar népe lecsendesedett s Bánk Konstantinápolyban csakugyan felkereste a királyt, a kinek e hirre «színeben semmi változás nem lön», sőt hazaküldte őt, hogy csak kormányozzon tovább s majd ha visszajő, törvényt lát felette. A király visszatérése után Bánk nem feledkezett el erről⁸ s mikor a király épen feleségét említette, Bánk megismételte kérését. A királylátás Bánk bán szabadulása lön. Ezután ajánlja a tiszta életet és a fejedelemhez való hívséget. Az utolsó versszakban azt mondja, hogy nevét sem itt, sem a versfejekben nem jelentette ki, de «Valkón megtalálják Kalotaszegben» s ebből csakugyan ki is találták, hogy Valkainak hívják a szerzőt.

jelent meg, ezt tekinthetjük a Valkai hiteles szövegének (a). Másodszor több változtatással (pl. az írási év is 1573-ra van változtatva) Heltai «Cancionale»-jában Kol. 1574. jelent meg, itt címe: HISTORIAS ENEC, AZ NA =gy vr Bankbanrol, Mi =, képpen az András Ki | rálnac felelégét meg ölte az ő nagy vétke ért. . . . 3. kiad. Kol. 1580. Nagy Bánkai művével együtt jelent meg

«Két szép Historia» címmel (m) (a) (e. m.) *Mv. Tel.* 4. kiad. Debr. 1580. (*Brit. Mus.*) Ujra kiadta Heinrich Gusztáv az 1574. kol. kiadás után, a debreczeni 1574-iki és a Kol. 1580. kiadás eltéréseivel. Abafi: Figyelő V. köt. 1878. 127—133. l.

⁸ Így az 1574. debr. kiadásban; a kolozsváriiban «A Bánk-bán elfeledkezék erről» Heinrich id. kiad. 131. és 133. l.

Valkai ezenkívül egy másik regényes elbeszélést is átültetett Bonfiniből t. i. *Aldoinus longobardus királyról és fiáról Alboinusról*, de ez a világhistóriás énekek közé tartozik, miként «*Hariadenus*»-a, *V. Károly hadakozása Barbarossa ellen* és «*A nagy János páp császárnak igen nagy császári birodalma*» cz. művei is.

98. VALKAI «AZ MAGYAR KIRÁLYOKNAK EREDETEKRŐL» CZ. MŰVEK CZIMLAPJA

De a magyar históriás énekek számát gyarapítja: «*Az Magyar Királyoknak eredetéről és nemzetiségekről... az első Adámtól fogva az Felséges második János királyig*» című nagyobb munkája, melylyel azon a hiányon akart segíteni, hogy nem volt még eddig egy összefoglaló magyar verses történet, habár egyik-másik énekszerző műve bevezetésében végigtekintett is az egész nemzeti multon.⁹ 1567-ben, novemberben «Bor-

⁹ Sebestyén Gyula «A magyar honfoglalás mondái» cz. művében (II. köt. 269. l.) abból, hogy Battyáni Orbánnak 1547 körül készült 32. psalmusa felett az

kóstoló Márton püspök hetébe» írta ezt a «szép historiá»-t az erdélyi Kalotaszegen. János Zsigmondnak ajánlotta azt, a versfőkben pedig az ő genealogiájának nevezi, ezzel elárulván, hogy az ő kedvéért vállalkozott e különös családfa összeállítására. Harminczegy fejezetre osztja fel művét, melyből a két utolsót János Zsigmondnak és apjának, a többit öseiknek szenteli. Előbb a teremtés történetét mondja el, azután az első emberpár bukásával, Noé ágazatjával, a Babel tornyával és Nimroddal foglalkozik: ennek fiától Himortól¹⁰ azaz Hunortól vezeteli le származását. A második fejezet Attila fiai: (Csaba és Aladár) sorsát beszéli el, azután felsorolja Csaba ivadékait Almus fiáig

99. JÁNOS ZSIGMOND NÉVALÁÍRÁSA.

Árpádig s innen tovább egész Szent Istvánig. A III—XXIX. fejezetben a többi királyok törté-

netét adja elő röviden, rendszerint minden királynak egy-egy fejezetet szentelve. János Zsigmond családfáját az utolsó fejezetben anyai ágon viszi fel Toxunig, a Geysa apjáig. Úgy a genealogiában, mint a történeti kivonatban Bonfinira támaszkodik, de egyes helyek azt mutatják, hogy Turóczi és Székely István krónikáját is ismerte. János Zsigmond történetében pedig Tinódit is használta, sőt az ő János király fiáról írt krónikájából idézi is e két sort:

Vaj Magyarok mely bolondok tü vattok,
Magyar fejedelmet kit nem uraltok,

1594-iki bártfai énekeskönyvben nótául ez áll: «*Árpád vala fő az kapitánságban*», azt következteti, hogy «a magyarok bejövetele és honfoglalása a XVI. első felében más versszerzőket is foglalkoztatott», de az «így kezdődő históriás ének és ennek közismert dallama elveszett, de a ránk maradt kezdősorból pontosan megállapítható, hogy tartalma, sőt forrása is közös volt Csáthi Demeter énekével.»

Erre megjegyezzük, hogy a nótául választott sor Göröcsöni Ambrus Mátyás-krónikájának kezdősora, s mivel Battyáni már 1547-ben meghalt, a nótát az énekgyűjtemény összeállítója írhatta felibe, a mi nem volt szokatlan ebben a korban.
¹⁰ A többi nevek is sokszor el vannak rontva. L. Sebestyén Gy. id. műve II. köt. 270—1. 1.

mely az ő felfogásának olyannyira megfelelt. Száraz krónika különben a Valkai munkája, mely csak akkor lesz némileg élénkebb, midőn János Zsigmondhoz ér, bár eredeti felfogást vagy ismeretlen adatokat itt sem találunk. A németek iránt engesztelhetetlen gyűlöletet érez. A német királyok csak kárára voltak szerinte a magyar nemzetnek. Ilyen volt a «hitván» Péter, Othó, ki bejött és szégyenére visszatért földébe, Sigmond, ki alatt az ország megkevesedett, Német Albért, kinek semmi nemzete magyar nem lön, Német László, a ki Budát nagy Machometnek hagyta. Ilyen volt Ferdinánd is, ez

Szembe nem mére víni az császárral,
Mint egyéb királyok vittak pogánnyal,
De gondolá inkább használ futással,
Országunkat hagyá ő pusztasággal.

De a magyarokkal szemben sem sokkal kiméletesebb. A magyaroknak szép hira van az árultatás miatt, pártolkodás miatt veszté el az országot s az Isten most is a kétféle való szakadásért ostorozza. Más helyen, mikor elbeszéli, hogy a török császár «rajta könyörültébe» ültette be székébe János királyt, felszólítja a magyarokat, lássák be, hogy a pogánynál is alábbvalók, mert elhagyták koronás királyukat.

100. BÁTHORI ÉS GÁLFI JÁNOS
PECSÉTEI.

Valkai életéről nagyon kevesen tudunk. Abból, hogy 1567-től 1573-ig minden művét Valkón, Kalotaszegen írta,¹¹ következtethetjük, hogy a magyarvalkói és gyulai Valkai családból származott s élete Valkón «Kalota havasa tövében» folyt le. Kiadott műveivel Csáki Mihály, Békés Gáspár, Báthori István és Kocsardi Gálf János kegyét kereste s talán ezekkel valami összekötésben is volt. A Békéshez írt ajánlás e szavaiból: «...Valkai

¹¹ Az 1579-ben készült «Aldoinus»-nak nem mondja meg szerzettetési helyét, de valószínűen ezt is ott írta.

András szolgálatát ajánlja és szerencsés dolgainak kedvező sikert kér számára az Atyaistentől, az ő egyetlen Fia, az emberi nemzetség megváltója által, élj boldogul az igaz hitben és emlékezzél meg rólam.» Szabó Károly szerint bizonyos, hogy unitarius volt, mert itt az unitarius Békes igaz hitét említi, nekünk úgy tetszik, hogy az ajánlás szavai e magyaráztatnak inkább ellene, mint mellette szólnak.¹² Rettegi György kézirati feljegyzését, hogy tabulae assessor, vagyis a fejedelmi ítélőszéknek tagja volt, elfogadhatónak tartjuk és arra sincs szükség, hogy más Valkainak tegyük meg azt, a ki 1575-ben Báthori tanácsában Békes felett ítélkezett.¹³

101. BÉKÉS GÁSPÁR NÉVALÁÍRÁSA.

Valkain kívül egy másik író is foglalkozott János Zsigmonddal, t. i. *Csanádi Demeter* fejedelmi titkár, a ki «*II. János Magyarország választott királya életé*»-t «scitha nyelven síralmas módon» énekelte

¹² Szabó K. RMK. I. 94. sz. V. ö. Egy. Phil. Köz! 1886. 549. I. Benkó a Transsylvania II. kötetében (348. l.) reformátusnak, Aranyos-Rákosi Székely Sándor, Az Unitaria vallástört. (Kol. 1839. 120. l.) unitariusnak tartja s Binder is (id. h.) ezt fogadja el. Megállapítani nem tudjuk, hogy az 1536-ban Krakkóban tanult Valkay Kelemen, kinek Szilády Á. egy énekét is közli 1545-ből (RMKT. II. 271—4, 470—1. l.) és a hasonló nevű gyulai bíró (1559.) valamint az 1567-ben Fejédről megszökött

jobbágyait visszakövetelő Valkay Miklós, ki még 1579-ben is szerepel, s 1587-ben budai Borbély János által elsíratott ugyancsak Walkai Miklós, és Cserényi Györgyné Valkay Klára ebből a családból származtak-e? Karácsonyi J. Békés vármegye mon. I. k. 150, 195. Beke A., A Kolosmonostori konvent levéltára. Bp. 1897. 474. 5. 6. 84. 7. és 426. sz. Apponyi, Hung. I. 333. I. Irod. Köz! 1891. 257. old.

¹³ Binder id. értekezésében (Prister Johannes) 549—550. l.

FRÁTER GYÖRGY.

(A Magyar Történeti Képesarnokban.)

meg¹⁴ «Tordán létébe» 1571-ben, vagyis mindjárt a fejedelem halála után. A közönségesen ismert dolgokat foglalja versekbe és művének sem tartalma, sem előadásmódja, sem verselése nem érdemel különösebb figyelmet. Az Isten által igazgatott szerencse forgandóságára s az eleve elrendelésre példa a «jó János király» élete,

Kinek halálát szánom, kérlek, ne bánjátok,
Vitéz fejedelmünk volt, mindnyájan tudjátok.

Csudálkozik azon, hogy van, a ki gonoszt mondhat fölöle. Élete a szerencsétlenségek láncolata: már születése «keresztes had volt»; atyja meghalt, a német reá támadt, a török császár pedig úgy vette oltalmába, mint a farkas a bárányt. Anyjának egy szolgája, Fráter György elárulta s a vendég Lengyelországba bujdosatta. Öt év múlva visszatért ugyan «a szegin árva gyermek», de ezután is mind holtáig nagy kereszt alatt élt. Bárha korulás (betegség) kínoztta s két erős császár között volt országlása, birodalmában mégis mindvégig volt maradása, mert okos és bátor volt. A szerencse élete végén sem szolgált neki, mert akkor lett világból kimulása, mikor leánymatkáját akarta elhozni. Végül elmondja, hogy a régi bölcsek hogyan ábrázolák a Szerencsét és Istent oltalmát kéri a pogányok s minden lelki és testi gonosz ellenség ellen.

102. JÁNOS ZSIGMOND CZIMERE.

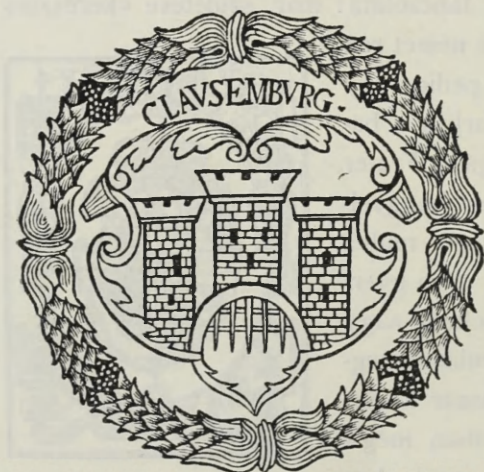
Valkai magyar genealogiájában, céljának megfelelően rövi-

¹⁴ A mű czíme: Vita Joannis Secvndi Electi Hvngariæ Regis Scithico sermone a Demetrio Chanadi eiusdem Principis Secretario miserabiliter decantata. H. és év n. (Debr.) 1571 körül (a). A Szabó által RMK. I. 89. sz. a. felvett^o kolozs-

vári kiadás tévedés, mert u. a., mint a debreczeni (a). Debr. 1577 (egy példányát sem ismerjük). Debr. 1582. (szatmári pki könyvt.) Kol. 1582. (ismeretlen). Újabb kiadása nincs.

den bánik a hunok történetével: ezen a hiányon *Gosárvári Mátyás* hunyadi harminczados¹⁵ egy külön hun-krónikával óhajtott segíteni, melynek ezt a címet adta: «*Az régi Magyaroknak első¹⁶ bejövésekről való historia, Attilával miképpen telepedtenek le Scambriában . .*» 1579-ben adta ki Kolozsváron s a versfejekben ifjabb somlyói Báthori Istvánnak ajánlotta.¹⁷

A régi magyarok alatt miként Heltai a krónikájában, ő is a hunokat érti, s ezek történetét mondja el egész Attila haláláig s a hun birodalomnak fiai alatt felbomlásáig. Azzal kezdi énekét,

103. KOLOZSVÁR CZÍMERE.

hogy a magyar nép még mielőtt a szántást, kapálást nem ismerte, csak vadászásból élt. Egy szarvas üzése közben az alánok «drága jó zsiros» földére akadtak s erre kijöven Scithiából elfoglalták azt. Ezután hat hadnagyot és egy ítélőmestert választottak maguknak. Nagy erejükben elhitték magukat és hódító hadjáratra indultak. Így jutottak el Pannoniába.

Herman «gottus» király meghalt, mielőtt ellenök állhatott volna. Macrin, Pannonia fejedelme, Deitrich németországi főkapitányt hívta segítségül s míg együtt tanácskoztak a viadal dolgáról, a magyarok «Buda mellett ellene Scambriának» átusztak a Dunán s nagy pusztítást vittek végbe az ellenség soraiban. A róma

¹⁵ Az írás idejét nem mondja meg, neve is csak a versfejekből jő ki (Mathias Gosarvari Tricesimator Hvnidiensis fecit hanc historiam etc.

¹⁶ T. i. a második Árpád alatt történt.

¹⁷ A kolozsvári 1579-iki kiad. megvan a *Muz. Akad. Erd. M. Mu. Teleki-kvt.*-ban. 2. kiad. Sicz [Német-Schützen] Vas m. 1592. E kiadásból nem maradt fent példány. Szabó: RMKT. I. 154. és 265. sz. Irod. Közl. 1892. 255—6. 1.

had boszút állott rajtok és újabb öldöklő harcztot indított, melyben a magyaroknak Czeva [Keve] hadnagya is elesett. «Szép koporsót nekie építének, Márvány köoszlopot hasára tőnek.» Azután Tholnára [Tulln] Bécs ország felé mentek. De Macrin újabb viadalt kezdett: ekkor találták el egy nyíllal Deitrich homlokát, a ki ezután a nyílnak vasát hordozta homlokában s «a magyarok innét nevezték illy szóban Halhatatlan Deitrichnek vastagságban». A magyarok győztek, de ismét elvesztették két hadnagyukat: Belát s Kadiczát, kit Kaiász [Kajászó] völgyében Czeva mellé temettek. Ekkor (401) megnyugodtak.

A második részben áttér a «magyarok fejedelmének», «jó» Attilának¹⁸ — «főhercegségére»: elmondja fejedelemmé választását, jellemzi őt és népét, szól Marcianus császár ellen viselt hadáról, Buda megöléséről, a miért «ő maga nevére várost nevezé», a «nagy lator Atilla császár» hadi fortélyáról, Veronai Deitrich álnok tanácsáról és nagy német- és franciaországi hadjáratáról a remetével való találkozásig, kinek jóslatánál hosszabban időz. A III. részt főképen a katalauni ütközetnek szenteli. A IV. részből Aquileja ostroma emelkedik ki, melynek közeli végét az eszterág költözéséből érti meg; Rómától visszatéríti a pápa könyörgése. Az V. részben elveszi a bactriai király leányát Mikocztot s a menyegzőjén «örömeben sok duzskát kezdé innya» s «a nagy sok vér» «megfulasztá aluttában», a mi miatt «magyarok lönek nagy keserűségben». A VI. és utolsó rész csak röviden mondja el Csaba és Aladár testvéri viszályát s Csabának Görögországba vonulását. A visszamaradt «magyarokat» gepidák verték le s a hadból megmaradt 3000 ember Erdélybe jött és itt

Magyar nevet rólok tagadták vala,
Székely nevet magoknak adtak vala.

A históriára hivatkozva még megemlíti, hogy a mostani székelyek ezek utódai, ezért vannak a «magyaroktól külömb

¹⁸ Mindig *Atillá*-t ír.

rendben foglalva», sőt még «erkölcsből is magyartól külön vadnak». ¹⁹ Azután az öt székely vármegye megnevezésével zárja be énekét.

Gosárvári is olyan gyenge verselő, mint Valkai, de még kevesebb az önállósága és eredetisége. Forrása Heltai «Chronica»-ja, mely Bonfini művének szabad átdolgozása s abból, hogy az 1575-ben jelent meg, következik hogy Gosárvári 1575—9 között írta a maga verses hun-krónikáját. Heltai műve mellett Turóczi krónikáját is használta. ²⁰

IV.

Az ilyen rímes krónikáknál sokkal értékesebbek az olyan történeti énekek, melyek koruk egy-egy nevezetesebb hadi eseményét örökítették meg. Ezeknek történeti becse is van, mint Tinódi énekeinek s azonkívül mivel nyomtatott szöveg nem köti szerzőiket, sokkal szabadabban bánnak a tárggyal; továbbá egy-egy győzelem vagy vitézi tett szülte lelkesedés őket is magával ragadja, előadásuk élénkebb, nyelvük ékesenszólóbb, versük kevésbé darabos: egész énekük költőibb lesz.

Ilyen a «*Cantio de militibus pulchra*» (Szép ének a vitézekről) című verses mű, melyben egy névtelen énekes a gyulai végvári vitézek egy harci kalandját beszéli el. A szép vitézi élet nyomorúságai közé tartozott, hogy a vitézek sokszor hónapokon keresztül nem kaptak fizetést. Tinódi is eleget panaszkodott e miatt. ¹ Ennek sok oka volt, nevezetesen vagy az adóból fizették

¹⁹ A m. vannak.

²⁰ Sebestyén: A magyar honfoglalás mondái II. köt. (Bp. 1905.) 271. l. Gosárvári előtt már számos önálló Attila-életrajz jelent meg latin nyelven, melyek közül csak a Philippus Callimachusét és Juvencus Caelius Calanusét emeljük ki. Oláh Miklós «Atila»-ja két évvel később adatott ki. (L. Ballagi A., Atilla-bibliographiáját Irod. Közl. 1892. évf. Az Attilára von. gazdag irodalomból itt csak

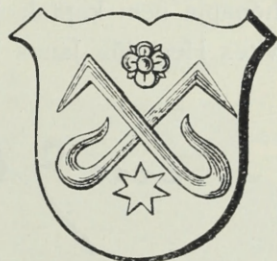
Thierry Amadének magyar fordításban is megjelent tört. műveire utalunk. A monda történetére vonatkozó kutatásokból Riedl, Heinrich, Petz Gedeon, Sebestyén, de különösen Bleyer Jakabnak «A magyar hun-monda germán elemei, (Bpest, 1906.) cz. értekezését emeljük ki. Itt a korábbi kutatások eredményét is összegezve találjuk.

¹ Pl. «A Varkucs Tamás» stb. 43. kk. v. s.

s az nem folyt be idejében s elegendő mennyiségben, vagy a király fizette s ő is csak sok sürgetésre küldte meg a kívánt összeget, de sokszor a kapitány kezén sikkadt el a katonák fizetése s míg azok meggazdagodtak, a szegény vitézek éheztek és lerongyolódtak.

A békésmegyei Vég-Gyula vára különösen szomorú hírre vergődött e tekintetben. Már Mágócsi alatt megtörtént, hogy a katonák 15 hónapig nem kaptak zsoldot.² Kányaföldi Kerecsényi László sem sokkal különb elődeinél. 1560. decz. 8-án nevezték őt ki az alsó részek főkapitányának s gyulai várkormányzónak, de tisztét csak a következő évben (márcz. 6.) foglalta el s viselte azt 1566. aug. 30-áig, a mikor a várat dicstelenül átadta a töröknek.³ Ez se katonái jóllétét hordta szívéen, hanem mint kapzsi, harácsoló ember magának igyekezett minél többet megtakarítani. Azonkívül gögös és korlátolt eszű ember s nem volt méltó e tisztre, habár ellenségei talán méltatlanul illették a gyávaság vádjával.⁴

Már Szigetvárnál megmutatta a várkapitányságra alkalmatlan voltát.⁵ Némiképen az itt elbeszélte esemény is arra szolgál bizonyosságul. Mikor történt ez, nincs feljegyezve, valószínűen 1561 körül. Karácsonyi Kerecsényi egy levele alapján írja,

104. KERECSENYI LÁSZLÓ
CZIMERE.

² Karácsonyi János: Békésvármegye tört. I. köt. (Gyula, 1896.) 142. l. Az utána következett Bornemissza Benedekről Csánki Dezső értekezett a Békésvármegyei rég. és művelődéstört. Egv. Évk. VIII. kötetében.

³ U. o. 145., ill. 174. l.

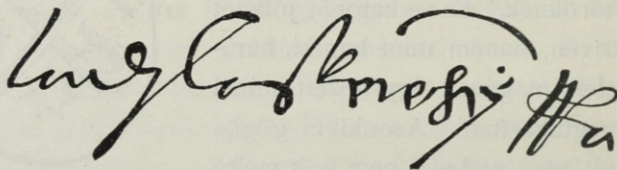
⁴ L. Istvánfi Hist. lib. XXIII. Verancsics és Forgách F. műveit és Kossutány I. «A Kányaföldi Kerecsényiek a XVI. században. Századok 1882. 457—77. l. Kül. Karácsonyi János id. műve

127—161. l. «A végvárkori évek 1552—1566-ig.»

⁵ Németh Béla: Szigetvár tört. 1903. 120—128. l. Bornemissza Péter (IV. része stb. 599^b lev.) így jellemzi őt «Kerecsényi Laslo mint egy Sarkan olyan vala Keuelyfege miat, es azert focfele betegyenel veje el, Gyulat Törököknek meg ada, mind az által Török miat igen nyomorultul meg hala. Gyermekei mind meg halanac es minden iöbägi idegenre ßallanac igen hamar.»

hogy ez évben ápril előtt 101 lovas Szegedig kalandozva, szembeszállt a szegedi bég 300 főnyi csapatával s 66 törököt s a sereg vezérét Ferhát agát is megölte, a többit pedig megszalasztotta. Azután 37 török fogolylyal és zsákmánynyal tértek vissza (ápr. 30.) Gyulába. S még ugyanazon évben több ilyen kalandjuk akadt.⁶ Itt is egy ilyen kalandot énekelt meg egy gyulai lantos. A kalandban részt vett egynehány gyulai vitéz «megszámlálása» vagy név szerint megemlítése és az élénk előadás azt mutatja, hogy az énekbe foglalás az esemény után nem váratott soká magára.

A gyulai vitézek — így szól a «szép ének» — már hat hónapja nem kaptak hópénzt s e miatt békételenkedtek. Egy vitéz Hegedüs János beszédet intéz hozzájuk s azt tanácsolja,

105. KERECSENYI LÁSZLÓ NÉVALÁÍRÁSA.

hogy mind fejenként menjenek Kerecsényi László kapitányra s kérjék szépen tőle s ha megtagadja

Mind fejenként kapitánra ökleljünk,
Mert lovastul az fát meg nem ehetjük.

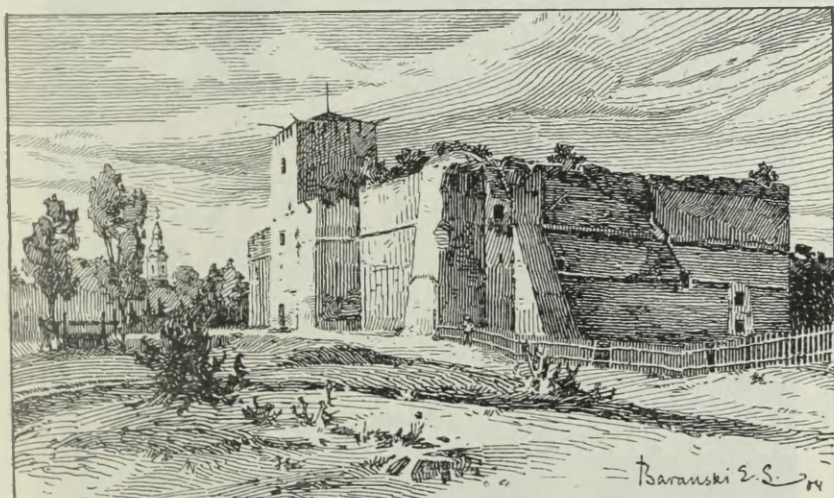
A kapitány zordan mordul rájok, hogy ne feledkezzenek el a köteles tiszteletről, sőt még ki is gúnyolja, hogy «sok idei hogy hejában eszik Vég-Gyulában az királynak cipóját», török foglyot rég nem fogtak, török fejet karóba rég nem huztak. Erre hangozva «haza oszlának». Beke Pál⁷ ekkor azt ajánlja társainak, hogy próbáljanak szerencsét a törökkel. A tanácsot tett követte. Gyorsan nyergeltek, «dobot ütének, trombitát fúatának» és másfélszázan szépen megeresztett lobogókkal kivonultak a vár-

⁶ Békés vármegye tört. I. köt. 146. l. decimarum comitatus Békés»-ben. L.

⁷ Beke Pál neve előfordul a «Regesta Karácsonyi id. m. I. köt. 146. l.

ból. Azután általmentek a Tiszán s napkeltére elérték a kecskeméti Bogaczs-homokot. Itt a homok tetején őrt állítottak fel, a ki csakhamar jelentette, hogy veres zászló alatt fekete sereget, törököket lát közeledni. Beke Pál a tömeget öt- vagy hatszázra becsüli s nem ajánlja, hogy csekély erejükkel megtámadják. Hegedüs János erre gunyolni kezdte :

Vég-Gyulából minem azért kijöttél,
Hogy te mostan török előtt elbujnál?

106. GYULA VÁRA.

Míg egymással versengett a két vitéz, a török sereg elközelgetett s a két sereg «Allá» és «Jézus» kiáltással összeroppan. Reggeltől estig harczoltak s végre is a tülerő előtt a magyarok «megfutamának». A török sereg távol földön ekkor egy farka barmot pillantott meg, azt hiszi, hogy a magyaroknak segítségére jönnek s megrémül. A magyarok ezt látva, új erőre kapnak s visszafordulva most ők ütik a törököt. Beke Pál a viadalhelyre «szágódva» kiáltozta a Hegedüs János nevét s a testek közül megszólalt egy hang «Im még élek, de már csak alig vagyok». A magyar csapat felére olvadt le, a török seregből

300 ember elmenekült, a többi halva maradt vagy fogságba esett. Ezek között volt egy vajda is, a kit visszatérve Gyulába, a kapitánynak ajándékoztak. Azután az elesteket magyar módon szépen eltemették, fejükhöz kópiákat ásván. A karókat meg-rakták török fejjel. «Akkor az vitézek így jártak vala»: így vég-

107. MAGYAR KATONÁK A XVI. SZÁZADBAN.

ződik az ének, mely élénk, lendületes előadásával kiválik a históriás énekek közül, csak az a kár, hogy a verselésre kevés gondot fordít, sőt a sorokat sok helyen egyáltalában nem is rimelteti.⁸

⁸ Szövege a Kuun-codexben maradt fent, melyet gr. Kuun Géza ajándékozott M. Tud. Akadémiának. Kiadása, Szilády: Régi m. költők tára VII. kötetében (1912.) 175—180. l.

Az vitéz Túri⁹ György haláláról is maradt fent egy ének.¹⁰ Léva, Palota, majd Kanizsa kapitányának nemcsak halála, de egész élete a magyar vitézség csodaszzerű példája. A leghiresebb bajvivő volt, a kit győzhetetlennek tartottak.¹¹ A félelmet nem ismerte, az életét számtalanszor, szinte akarattal tette kockára, halálát is egy ilyen vakmerő kísérlete okozta. Ha életrajzát írnök, sok ilyen kalandjáról beszélhetnénk. Pl. hogyan itatta le Gyöngyösön a drégelyi török hadnagyot Jusufot. A részeg török ebéd után lóra ülve addig hadonázott a Túritól ajándékba kapott kopjával, míg halálra nem sebezte magát. Ezért bajtársai Túri életét követelték s alig lehetett őket visszatartani. A Miksa és neje koronázásakor Pozsonyban adott lakoma után (1563. szept. 9.) vitézi bajvívásra hívta ki Gyulaffy Lászlót, hadd lássa a király, milyen vitézei vannak, de úgy belemelegedtek és olyan tüzesen verték egymást, hogy a jó öreg Ferdinánd király abba hagyatta, mert attól félt, hogy az egyik éltét hagyja ott a porondon. Ekkor már hosszú vitézi múlt volt mögötte, hiszen már 1544-ben ott volt azok között a sági a «jó legényök» között, a kik a lévai támadás után (1544.) Balassi Menyhérttel a török üldözésére indultak, ott vitézkedett a palásti mezőn is (1552); csuda, hogy Tinódi név szerint fel nem említi.¹² De annál szebb emléket állított neki Zrínyi a Szigeti Veszedelem második énekében. Elmondja, hogyan kérkedett Arszlán bég azzal, hogy «el vágja Túri Györgynek vitéz nyakát». Azután az erős oroszlánhoz hasonlítja, melyet a vadászok fektében lepnek meg barlangjában s onnan haraggal kiugorva «vadászt halomban mar..» és «valamerre fordul, piros vért sokat ont». Meg is esküdött

⁹ Nevét Thürynek is írják.

¹⁰ Egyetlen nyomtatott kiadása ismeretes. XVI. századi, valószínűen debreczeni nyomtatvány. (*Akad. könyvt.*) Megvan a Lugossy-codexben is: 155^a—161^b. Itt a címe: AZ VITEZ TVRI GYÖRG-
nek | VITESSEGERŐL ES Halalaról valo
βep | HISTORIA. | Ad Notaja (!) Laknak
vala | Regönten Ægyptomban &c.

¹¹ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok. Bp. 1913. 41, 42, 80, 81. l. Lásd még Istvánffi, Forgách tört. műveit, Budai F. Polg. Lex. III. köt. stb.

¹² Istvánffinál. V. ö. Tinódi: Szalkai mezőn stb. 85. kk. Budai Ali basa 253. kk., 281. kk.

Arszlán Mahomed prófétának, hogy őt megnyúztatja.¹³ Éneke is, melyet «vér szomjúzásában énekelt», hozzá méltó:

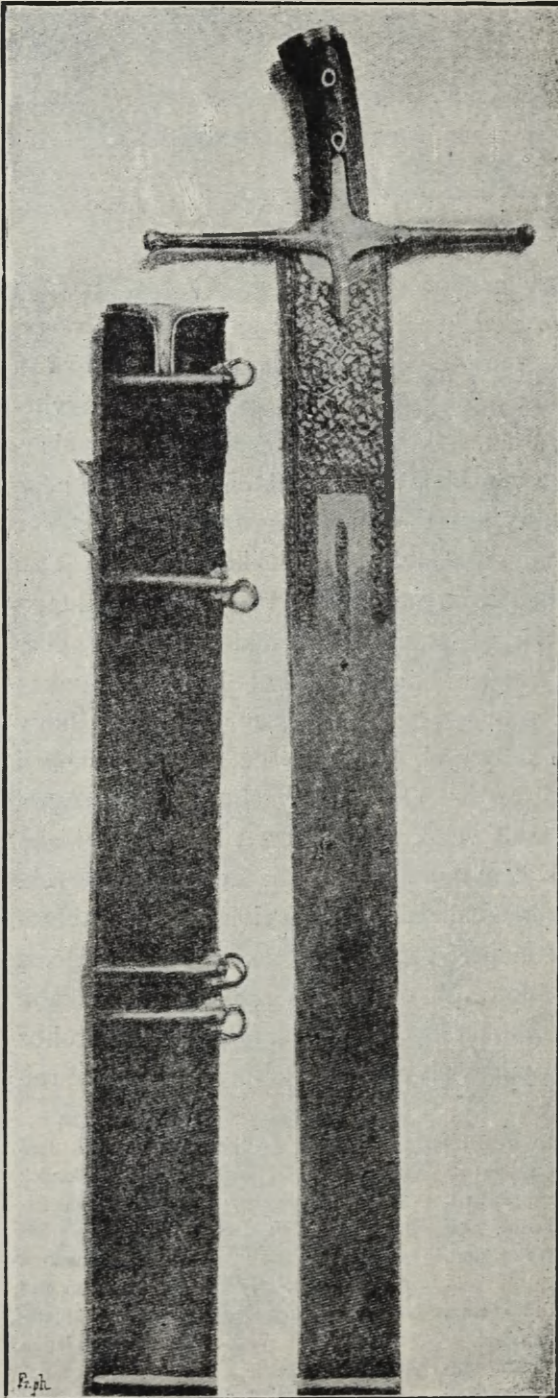
Zöldítsétek Egek hamar az Erdőket,
Hogy próbálhassuk már nyugott Fegyverinket.¹⁴

Ennek a hősnek egy halálos kimenetelű vállalkozását mondja el a névtelen énekes. Azzal kezdi énekét, hogy «szörtemen veszedelem» szállott reánk Túri György halálával. Ennek oka a király és az ő «fizetlensége» t. i. hogy nem tudja fizetni vitézeit; nemkülönben az urak, kik fizetni vitézeiknek nem akarnak; vegyenek példát a végekben lakó töröktől, ennek hadi népe mindig megkapja fizetését, ezért «hivön» is szolgálnak és «az hová mennek, vígan nyargalnak.» A törökkel szemben Túri volt az egyetlen, a kiből Isten után remélettünk, ez se lehetett soká közöttünk. A török jól látta ezt és sokféle fortélyt gondolt ki elvesztésére. Egyszer kópia törni álltak ki vele, de sokan ott veszték és semmit sem nyertek; másodszer tették, hogy ütközetre jönnek, meg is izenték Túrinak, de másfelől rablani készültek. Túri ütközetre és «fejönként sebös kópiatörésre» készíté vitézeit és kivonult velök az elvégezett helyre, de hiába várta ellenfeleit s azok nem mutatkozáván, hazavezette embereit. Mikor a végbeli törökök meghallották, hogy «vitézők vannak hazamenésben», háromszáz embert rablani küldtek Kapornak felé, a derékerő pedig lesbe állott. Midőn Túri a rablócsapatra akadt, megfutamtotta azt s a rabokat kiszabadította. Majd a derékerőhöz ért, s itt is számtalan nyomorult rabot látva, megesisik a szíve raj-

¹³ A Szig. Vesz. kéziratában még külön három versszakban magasztalja ezt a «bátor vitéz»-t, «jó gondos kapitán»-t, a melyek a nyomtatott szövegbe nem kerültek bele. Lásd Széchy-Badics kiad. 1906. 38. l.

¹⁴ A M. Nemz. Muz. «Quart. Hung. 236.» jelzésű kéziratában («Énekek a' XIV—XVII. századból»). Ez ének aláírása: «Talaltatik a XVII. századbeli

Hős Enekek Gyűjteményében W. Jan-kowich Miklós kezirataiban. | Jankovich Miklós gyűjtemény. » Thaly Kálmán ismerte fel, hogy az ének utolsó előtti sora, tollhibából mondja 1648-nak a szerzés évét. Ugyancsak ő adta ki először a «Régi m. vitézi énekek» I. kötetében 31—3. l. V. ö. u. o. a 154—6. lapon közölt énekkel.

109. TÚRI GYÖRGY KARDJA.
(Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)

tuk. Bár látja, hogy túlnyomó erővel áll szemben, mégis előbb Istenhez fohászkodva, rájuk rohan kicsiny csapatával. A heves küzdelemben lovát kiszúriák alóla, Györgydeák lovára akar újra felkapni, Vida nevű hű vitéze a gallérnál fogva segít neki s féllábával már a kengyelben volt, mikor az ellenség körülfogja s megadásra szólítja fel. «Ebek engem pórázon nem hordoztok» rá a felelet s éles pallasával jobbra-balra osztogatja a halálos csapást. Mindenáron élve akarják elfogni, azért csak lábait «sebösétki» és inát öklöldözik, de Túri észrevette tervüket s egyik kezébe fogva fegyverét, másikkal ledobta sisakját s

így addig harczolt, míg le nem szúrták. A rettegett kanizsai kapitány fejét a bég Konstantinápolyba küldte a török császárnak. Vitézei is vagy elhullottak vagy fogságba estek, csak

110. MIKSA MAGYAR KIRALY.

kevés menekült el. Elmondja még, hogyan siratják Túrit özvegye, fiai, szép leányai, szolgálai, kiket gyermekségtől fogva tartott, a városbeliek, a környül való község, valamint vitéz öccsei. Azután rajzolja lelki és testi tulajdonságait (nem volt benne

kevelység, «tisztos öreg és vastag embör vala»), azt is megemlítve róla, hogy fejedelme annyira szerette, hogy az ő képét is kinyomatta; merészségére jellemző eseteket hoz fel, pl. mikor ő volt Palota kapitánya, a budai vezér basa hogyan ostromolta hiába a várat. A király ekkor egy pohárszékkal tüntette ki; mikor a király tábora körül leleselkedő fehervári béget elfogta, az aranylánczát akasztotta a nyakába, «egészségemért viseld — úgymond — azt akarom». Sziget eleste után a Zalaságot rabló és égető törököket Török Ferenczcel együtt megtámadta és legyőzte. De nem tudja vitézségét előszámlálni. Még felemlíti, hogy a felséges király könnyezett, mikor olvasta hű vitézének halálát s kincse egy részét érette adta volna, ha vele megvált-hatta volna.

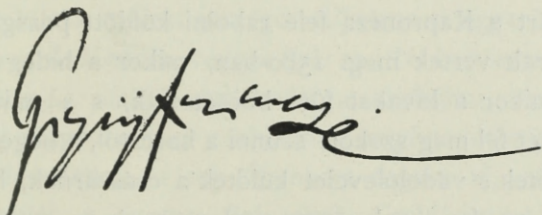
Az itt elbeszélte esemény 1571-ben történt s az elbeszélés élénksége mutatja, hogy Túri halála után csakhamar elkészült ez a kesergő ének. Szerzője valószínűen Túri egyik embere, íródeákja vagy lantosa volt, a ki olykor urával elment a hadi kirándulásokra és talán ezen az utolsón is ott volt, mert azt mondja, hogy mikor a vitézek felkészültek az ütközetre, «Túri Györg' jöve ki *közinkben*». Két vitéz deákat Györgyöt és Vinczét névszerint felemlít, talán ő volt a harmadik. Versét felolvasásra szánta, a mint maga utal reá e szavaival:

Én nem vagyok elég, hogy megmondhassam,
az hallgatóknak eleiben adhassam.

Hogy sietve készítette el, azt akkor is észrevennénk, ha nem vallaná be («az idő az menire engedte»), az előadás pongyolaisága, de kivált a verselés gyengesége elárulná ezt, arra azonban jut ideje, hogy egyszer imádságot, másszor meg beszédet adjon Túri szájába.

V.

Gesztí Ferencznek egy 1580-ban július 19-én véghezvitt nevezetes hadi tettét énekelte meg még abban az évben *Salánki György* «*Historia cladis turcicae ad Nadudvar*». (A nádudvari török veszedelem története) címmel.¹ A versszerző patronusának nevezi Gesztit s Borsodban a Bársonyos mellett lakott. Egyéb adatunk nincs is róla. Művének főhőse nem is Gesztí, hanem a gonosz Sásvár bég,² a ki paraszt nemzetségből származott s renegát volt s az ilyeneket jellemző túlbuzgósággal kegyetlenkedett elhagyott honfitársain. Sok példa van erre a magyar történetben, Salánki a bibliából idéz rá példákat. De még ezeket

III. GESZTI FERENCZ NÉVALÍRÁSA.

is meghaladta Sásvár szolnoki bég dühöngésével, a ki a magyarokat el akarta törölni a föld színéről s nem egyszer mondta, hogy ha magyar vér csak egy csepp volna benne, kimetszené; nem kímélt sem hódoltat, sem hódolatlant. De a «végbeli hadnagyk» résen voltak és vigyáztak, sőt támadólag léptek föl. Ruber Károly tokaji kapitány, Kollonits Bertalan egri kapitány

¹ Egyetlen péld. *Nemz. Muz.* Szabó: RMK. I. 181. sz. Már előbb ismertette Eötvös Lajos a *Budapesti Közlöny* 1870. 48. számában. A címlapján e bejegyzés van: «G. S. Borsodba a Bársonyos mellett alias Salánki György irta Borsodba.» Más adatunk nincs is arra, hogy a címlap belső oldalán levő hat latin distichon (Gesztíhez intézett ajánlás) aláírása: «G. S.» Salánki György nevét rejti. Hogy az I. Rákóczi György hasonló nevű pártfogoltja, a ki 1627-ben

egy Erasmus-fordítást adott ki, nem egy személy a mi irónkkal, már Szabó K. megjegyezte. A Salánki család egy Imre nevű tagjától, a ki Gönczön tartózkodott s Károli Gáspár kortársa volt, Sz. Molnár emlékezik meg. L. Sz. Molnár *Naplója*. Bp. 1898. 6. l. V. ö. a nádudvari harcoknak egy német leírásával: *Apponyi, Hungarica*. I. 480. sz.

² Sasvárnak és Szazovárnak is írják a nevét.

és Kátai Ferencz vezetése alatt, magyar, «sárga» vitézek és vasas németek együttesen meglepték Hatvanban a törököket s kirabolták a várost. Balassa is ott vitézkedett, házakat, pénzes boltokat törött, gyermekeket, bullyákat fogott és sok törököt nyakon kötöztett. Külön kiemeli még két németnek hősiess viselkedését. Veiz [Vejsz vagy Kara Ovejsz] budai basa,³ az egykori adószedő, a kit 1578-ban neveztek ki e tisztre és így Magyarország helytartójává, máskülönbén éppen olyan gonoszlelkű ember, mint Sásvár bég, nagy haragra lobbant ezen s a császár frigye megszegésével vádolta Rubert hozzáírt levelében. A vereség miatt állását féltvén, hadnagyait elküldte Győr felé «magyart dulni», de újabb kudarcz érte.

Igy járt a Kaproncza felé rabolni küldött pozsgai bég, kit a horvát urak vertek meg. 1580-ban, mikor a hideg tél melegre fordult, mikor a lovakat füre bocsátották, s a mikor rendesen mind a két fél meg szokott szünni a harctól, a bégek alattomban összegyűltek s vádolólevelet küldtek a császárnak, hogy a budai basa volt az oka ennek szerencsétlenségnek s a császár erre megparancsolta, hogy Budáról vessék ki, s parancsára «igen hamar kihányák» s egy sajkában alaküldék Duna vizén császárnak». Most nem volt császári helytartó s Sásvár bég érdemeket akart szerezni, s egyszersmind megtorolni a hatvani rablást, azért a hatvani mezőre egybehívta a bégeket s elindultak gyilkolni, pusztítani. Junius 20-án délben a nagy hévségben Eger alá érkeztek s a hegyekben a mablári polgárokat összefogdosták, sokaknak fejüket véve. Eger városába nem hatolhattak be s visszavonultak foglyaikkal Hatvanba. A siker Sásvár béget még gögösebbé tette. Újabb rablást tervezett bégtársaival, a kiknek a gyülekezésre «hagyott helyül» Szolnokot tűzte ki. Faluk kirablását, Tokajból, Kállóból «katonafogást» határoztak el. Julius 16-ikán indultak el: útjukba esett Nagyfalú, Rakamaz és «rabot, barmot előttek hajtnak vala» s az aratókat is

³ L. Takáts Sándor tárczáját (Vejsz basa) a Budapesti Hirlap 1909. jún. 17-iki (142.) számában.

összefogdosták a mezőn. Sásvár bég Nánáson várta meg a rablócsapatot. Isten miként egykor a zsidók könyörgését, úgy most meghallgatta a magyarokét s más országból haza hozta Geszti Ferenczet, a ki mihelyt meghallotta a török dolgát, kihozta veres zászlóját s elindította Diósgyőrből szép hadát. Még aznap átkelt Kisfaludnál a Tiszán s Szentmargit közelében halt meg. Másnap sok magyar és német vitéz gyült hozzá, a kik felszólították őt, hogy szabadítsa ki a szegény rabokat. Örömmel ajánlkozott rá s megköszönte, hogy hadnagyokúl választották. Ezután felsorolja a jelesebb főembereket és «főlegényeket» s elmondja, hogyan «rendelte» vagyis állította csatasorba seregét. Már útközben találtak egy török csapattal s elvették tőle a rablott jószágot. Ujvároson egyesült Geszti hada a Ruberével. Kedden reggel (jul. 19.) Nádudvarnál elérték Sásvár béget, a ki már hozzákészült a viadalhoz. A magyar sereg azonnal megrohanta s csakhamar megfutamította. Azután a futók üzéséhez láttak és sok főembert fogtak el, mint Kurt vajdát, Ali vajdát, a gazdag Bali agát, Cseki csauzt, Amhad agát és 600 magyar rabot szabadítottak ki. Maga a bég is öccsével⁴ lóháton menekült, s «azok mondták, kik jól látták szemekkel, hogy sáros volt mind ruhástól, lovastól» s «negyven magával» sírva mendegélt a Kunságon hazafelé. Könyörög azután Istennek az író, hogy még otthon is ítélje meg ezt az új Sennacheribet. Az elesettek és foglyok számának megemlékezésével s Istennek magasztalásával végződik az ének. Arról már természetesen nem tud semmit, hogy Geszti a következő évben Erdélybe ment s mint Déva várának ura különösen Báthori Zsigmond alatt, tekintélyes helyet foglalt el az ország sorsának intézői között.⁵

Salánki műve a históriás énekek java közé tartozik. Alighanem maga is ott volt a harcban, ezért olyan élénk az előadása

⁴ Talán a szolnoki Baba Haszán.

életrajza Veress Endrétől a dévai áll.

⁵ Geszti vitézi pályafutásáról l. Istvánffy és Bethlen Farkas műveit. Újabb

főreálisk. 1897/8. évi értesítőjében. Különnyomatban is megjelent. Végrendeletét

s a miket a harcz hevében láthatott, hallomásból egészítette ki.⁶

Említettük, hogy Salánki művét Sásvár bég történetének lehetne nevezni,⁷ mert ez a nagyravágyó renegát az elbeszélés főhőse. Rajta kívül még egy másik török főembert is érdemesnek tartottak arra, hogy külön históriás énekben foglalkozzanak tetteivel t. i. Kalajlikoz Ali budai basát. Tragikus sorsa meghatotta az énekszerzőt s így akarta nevét megörökíteni. De a magáét elhallgatta. Toldy *Ihász névtelené*-nek nevezte el, talán helyesebb lett volna a *Nádasdi* vagy *Ujhelyi névtelen* elnevezés, mert mind maga mondja «Nádasznak faluján» kezdte el s [Sátoralja]-Ujhely városának alsó végén [Sáros-]patak felőli utcáján végezte el. Kész művét a Jász-Apátiból való Kaszás Balintnak ajánlotta, a ki Egerben lakott, török rabságban is volt. Ettől is hallhatott egyet mást a törökök dolga felől. Másik forrása Szattay Kristóf értesítése lehetett, kit Homonnay István Ungvárról azzal az izenettel küldött Alihoz kevéssel halála előtt, hogy a sok csatáért ne pusztítsa Hevest. De azonkívül 1587 körül maga is megfordult Budán s ott főemberekkel érintkezett, kik titkon megmondták neki Ali basa öngyilkosságát. Gyorsan dolgozó író volt, mert szintén saját bevallása szerint ez már a hatodik históriája volt, de a többi, úgy látszik, mind elveszett. Ha verselése és előadási módja fogyatékos is, mégis sajnáljuk azt, mert e fentmaradt műve a török történetben jártasnak s a török szokásokkal ismerősnek mutatja a szerzőt s a török-magyar érintkezések történetéhez becses adalékokkal szolgálhatott volna.

Czime *Icon vicissitudinis vitae humanae* (Az emberi élet viszontagságának képe) vagy *Ali Pasa históriája* lehetett.⁸

kiadta b. Radvánszky Béla «A magyar családélet és háztartás» Bp. 1879. cz. műve Adatgyűjteményében (III. köt. 145—152. l.)

⁶ Pl. a sáros Sásvár bég meneküléséről, kinek a ladányi bíró mutatta meg az utat.

⁷ Egy névtelen összefoglaló török krónikáját már fentebb a 49. lapon említettük.

⁸ Czímlapja nem maradt fent, ez a latin cím a vers kezdete előtt áll. Legrégibb kiadása, mely Ihász Gábor aján-

112. KERESZTYÉN RABOK ELHAJTÁSA.

Ez a basa 1587. febr. 22-én halt meg s ebből valószínű, hogy a róla szóló ének sem készült sokkal később.

Kalajlikoz [Piperés] Ali basa⁹ — mint Névtelenünk leírja — híres volt szép temérdek veres szakálláról; jó nyilas és pálya-futtató, szerette és elő is mozdította a vitézi játékokat. A mezőn Ó-Buda felől egy magas fa tetejére gombot csináltatott s «ló folytában» azaz futtában meglőtte azt. A budakeszi útnál pedig egy ilyen célba lőtt nyilat még később is látni lehetett. Egy magas gyantáros sima fenyő hegyébe egy kupát tétetett fel, hogy «annak adja, ki felmászsa az nagy fát». Ennek a basának híre Törökországba is eljutott s mikor a szultán néjének Aszma [Eszma] szultánának férjét, Ibreim vezér basát¹⁰ egy bolond török leszúrta, az őt kívánta magának férjül s kívánságának engedni kellett. Elbocsátotta tehát feleségét s fiaival együtt egy sajkán útnak eresztette s ő is útra kelt, hogy feleségével menyegzőjét megülje. Feleségének kívánságára a császár másodszor is kinevezte budai basává,¹¹ de a kinevezés után az asszony nemsokára meghalt s mivel új férjétől nem maradt gyermeke, az összes kincseket vissza kellett a császárnak küldeni. Razainkadin a

dékából a M. Tud. Akadémia könyvtárában van (ezért Ihász Névtelene), Szabó K. szerint (RMK. I. 320. sz.) bártfai XVI. századi nyomtatvány. Ráth György ezt nem tartotta valószínűnek. A csonka példány (4° A ív) csak 54 versszakot foglal magában. 2. Egy későbbi kiadást id. Szinyei József ajándékozott Szilády Áronnak, melyet ő lőcsei későbbi kiadásnak tart, 1629 tájáról. Ez is csak az A ív töredéke, csakhogy sűrűbb nyomás (8—9 versszakot közöl egy lapon) s a felírat elhagyásával az egész versszetet magában foglalta. E töredékből ki-egészíthető az előbbi kiadás csonkasága, csak a lapszéli latin tartalommutatóban maradnak hézagok. 3. példány a lőcsei ev. egyház könyvtárából került elő egy 1659-iki nyomtatvány fedeléből. Pekár szerint mindkettőnél teljesebb s való-

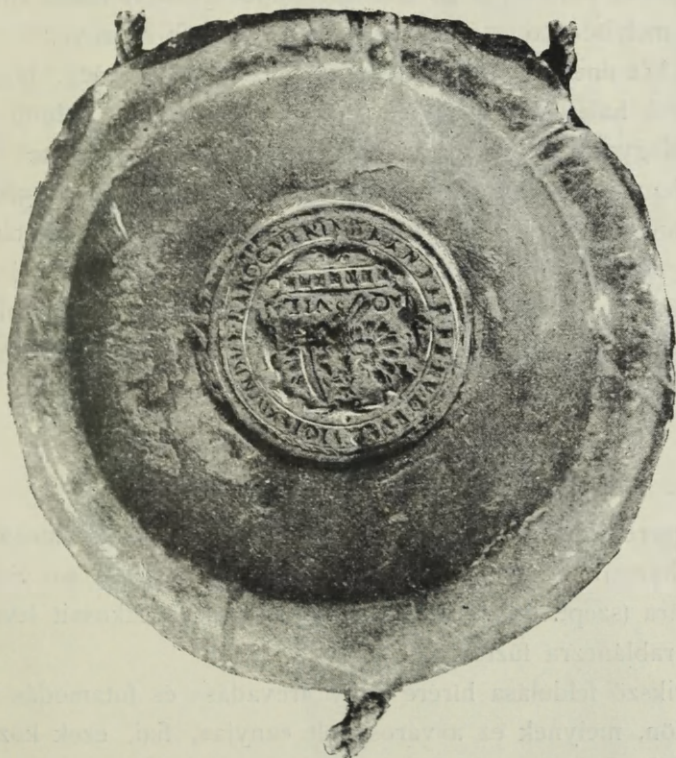
szerűen az előbbivel egyező kiadás. Ha ez így van, akkor ki lehetne belőle egészíteni a csonka tartalommutatót, a mit Pekár elmulasztott. Bevezetéssel kiadta Szilády Irodalomtört. Közl. 1893. 79—87. 1. Megjegyzéseket tett rá s a 3. példányt ismertette Pekár K. Irodalomtört. Közl. 1903. 374—7. 1.

⁹ Takáts S. levéltári adatok alapján tárczát írt róla a Budapesti Hirlap 1908. okt. 27-iki (257.) számában «*Vezir Kalajlikoz Ali*» czímen, de ezt a históriás éneket nem említi.

¹⁰ Szilády sz., Szokolli Mohammedet Irod. Közl. 1893. 80. 1.

¹¹ 1586. máj. Első ízben 1580. máj. — 1583. okt. 9-ig volt budai basa. Gévay «A budai pasák. Bécs 1841.» és Szilády-nál is id. h.

meghalt szultánleány «vénesszonya» vagyis udvarhölgye egyszerűs mind haszonkádárja vagy «kéncstartója», azt az ajánlatot tette Alinak, hogy, ha őt feleségül veszi, ellopja a kincsek közül a császári leány «isztifant»-ját,¹² vagy koronáját számára. Ali ráállott az alkura s azután elutazott Budára. Razain-

113. RÁKÓCZI ZSIGMOND PECSÉTJE.

kadin utánaküldte a koronát, de hiába sürgette, hogy most már őt is vesse Budára. Boszújában feljelentette a császárnak a lopásért s a basa getthi azaz kegyvesztett lett s mikor erről értesült, megmérgezte magát. Azután a Bibliából, a hazai és világtörténetből számos példát hoz fel az asszonyok csalárd-ságáról.

Rákóczi Zsigmondnak szikszói győzelmét énekelte meg «Hi-

¹² (= στέφανος).

storia Szikszoiensis»¹³ cím alatt Liskán «az Bodrognak möntében» 1588-ban, tehát még a nevezetes esemény évében, *Tardi György*,¹⁴ a kit egy személynek vehetünk azzal a szántai pappal és abauji-tornai esperessel, a ki 1616–8 körül viselte ezt a tisztelet.¹⁵ Deák vagy rektoriára ment ifju ember lehetett ekkor, erre mutat különösen az első ének bőbeszédű vallásos elmélkedése, melybe protestáns éneksorok is vannak beszöve.¹⁶

A két énekre osztott elbeszélés azzal indul meg, hogy az emberek halátlanok Istennek jótéteményeiért, nem különb «kedves Magyarország» sem, ezért támad gyakran ellene «nagy hörtelen» a pogány ellenség. Kiváltképpen így volt ez 1588-ban, a mikor nagy sok török titkon összegyűlt Budán s elhatározta, hogy a felföldön fog rabolni. Kurkut füleki bég a fejevári, szécséni stb. béggel együtt Fülekből indítá el a rabló kalandozásra seregét, útjokban elhaladva Putnok mellett, honnan a vitézek «régí magyar vitéz módra» kiizentek:

Ebek vattok! Nem félünk Kurkut-béktül,
Nem ijedünk, higyjétök meg árnyéktül.

Egerrel sem mertek kikötni, mivel tudták, hogy másfélezer vitéz harcra készen várakozik reájuk. Így került a sor Szikszó városára (szept. 29.),¹⁷ melyet felgyújtottak s lakosait levágták vagy rablánczra fűzték.

Szikszó feldulása hírére nagy «revadás» és futamodás lön a felföldön, melynek ez a város volt «anyja», fiai, ezek között a szerző is, a merre tudtak menekültek.

¹³ Nyomtatásban nem maradt fent, talán meg sem jelent. Csonkán maradt fent a M. Tud. Akadémia Decsy-codexében. Onnan adta ki Thaly K. a Századok 1871. 104—130. lapjain. Érdekes összevetni e művet Frenzel Salamonnak Prágában 1588-ban megjelent művével: «Victoria pusilli christianorum exercitus contra legionem Turcicam obtenta ad oppidum Szixo in Ungaria anno Chr. MDLXXXVIII. Rövid ism. I. Sz. Molnár

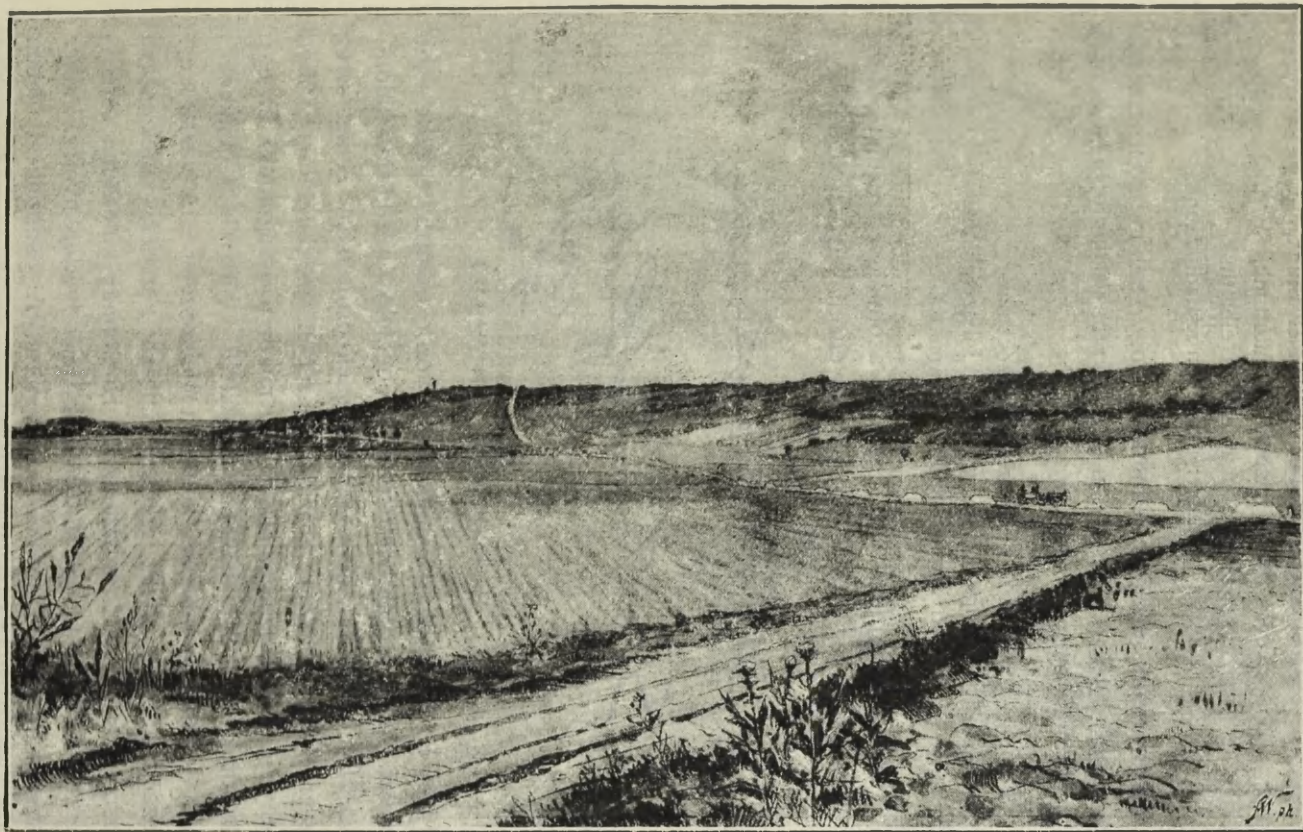
Naplója Bp. 1898. 7. I. Apponyi: Hungarica I. k. 1900. 525. sz.

¹⁴ Szerző neve a versfejekbe van foglalva: GEORGIVS TARDI.

¹⁵ Szabó-Hellebrant: Régi m. könyvtár III./I. 1171. 1199. 1225. sz.

¹⁶ Pl. 12. v. sz. Drága dolog az Ur Istent dicsérni, Bártfai Énekeskönyv 322. I. Saul előtt Dávid is hogy fut vala, Szegedi G. Énekeskönyve 25. I.

¹⁷ Az ütközet okt. 8-án volt.

114. SZIKSZÓ KÖRNYÉKE

Nagy keserves bucsuvétlen elváltunk,
 Keves jókkal házonkból kifutottunk,
 Nagy jajszóval mindenöket elhattunk,
 Az volt gondunk: miképpen szaladhassunk.

A második énekben elmondja, hogy mikor ilyen iszonyú félelembe estek, az Ur Isten megszánta «jó kedvében» őket s angyalainak parancsolt, hogy

Menjetök el Egörben, Rákóczinak
 Mondjátok meg, mint az én hű szolgáltnak,
 Üljön hamar hátára főlovának.

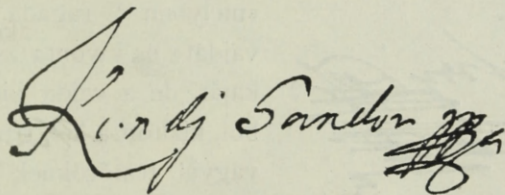
Rákóczi Zsigmond egri kapitány azonnal felkészült: «Zöng a rézdob, harsog a sok trombita» s elizen régi lakóhelyébe, a

*Stor a f...
 Zsigmondnak Rákóczi
 ny...
 fu*

115. RÁKÓCZI ZSIGMOND NÉVALÁÍRÁSA.

«hirös Szöndöröbe», továbbá Diós-Györbe és más végekbe segítségért. Azonnal jöttek fővitézek mindenfelől, kik között különösen Homonnay István megérkezésének örült meg. A két sereg szembeáll, a magyar zászlóját «szépön megbocsátá». «Mind benyeljök!» törökök az állíták. De mikor a «száguldók» az egri zászlót kiismerték a hadból s megvitték a hírt róla a bégeknek: vagy két bégen mindjárt kiütött a «félsz-szeplő». A viadal megkezdődött. Balázsdeák István, Balassa Ferencz, kinek szava hasonlatos volt a trombitához és Homonnay különösen serénykedtek. Ezt, mikor két főtöröknek fejét vette, nyolcz ember rohanta meg s megkötözve rabbá tette. A páncélkeztyűjében lévő nagy szép kövekről, melyek «az sötétben csoda szépön

fénlöttek», nagyon gazdag főurat sejtettek benne s nagy váltságdíj reményében a szőlőgyepün át Fülel felé hurczolták. A fogoly eltitkolta nevét s Homonnay szolgájának mondta magát. Majd nagy kiáltást hallanak s ekkor elhitei kísérelővel, hogy a török győzött, levágták Homonnayt és Rákóczit is. Ezzel akarta visszatéríteni a tábor felé ellenségeit. Számítása bevált, sőt csakhamar három magyar vitézzel találkoztak s ekkor Homonnay kötelékéből kezét kiszabadítva, ezek segítségével levágta a nyolcz törököt. Újra a csatába vegyült s tolytatta az öldöklést. Az egriek Szikszó felől való oldaltámadása a magyarok javára döntötte el az ütközetet. Azután felsorolja mindkét táborból a foglyokat,

116. KENDI SÁNDOR NÉVALÍRÁSA.

sebesülteket és elesetteket. Még egy «vitézlő tanuságot» mond el egy hatvani Tepegyüz nevű törökről, a ki a csata előtt a Szikszó és Vadász között gondtalanul lakmározó török katonákat figyelmeztette, hogy a magyar vitézek nemsokára megjelennek a szép kenyérért, borért és abrakért. Árulónak kiáltották s a bég elé vitték, de már ekkor feltűntek a Tepegyüz óvatosságát igazoló magyar katonák. Tepegyüztől a magyar vitézek is tanulhatnak józanságot és vigyázást.

A tárgy elrendezésében nyilvánuló meglepő leleményesség, élénk és lelkes előadás, ha olykor talán túlságosan bőbeszédű és terjengős is, kora egyik legjobb históriás énekévé avatják a Tardi György művét. Azonkívül becses adatai miatt történeti forrásmű gyanánt is használható.

Irodalomtörténeti szempontból kisebb jelentőséggel bír, verelésre és előadásra nézve messze mögötte marad egy ugyancsak a Decsy-codexben fentmaradt *«Igen szép historia: mi-*

képpen az árulók el akarták az erdélyi vajdát árulni és egész Erdélyországot fogán kézben ejteni, azoknak az uraknak veszedelmökről».¹⁸ A hosszú cím az egész tartalmat elmondja: még csak azzal kell kiegészíteni, hogy az említett «erdélyi vajda» Báthori Zsigmond s az árulók Kendi Sándor, Ferencz, Gábor, Báthori Boldizsár, Kovacsóczi Farkas cancellarius stb. voltak. Ezeket egyenkint bemutatja, azután ismerteti az árulási tervet, majd a Báthori hű tanácsosait s az «urak előtt tött szép oratióját». Élénkebbé ott válik az előadás, midőn az árulást leleplezik (1594. aug. 26.); Bocskai vonja kérdőre Kendi Sándort: «Azt hallom, hogy vagy urunknak árulója» s Báthori Boldizsár erre

117. BÁTHORI BOLDIZSÁR NEVALÍRÁSA.

«melyben¹⁹ ragadá ott erdélyi vajdát» és kivonta zsebéből puskáját, de a vajda kiütötte kezéből, kiáltott a kék garabontoknak vagyis testőröknek s elfogatta és megkötöztette az árulókat. Ezután megint sorra elmondja,

hogyan hajtották végre a büntetést az egyes elítélteken, végül a fejedelemhez való hívségre inti a vitézeket.

Szerdahelyi Mihály Kolozsvárott 1594-ben Szent Mihály havának (szept.) végső hetében «egy gondolatjában szörzé versökben» verses historiáját. Báró Tököly Istvánnak ilyen nevű nevelője 1596. szept. 17-én íratkozott be a heidelbergi egyetemre s valószínűen egy személy ez ének írójával.²⁰

Báthori Zsigmond uralkodásának egy dicsőségesebb eseményét dolgozta fel s adta ki Kolozsvárt 1596-ban egy névtelen író «*Historia, melyben az felséges Báthori Zsigmondnak erdélyi*

¹⁸ A Decsy-codexben (*Akad.*) 24. sz. a. Innen adta ki Thaly K. a Századok 1871. évf. 257—271. l.

¹⁹ A. m. mell.

²⁰ Sz. Molnár A. Naplója. 20, 21, 24, 26, 104. l. Szerző a versfejekben nevezi

meg magát: S(z)ERDAHELI MIHALI. Megemlítjük, hogy 1620-ban Albisi Zólyomi Erzsébet mint Szerdahelyi Imrefi Mihály özvegye szerepel, de ez bizonyára más család sarja volt.

fejedelemnek 1595. esztendőben való viselt hadai irattattanak meg».²¹

Azzal kezdődik az elbeszélés, hogy a király gyakran gondolkozott azon, mint öregbíthetné népét s mint hozhatná vissza azo-

118. BÁTHORI ZSIGMOND ARCZKÉPE.

kat, kik régen a pogány fogságban sinlődnek. «Azért nem mulata, seregét inditá Vég Temesvár felé az Törökországra», vezérévé

²¹ Egyetlen csonka példánya (7 levél) az Erd. Muzeum könyvtárában. Szabó K. RMK. I. 283. sz. Erről a hadjáratról van egy prózai tudósítás is *Pelerdi Péter-*

től: «Bathori Sigmondnak Erdelyorzagh fejedelmének győzhetetlen nyereségéről. Nemet Vyvarat 1596.» Azt hisszük, ezen mű révén került bele több biblio-

pedig Barbély Görgyöt²² tette, a ki serényen dolgához látott és hamarosan elfoglal két török bástyát. Ekkor a magyar hadat Báthori Jófútól Gyulafehérvárhoz rendeli s a török kap a jó alkalmon s elpusztítja a védtelenül maradt helyet. A király feleletül «Tót-Váradjának romlására» küldé «szép seregét».

**Wahre Abconterfeytung desz Inmenslichen
Väterichs vnd Tyrannen Sinan Bassa, so ein An-
fänger vnd Ursacher ist / alles dieses jetzigen erbärmlichen
vnd verderblichen Kriegswesens in Ungarn .
vnd Siebenbürgen.**

119. SZINÁN BASA.

Barbély ezzel hamarosan végzett s Fadsat alá vonult s népének a vár feladásáért a szabad elvonulást megengedte. A közelgő segítség hírére a sereg újra fegyvert fogott s ekkor a «töröket egy lábíg mind levágták vala». Vitézül szembeszállott a temes-

grafiába az a tévedés, hogy verses historiánk 1595-ben vagy 1596-ban Német-ujváron is megjelent. Ez unicummal, mely Prónay Sylvester Gábor könyvtára-

ban van, nem vethetem össze históriánkunket.

²² Mindíg így írja a Borbély György nevét.

vári basa, lippai, gyulai, csanádi és jenei bég egyesült felmentő seregével is és győzelme hírére Eperjes, Solymos, rövid ostrom után Lippa és még több vár őrsége részint meghódolt, részint megszökött. «Mikoron mindezek Alföldön volnának», Szinán basa nagy haddal átkelt a Dunán s elindult «Havasel ország» ellen, hogy Mihály vajdát elfogja. A vajda a Dunától nem messze

120. SZINÁN BASA FUTÁSA.

Erdély felől egy eres, ingoványos helyen vonta meg magát, hol csak «egy szoros út vagyon a sok selymékektől» s a törökök-
hez képest csekély hadával megfutamította az ellenséget. A ma-
gyarok kezébe jutott a próféta zöld szerencsezászlója is. Szinán
basát is a sárba taszították a hídról s alig tudták kiragadni és
sárosan a «táborban iktatni». Mihály vajda jól tudta, hogy
Szinán megmaradt hadával igyekszik majd megboszúlni e csúfos
vereséget s figyelmeztette Báthorit az őt is fenyegető veszed-
lemre. A király azonnal írt a székelyeknek s a Barcza mezején

várta meg, míg a «temérdeki sok nép» hozzá gyűlt. István vajdának is írt Moldvába, hogy ő is siessen melléje Mihály vajdának. «Ezt hallván a vajda semmit sem mulata», de Erdély felé indított seregének előbb még erős harczot kellett vívni az útját álló lengyelekkel. Itt megszakad a csonkán maradt elbeszélés, mely Gyirgyónál vívott harczot s abban Szinán basa végleges csúfos kudarczát mondta el.²³

Forrása Jacobinus Jánosnak, kolozsvári notariusnak és Báthori Zs. titkárának, ki maga is részt vett a hadjáratban, «Brevis enarratio» (Rövid elbeszélés) cz. prózai munkája, melyet 1596-ban Kolozsvárott adott ki, Báthorinak ajánlva.²⁴

121. JACOBINUS JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

Báthori Zsigmond győzelmének egy másik énekese is akadt a XVII. században *Szőlőssi István* személyében, a ki az esemény után 40 évvel (1635) adta ki ugyancsak Kolozsváron «*Rövid Historiá*»-ját.²⁵ Ebben a négy részre osztott történeti énekben ő is Jacobinus művét szedte magyar versekbe. Ugy látszik, nem volt tudomása arról, hogy e munkát már előtte más is elvégezte.

²³ A magyar történetírókon kívül külföldiek is foglalkoztak Báthori Zs. győzelmével. L. kül. Apponyi: *Hungarica*, I. köt. (Bp. 1900) 562. sz. a. ismertetett művet.

²⁴ Az ajánlás kelte 1596. márcz. 25. tehát a magyar fordítás jóval később jelenhetett meg. Ebből a kiadásból nem maradt fent egy példány sem. (Szabó RMK. II. 262. 1.) Ujra kiadta Bongars:

Rerum Hungaricarum scriptores varii historici . . Francof. 1600. XIV. 536—547. l. *Syndromus rerum Turcico-Pannonicarum* . . Francof. 1627. XXV. 211—227. l. Schwandtner, *Scriptores rerum Hung.* I. Vindob. 1746. fol. XVI. 742—756. l.

²⁵ Szőlőssi művét, mely két példányban maradt fent, (*Akad. Erd. Muz.*) l. Szabó K. RMK. I. 647. sz. a.

Szőlőssi verselése és nyelve mögötte marad a Névtelenének; azonkívül előadása is áradozó, míg ezé inkább száraz, krónika-szerű; amaz hívebb az eredetihez, ez rövidít rajta, kihagyogat belőle.²⁶

A XVII. században tovább él a historiás ének s a nevezetesebb hadi események, egy-egy győzelem vagy diadalmas hadjárat ekkor is megkapta krónikását. Zrinyi és Gyöngyösi megmutatták, hogyan kell történeti eseményt költőileg alakítani, de azért az ő műveik megjelenése után sem szűnik meg a Tinódi modorában írt verses krónika. A kuruczkorszakban úgy látszik, mintha másodvirágzását élné, sőt még a XVIII. században is próbát tesz vele egy-egy elkésett utód.

²⁶ Rimaynak külön is kiadott művét: «Az Nagysagos Gyarmathi Balassa Balintna: Esztergam ala valo keszületi»-ről (Bártfa XVI. sz.) s Gyulai Mártonnak 1599-ben írt s 1619-ben Debreczen-

ben kiadott «Epiniciá»-ját Pálfi Miklós-nak és Svarczenburgnak «jeles diadalmokról», nem sorozhatjuk a historiás énekek közé, ezért itt nem is ismertetjük.

122. TÖRÖK-MAGYAR FEGYVEREK.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I.

SZABÁCS VIADALÁNAK UTOLSÓ LAPJA.

(A 29. lapon.)

Akarattyak zarent twn kegelmeth
Es nag myltofogos engedelmeth
Ig meg adak zabacz erwffegeth
Benne hagyak algywnak bwhsegeth
Mely algywtak¹ kyal twbbwhthete
Es nagyon Sabachoth erwffwhthete
Hagywan benne vytezeknek yauath
Hogy ne lathna towabba az karath
Ez mynd ezen zarent hat meg lewe
Twrwknek es mendennek kegelmmet tewe
Kyal vygan Budara eredwen
Twrwk Sereg kwnywlv teryedven
Hat valanak nekÿk nagy chwdaba
Hogy Budanak minden wchayaba
Jelennen kyalnak odwaraban
Lathnak Twrwknepeeth kazdagh rwhaban
Kyalnak ekeffen odwarlany
Ment kel pyacson varban allani
Ezt meg hallak mynd Twrwkorfagba
Twrwk Chazar lwn nagy boffofagba

¹ Így, tollhiba *algywkat* helyett.

II.

A BERISZLÓI PÉTERT KESERGŐ ÉNEK KEZDETE.

(A 30. lapon.)

Cantio Petri Berizlo.

Mynd ty nepek bankogyatok pífpek vezedelmen, | mert twgya-
tok mygh Íften zegele az ew yo | zerencheyet, nem Vralkodek Terek
Chazar | foha az ew feyen.

Im lattyatok ellenfegyth fok helen megh | gyeozte, Terekeknek
fokafagyt rolatok el Izte, mellettetek megh holtat yngyen ew | nem
nezte.

III.

A NYIRKÁLLÓI TAMÁSNAK TULAJDONITOTT VERSES JOGI SZABÁLY.

(Az 50. lapon.)

Regula Iuris | *Quod enim semel placuit Vltorius displicere non*
poterit | *Áthúzva* : *Ha ygazath akar tenned.*
Merth myth eghzer meg zerzettel, es the thewled el vetettel
Ha igazath aka'z tenned, thewbzer nem kel hozzad wened.

IV.

HEGEDŰS MÁRTON ÉNEKE.

(Az 59. lapon.)

AZ HEGEDŰSÖKRŐL.

Hegedűfők nektek Bolok megh halgafatok,
mert Hegedűs çnis | vagyok azt iol tudgyatok,
De | hoy (igy!) çn nem Iambor vagyok | aBtis tudgyatok.
Ez vilagon ahol vagyon egy io hegedűs
Enis vagyok ű mellette mafod hegedűs,
Aßt iol tudga minden ember az ki hegedűs
Gyermekefegemtől fogua ez volt kenierem
ezzel eltem en nagy fokat femmit gúitöttem
Sőt minden fok marhaimat en el költöttem.
Erről menden fommat vehet iduedel (igy) iduedelemnec

Kett ekenec ninczen haßna mint hegedűnec,
De latattya anny s-ninczen mint eg'czepefnek

Derekamat ki tekinti mint akaßtótottaknak
Az feyemet ki tekinti mondthat Borzafnak,
Az Labomot ki tekinti mondthat czatofnak.

Ez világon ahol vagyon egy io Tikozlo,
Enis vagyok ő mellete egy io Tikozlo,
Azt iol tudgya minden ember az ki Tikozlo.

Vagyon nekem ket Toluayom az Torkom hafam
Ezek foßtnak hog' magamat ne ruhaßhaffam
Ezek veßtnek hogy magamot ne iobithaffam.

Soha femmit g'ermekemre en nem gondoloc
Ez vilagon czak vandorlok â hol Bolgalok,
Keczke modra gyakran ganeyt tey vtan adok.

Morgo kõnyuet elõ rantok mert marton vagiok
Az Gazdauaal leg elõßör olly igen morgok,
Vendegeuel õßue veßek ebül Bolgalok.

Az ének többi része :

Az labomom (így) nem alhatok ha en kőpentek,
S Bemeimmel nem neßhetek hanem Pillogok,
Az nyeluemmel nem bolhatok czak veßtegetek.

Reßgefnek *nem* monthattok mert nem okadok
De mas napon mind napeftig czak kouaczolok
Kit az vtan en nagy fokßor ebül megbanok

Tarfaimhoz illyen modon gyakran meggyonom
Hogy ha iot mond en aßt loha meg nem fogadom,
Az ki tanit es pirongat olly igen banom.

Oh nagy Isten miért tartað illyen nagy latrot
Tudom azert mert aßt varod hogy meg taniczad
Czak heaban beßededet en ream kőlteß

Nincz ez földõn fem az Egen olly predikator
Kit en bennem iott tehelsen am Bollyon bator,
Tudom azzal az fem gondol ki illyen lator.

F
I N I
S

V.

TINÓDI «HADNAGYOKNAK TANÚSÁG» CZ. MŰVÉNEK EGY-
KORÚ MÁSOLATA.

(A 83. lapon.)

Hadnagioknak tanofagh / verf feyek /.

Sebastianús literatús

Seregewk kewzt kyk wathok hadnagyok
 kereftyen hyteth az kyk wallotok
 igyeteghben nyerny ha akartok
 halgaffatok es meg tanolyatok
 Ez nagh sewkfyghio wytez hadnagyok
 meg tanolny mynth hadakozatok
 pelda nektek profetaknak hadok
 ha wgh iartok iftenbe aldoztok

VI.

TINÓDI SEBESTYÉN CZIMERKÉRŐ FOLYAMODVÁNYA
I. FERDINÁND KIRÁLYHOZ.

(A 103. lapon.)

Sacratissime Regia Maiestas ac Domine | Domine mihi clemen-
 tissime. | Supplico *Sacratissimae* Maiestati *Vestrae* humillime, dignetur
 Maiestas *Vestra Sacratissima* haec | armorum insignia vnacum nobi-
 litate mihi et vniuersis hæredibus | meis, inter cætera sua beneficia
 clementer conferre. Quod | omni fidelitate Maiestati *Vestrae* semper
 ad finem vsque vitæ | meæ, pro parte mea virili reseruire studebo.
 Gratiofum | responsum exspecto a Sacratissima Maiestate *Vestra*.
Vestrae Sacratissimae Maiestatis

humilis subditus :

Sabastianus *Litteratus*
 de Thynod.

Kivül : Supplicatio Sabasthiani Litterati de Thynod.

VII.

TINÓDI SEBESTYÉN NEMESLEVELE.

(1553. aug. 25.)

(A 104. lapon.)

FERDINANDVS DIVINA FAVENTE | clementia Romanorum, Hungariæ, Boemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavonia, Romæ, Seruiæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque etc. Rex semper Augustus, | Infans Hispaniarum, Archidux Auftriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolę, Marchio Moraviæ, Dux Luxemburgi, ac superioris et Inferioris | Silefiæ, Virtembergæ et Thecæ etc. Comes Habspurgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi, Goritiæ, Landtgravius Alfatia, Marchio Sacri Romani Imperij, supra Anafum | Burgouiæ ac superioris et inferioris Lufatiæ, Dominus Marchiæ, Sclauonicę, Portus Naonis et Salinarum etc. Tibi fideli nostro Nobili Sebastiano Literato de | Thynod, Salutem et gratiæ nostræ incrementum; Libenter maiores nostros Clarissimos Principes his potissimum rebus imitamur, quæ publice profunt, quæque ad virtutum | studia, subditorum nostrorum anima solent inflammare. Cum autem nihil sit, quod homines honeste educati, in hac humana societate magis appetant, quam laudem | et honores. Ac ideo merito pro se quisque enitatur, ut quam probatissimum, acceptissimumque principi suo exhibere se queat, vnde demum laborum suorum digna præmia reportare | possit, Ac prout Deus optimus Maximus varie dona sua distribuere mortalibus solet, alijs quidem consilio, alijs armis, multis ingeniosa operum fabricatione, Nonnullis | vero ingenij dexteritate, uel in dicendo, uel in rebus præclare gestis, æternæ memorię prodendis, excellere dat, ut sic uarie donis partitis societas humana rectius | pulchriusque conseruetur. Te vero Sebastiane arte canendi historiarumque lingua Hungarica in Rythmos eleganti compositione, author naturæ Deus, reliquis tuæ ætatis | et conditionis hominibus præstare concesserit, intelligamusque te honestis quidem et nequaquam poenitendis ortum parentibus, sed qui conditionem ciuilem egressi non | sint, neque ad Nobilitatis lucem peruenerint, Noluimus Tibi tuisque imitatoribus

honorum stimulos deesse. Imprimis uti meritis es, te *et* propter te, Wolffgangum, | Alexandrum, Carolum, Margaretham *et* Judith filios et filias tuas, ex ignobili statu eximimus, in uerorumque Regni Hungariæ Nobilium ordinem, *et* numerum Regia nostra autoritate cooptamus, recipimus *et* aggregamus. Utque hæc nostra in te benignitas illustrior, ac magis nota omnibus esse possit, hæc Nobilitatis insignia tibi, *et* per te soboli tuæ præfate, hæredibusque *et* posteritatibus vestris universis, damus. In Scuto dextra parte rubeo, sinistra uero ceruleo coloribus distincto, parte | rubea manum ceruleam hominis, frameam nudam supra manubrium comprehensam. In cerulea uero parte scuti, Lutinam siue testudinem Crocei coloris, Scuto | galea militaris diffusis lacinijs et variegatis imposita est, Vnde manus nudum gladium supra manubrium comprehensa eminet, Quemadmodum hæc in capite præsentium | literarum arte *et* manu pictoris, proprijs *et* accomodatis coloribus sunt expressa. Annuentes *et* concedentes tibi Sebastiano, ac per te filijs et filiabus tuis præfatis, hæredibusque *et* posteritatibus uestris uniuersis, ex nostra scientia | certa, *et* animo deliberato, ut tu filijque tui, atque hæredes *et* posterius uniuersi, prætacta arma, seu Nobilitatis insignia, more aliorum Nobilium Regni nostri Hungariæ armis utentium, a modo imposterum, ubique in prælijs, hastiludijs, | torneamentis, Duellis, Monomachijs, ac alijs omnibus exercitijs Nobilitaribus *et* militaribus, Necnon sigillis, vexillis, cortinis, annulis, aulæis, domibus *et* generaliter in quarumlibet rerum *et* expeditionum generibus, | sub meræ *et* sincere Nobilitatis titulo, quo te, tuosque prænominatos filios *et* filias, ab uniuersis *et* singulis, cuiuscunque conditionis, dignitatis, status *et* præminentiae homines existant, insignitos dici, nominari, teneri *et* reputari uolumus, ferre *et* gestare, omnibusque *et* singulis honoribus, gracijs, priuilegijs, indultis, libertatibus, prærogatiuis *et* immunitatibus, quibus cæteri ueri Nobiles, milites *et* militares homines præfati Regni nostri | Hungariæ aut alij armis utentes, quomodolibet consuetudine uel Jure ufi sunt *et* gauisi, uti, frui *et* gaudere possint *et* ualeas, Imo aggregamus, annumeramus, adscribimus, damus, annuimus *et* concedimus, | In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam has literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariæ utimur, pendenti communitas, tibi præfato Sebastiano, tuisque hæredibus *et* posteris uniuersis duximus dandas *et* | concedendas. Datum per manus Reverendissimi in Christo patris Domini Nicolai Olahi,

Archi *Episcopi* Ecclesiæ Strigoniensis, eiusdem loci Comitis perpetui, primatis Hungariæ, Legati nati, Summi *et* Secretarii *et* Cancellarij, | Compatri nostri sincere dilecti, In Ciuitate nostra Vienna Auftriæ, uigesima quinta die Augusti. Anno Domini Millefimo Quingentesimo Quinquagesimo Tertio, Regnorum nostrorum Romani Vigesimo tertio, Aliorum vero Vigesimo Septimo. |

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus
Archi *Episcopus* Strigoniensis mpr.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

A VÁNDORLANTOS.

I. Bevezetés. — Tinódi születési helye és éve. — Olvasmányai. — Az íródeák életmódja. — Martonfalvay Imre, Török Bálint íródeákjának példája. — Tinódi Dombóváron. — Török Bálint jellemzése. — Pártállása. — Bornemisza Török Bálint-ról. — Vitézsege. (1—15.)

II. Tinódi első irodalmi fellépése. — A Trója-monda. — «*Jason király szép históriája.*» — Tartalma. — Forrása. — Jelentősége. (16—21.)

III. Tinódi Szigetváron. — «*Judit asszony históriája.*» — Tinódi családi viszonyai. — Magyarországi politikai viszonyok Szapolyai János király halálakor. — Buda elfoglalása. — Török Bálint fogsága. — A magyar historiás ének Tinódi előtt. — «*Szabács viadala.*» — Gergely deák Both János veszedelméről. — A Beriszlói Pétert kesegő ének. — Geszthy László diák. — Farkas András «*Króniká*»-ja. — Csáthi Demeter. — Tinódi éneke «*Buda veszéséről és Török Bálint fogságáról.*» (21—32.)

IV. Török Bálint családja. — Tinódi Baranyaváron. — «*Prini Péternek, Majláth Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról.*» — Tinódi Daróváron. — «*Verböczi Imréhnek Kaszon hadával, kozári mezőn viadalja.*» (32—39.)

V. Tinódi Nagyszombatban. — «*A szalkai mezőn való viadalról.*» — Balassi Menyhért. — A nagyszombati országgyűlés 1545-ben. — Nádasdy Tamás jellemzése. — Tinódit pártfogásába fogadja. — «*Szulimán császárnak Kazul basával viadaljáról.*» — Tinódi elveszett «*Török császárok krónikája.*» — Tinódi Báthory András udvarában, Nyirbátorban. — Politikai helyzet. — «*Sokféle részegőséről.*» — Forrásai. (39—52.)

VI. Lantosok a XVI. században. — Turzó agg lantosa. — Kassai Lantos vagy Hegedüs Sebestyén. — Ilosvai Selymes Péter. — Hegedűsök: Hegedüs Márton. — Moldovai Mihály. — Kármán Demeter. (53—62.)

MÁSODIK KÖNYV.

A KASSAI ÉNEKMONDÓ.

I. Tinódi letelepedése Kassán. — Czecei Lénárt kassai kapitány. — «*Varkucs Tamás idejében lett csaták Egörből.*» — «*Dávid királyról.*» — Az 1548. évi országgyűlés határozata a dúlókról. — «*Szitnya, Léva, Csáb-*

rág és Murán váraknak meguevéséről.» — Balassi Menyhért. — Basó Mátyás — «*Károly császár hada Saxoniába.*» — A mühlbergi csata. — A magyar huszárok. — (63—82.)

II. «*A hadnagyonak tanúság.*» —

A magyar katonák harcai kedve. — «Kapitán György bajviadalja.» — «A szegedi veszedeleme.» — «Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról.» (82—88.)

III. Tinódi és a krónikák. — «Zsigmond király és császár krónikája.» — Kont és társai. — Tar Lőrincz mondája. — Szent Patrick purgatorjuma. — «Zsigmond császárnak fogságáról.» — Forrása. (88—95.)

IV. «Eger viadaljáról való ének.» — «Egri históriának summája.» — Tinódi Egerben. — Folyamodása nemességért. — Nemeslevele. — I. Ferdinánd és Tinódi. — Zsámboki Tinódi-fordítása a király számára. — Oláh Miklós. — Török Bálint fiai. — «Enyingi Terek János vitézsége.» — Tinódi bibliai históriája «Jónás prófétáról.» — Tinódi Bonyhán. — Bethlen Farkas. — «Az udvarbírákról és kulcsárokról.» (95—111.)

V. Tinódi Kolozsváron. — Az «Erdéli historia.» — Fráter György jellemzése. — Izabella királyné. — A Tinódi által használt történeti források. — «János király fiáról való szép

krónika.» — «Budai Ali basa históriája.» — Szondi Drégelyben. — Árokháti Lőrincz Szécsénben. — Ördög Mátyás (Teufel Erasmus). — Nyári Lőrincz és Szolnok megvétele 1552-ben. — Tinódi «Cronicá»-jának kiadása 1554-ben. — Tartalma. — Előszava. — I. Ferdinándnak ajánlja. — Tinódi betegsége. — Egri kirándulása. — Sárváron. — Halála. — Perneszy levele Nádasdihoz Tinódi utolsó szavairól. — Tinódi neje. — Második férje. — Gyermekeinek későbbi sorsa. (111—129.)

VI. Tinódi politikai pártállása. — Nyilatkozatai Ferdinándról és János királyról. — Politikai óvatossága. — Vallási felfogása. — Humora. — Nyelvi sajátosságai. — Tinódi megbízhatósága a történeti tények előadásában. — Igazmondása. — Lelki ismeretessége. — Fogatkozásai. — Példabeszédei. — Historiás énekeinek szerkezete. — A «szép nótákvál éneklés.» — Tinódi dallamai. — Liszt és Mátray véleményei ezek értékéről. — Tinódi verselése. — Historiás énekei mint forrásművek. — Hatása a költőkre. (130—142.)

HARMADIK KÖNYV.

TINÓDI SZELLEMI ÖRÖKSÉGE A XVI. SZÁZADBAN.

I. A historiás ének Tinódi után. — Tinódi hatása e téren. — Töke Ferencz: «Antemus szigete ostromának története.» — Jellemzése. — A mű erkölcsi irányzata. — «A Sziget veszéséről való historia.» — Fogatkozásai. — Hatása Schesaeusra és Zrínyire. (143—154.)

II. Nagy Bánkai vagy Bánczai Mátyás. — «Hunyadi János viadalja.» — Forrása. — Jellemzése. — Verselése. — Heltai rövid elbeszélése Hunyadi János származásáról. —

Görcsöni Ambrus «Historiás éneke . . Mátyás királynak . . viselt dolgairól . .» — Forrása. — Jellemzése. — Görcsöni életrajzi adatai. — Bogáti Fazekas Miklós élete. — Görcsöni verses krónikájának folytatása. — Forrása. — Művének jellemzése. — A Nikolsburgi névtelen és Temesvári István művei a kenyérmezei diadalról. — A két mű összehasonlítása. (154—169.)

III. Heltai «Cancionalé»-jának irodalomtörténeti jelentősége. — Te-

mesvári János deák krónikája a *tatárjárásról*. — Forrása. — Szerzője. — Életrajzi adatai. — Valkai András «*Bánk Bánnak historia*»-ja. — Forrása. — «*Az magyar királyoknak eredetéről*». — Jellemzése. — Forrása. — Valkai életrajzi adatai. — Csanádi Demeter krónikája «*II. János életéről*». — Gosárvári Mátyás hun-krónikája «*Az régi magyaroknak első bejövésekről*». — Forrása. (170—180.)

IV. A «*Cancio militaris*» a gyulai vitézek harci kalandjáról. — A végbeli vitézek életmódja. — Kerecsényi László. — «*A Turi György vitézségéről és haláláról való szép historia*» (180—190.)

V. Sásvár bég és Geszti Ferencz. Salánki: «*A nádudvari török veszedelém historiája*». — Kalajlikoz (Piperés) Ali basa és az «*Icon vicissitudinis*». Tard György éneke Rákóczi Zsigmond szikszói győzelméről. — Szerdahelyi Mihály hist. éneke a Báthori Zsigmond ellen szőtt Báthori Boldizsár-Kendi-féle összeesküvésről (1594). — «*Báthori Zsigmondnak 1595. esztendőben viselt hadai*». — Forrása. — Szőlőssi István műve ugyanezen tárgyról. — Befejezés. (191—207.)

KÉPEK JEGYZÉKE.

Önálló melléletek.

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
1. Tinódi címere	17	7. Tinódi «Cronicá»-jának címlapja. (Kolozsvár. 1554)	121
2. Buda vára János király halálakor	33	8. Tinódi Sebestyén. Bezerédy István szoborműve a Buda- pesti Népszínház előtt ..	137
3. V. Károly császár. (Tizian festménye a müncheni kir. képtárban.)	41	9. Heltai «Cancionalé»-jának címlapja	169
4. Párviadal magyar hadnagy és török bég közt	80	10. Fráter György	176
5. Temesvár	89	11. Gyula vára a XVI. század- ban	184
6. Tinódi nemeslevele. (Bécs, 1553. aug. 25.)	105		

A szövegbe nyomott képek.

1. Címlap	1	14. Szapolyai János király képe kettős aranypecsétjén....	22
2. XVI. századi lantos	5	15. János Zsigmond érme....	23
3. Tinódi névalírása	6	16. Petrovics Péter névalírása	24
4. Szigetvár mai képe.....	7	17. Vells Lénárt névalírása	24
5. Tinódi címere. (1554-iki metszet után.)	8	18. Rogendorf Vilmos. (Egy- korú festmény után.)	25
6. II. Lajos király	9	19. János Zsigmond bemuta- tása a szultánnak. (A «Neu- eröffnete Ottom. Pforte»- ban)	26
7. Mária királyné	10	20. Szabács viadalának utolsó lapja	29
8. Bakics Pál névalírása ..	12	21. A Beriszlói Pétert kesergő ének kezdete	30
9. A régi fehérvári kapu Török Bálint monogrammjával..	13	22. Török rabbilincs	31
10. A fehérvári kapu záróköve	14	23. I. Ferdinánd király arc- képe. (A bécsi udvari könyv- tárban őrzött imakönyvé- ben.)	34
11. Régi magyar hegedőszobra. (A XI. századi pécsi székes- egyház romjaiból.)	17		
12. XVI. századi magyar lantos a fricsi várkastély párkány- zatáról	18		
13. Haller «Hármas Istoriá»- jának címlapja	20		

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
24. A hét torony Konstantinápolyban	36	53. Magyar vitéz a XVI. század derekán	85
25. Verbőczy István névalírása	37	54. Szokoli vagy Szokolovics Mehemed sisakja. (Ő Felsége fegyvergyűjteményében.)	87
26. «Verbőczy kozári viadalja» Mátray Gábor átírásában	38	55. Zsigmond császár	90
27. Balassi Menyhért síremléke	40	56. Holy Island, melyen szent Patrick purgatóriuma állott	92
28. Várday Pál névalírása	41	57. Zsigmond császár és király Turóczi krónikájának augsburgi kiadásában	93
29. Nádasdy Tamás	42	58. Siklós vára	94
30. Nádasdy névalírása	44	59. «Egervár...» eleje Tinódi «Cronicá»-ja 1554. kiadásában	96
31. II. Szulejmán szultán	45	60. Oláh Miklós arczképe	98
32. Tammasp (Techmases) sah vagy Kazul basa	46	61. Tinódi «Eger vár»-ának dallama Bartalus I. átírásában	100
33. Ibrahim basa	47	62. Eger vára a XVI. században	101
34. I. Ferdinánd névalírása	48	63. Tinódi címmerkőrő folyamodványa I. Ferdinándhoz	103
35. A Nyirkállói Tamásnak tulajdonított verses jogi szabály	50	64. Zsámboki (Sambucus) János arczképe	105
36. György barát névalírása	51	65. Izabella névalírása	107
37. György barát pecsétje	51	66. A bonyhai gróf Bethlenkastély	109
38. Kassa látóképe	55	67. A bonyhai kastély parkja	110
39. Hegedüs Márton énekének egyik lapja	59	68. Az «Erdéli historia» kezdete Lányi Ernő átírásában ..	112
40. Lant és kard a XVI. században	62	69. György barát	113
41. Díszítés Tinódi «Cronicá»-jának címlapjáról	65	70. Fráter György megöletése a «Neu-eröffnete Ottom. Pforte»-ban	115
42. Tinódi (állítólagos) háza Kassán	68	71. Castaldo	117
43. Izabella királyné. (Kranach Lukács festménye után.) ..	69	72. Castaldo nagy pecsétje ..	118
44. Perényi Péter aláírása ..	71	73. János Zsigmond arczképe ..	119
45. Murány vára	74	74. Szondi György névalírása ..	120
46. Gróf Salm Miklós. (Egykorú kép után.)	75	75. Szolnok várának megvétele 1552-ben	122
47. V. Károly császár a mühlbergi csatatéren	76	76. I. Ferdinánd	125
48. Magyar huszárok	77	77. I. Ferdinánd arany- és ezüstpénzei	127
49. János Frigyes szász választófejedelem	78	78. A bécsi királyi vár és környéke a XVI. században ..	129
50. Az elfogott szász választó találkozása V. Károlylyal ..	79		
51. Magyar huszár a XVI. században	81		
52. Tinódi «Hadnagyoknak tanúság» cz. művének egykorú másolata. (A pécsi püspöki levéltárban.)	83		

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
79. Török martalócok.....	131	100. Báthori István és Gálfi János pecsétei	175
80. Nádasdyné, Kanizsai Or- solya névalírása	132	101. Békés Gáspár névalírása	176
81. Luther Márton	133	102. János Zsigmond címere ..	177
82. Utazás a XVI. században	136	103. Kolozsvár címere	178
83. Tinódi képzeleti arcképe	139	104. Kerecsényi László címere	181
84. Harczi jelvények	142	105. Kerecsényi László névalá- írása	182
85. Magyar, német és török fegyverek a XVI. század- ból	145	106. Gyula vára	183
86. Alsó-Lindva	147	107. Magyar katonák a XVI. században	184
87. Szigetvár képe	148	108. Kanizsa Ortelius króniká- jában	186
88. Zrínyi, a szigetvári hős..	149	109. Túri György kardja	188
89. Zrínyi kirohanása. (A «Neu- eröffnete Ott. Pforte»-ban	151	110. Miksa magyar király....	189
90. II. Szulejmán	153	111. Geszti Ferencz névalírása	191
91. Zrínyi kardja és sisakja..	157	112. Keresztyén rabok elhajtása	195
92. Nándorfejérvár	159	113. Rákóczi Zsigmond pecsétje	197
93. Buda a XV. században..	161	114. Szikszó környéke	199
94. Mátyás király éremképe..	163	115. Rákóczi Zsigmond névalá- írása	200
95. A mohácsi csatater.....	164	116. Kendi Sándor névalírása	201
96. Nikolsburg. (Dussek E. Adorján rajza.)	166	117. Báthori Boldizsár névalá- írása	202
97. A kenyérmezei diadal helye (Székely Árpád rajza.)	168	118. Báthori Zsigmond arcképe	203
98. Valkai «Az magyar kirá- lyoknak eredetéről.» cz. művének címlapja	173	119. Szinán basa	204
99. János Zsigmond névalá- írása	174	120. Szinán basa futása.....	205
		121. Jacobinus János névalá- írása	206
		122. Török-magyar fegyverek..	207

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK :

1. *Tinódi címerének* (17. l.) eredeti példánya az Ernst-Múzeum tulajdona. Weinwurm felvétele. Az eredetiben együtt van az itt 63. sz. a. közölt (103. l.) címerkérő folyamodvánnyal.

2. *Buda vára János király halálakor* (33. l.) Siebmacher János rézmetszete a Meldeman-féle, 1541-ik évben készült távlati képről. A Lanfrancioni-gyűjteménynek a Budapest székesfőváros tulajdonában lévő példányáról.

3. *V. Károly császár* (41. l.). Tiziannak a müncheni kir. képtárban őrzött festményéről, fényképfelvétel után.

4. *Párviadal magyar hadnagy és török bég közt* (80 l.). Az Ernst-Múzeumban őrzött XVI. századi rézmetszetről.

5. *Temesvár képét* (89. l.) a «Denkmal Serenischer Hóldenthaten» cz. műből vettük.

6. *Tinódi nemeslevele* (Bécs, 1553. aug. 25.) (105. l.) az Ernst-Múzeum tulajdona. Weinwurm reprodukciója. Olv. l. a «Hasonmások szövegés»-ben.

7. *Tinódi «Cronicá»-jának címlapja* (Kolozsvár, 1554.) (121. l.) a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő példányról vétetett.

8. *Tinódi Sebestyén* (137. l.). Fényképfelvétel Bezerédy István szoborművéről.

9. *Heltai «Cancionalés»-jának címlapja* (168. l.) az Erd. Múzeum könyvtárában őrzött példányról készült.

10. *Fráter György arczképe* (176. l.), a Történelmi Képcsarnokban őrzött XVII. századi olajfestmény reprodukciója. Az oszlopon lévő felírás: Georgius Martinu= | sius Utisinovich. | Anno 1506. in Conventu Sajo: Ladensi. Ordiz | nem. Sancti Pauli I-mi Eremitae | induit. Dein progressu | temporis, favore Jo= | annis Regis, Episcopus | Varadiensis, et thesau= | rarius Regius consti= | tutus. a Ferdinando I | Hungariae rege, Archi= | Episcopus Strigoniensis | nominatus. ac tandem | a Julio III Summo Pontifice Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis Crea= | tus est.

11. *Gyula vára a XVI. században* (184. l.). A nürnbergi Zündt Mátyásnak a müncheni nemz. múzeumban őrzött 1566-ik évi metszete után, mely Karácsonyi János «Békésvármegye története» cz. művében jelent meg először. Aláírása: Ware Conterfeit der stat Giula mit Jampt | der bevestigung des Schloss mit aller feiner zu- | gehörig. Darin der Oberjt, General war | Kereczthini Laflav. Difs 1566 von dem Thürcken mit großer macht belegert wurt. | Nurnberg Mathis Zündt.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

1. *A címlelapot* egykorú magyar könyvdiszítési motívumok alapján Richter Aurél festőművész rajzolta.
2. *A XVI. századi lantost ábrázoló fejlécz* (5. l.) szintén Richter Aurél rajza.
3. *Tinódi névaláírását* (6. l.) az Ernst-Múzeumban őrzött címerkerő folyamodványáról vettük. Olvasása : *Sabastianus I(ite)ratus | de Thynod.*
4. *Szigetvár mai képét* (7. l.) Cserna Károly rajzolta.
5. *Tinódi Sebestyén címere* (8. l.) a M. Nemz. Múzeum könyvtárának példányáról készült. Régebben, Tinódi címerkerő folyamodványának felfedezése előtt lantosi «jelvény»-nek tartották.
6. *II. Lajos király arczképe* (9. l.) az Ernst-Múzeumban őrzött metszetről készült.
7. *Mária királyné* (10. l.), a bécsi udvari műtörténeti múzeum ambrasi arczképgyűjteményében. Felírata : KVNIGINNE MARIA.
8. *Bakics Pál névaláírása* (12. l.), az Orsz. levéltárban őrzött 1532. júl. 26-án kelt eredeti leveléről vétetett. Olvasása : *Paulus Bakyth sup(re)-mus | regie m(aiestatis) hussaronu(m) capitane(us) etc(etera).*
9. *A régi fehérvári kapu Török Bálint monogrammjával* (13. l.), Dörre Tivadar rajza.
10. *A fehérvári kapu zárókövét* (14. l.) Baranski Emil László festőművész rajzolta.
11. *A régi magyar hegedős szobra* (17. l.). A XI. századi pécsi székesegyház romjaiból. Már előbb megjelent a Beöthy-Badics «M. irod. történetésben» (I. köt. 3. kiad. 106. l.).
12. *A XVI. századi magyar lantost a fricsi várkastély párkányzatáról* (18. l.), először Myskovszky Viktor közölte.
13. *Haller «Hármas Istoriád»-jának címlelapja* (20. l.) a M. Nemz. Múzeumi könyvtár példányáról való.
14. *Szapolyai János király képe kettős aranypecsétjén* (22. l.). Mühlbeck Károly rajza a budapesti székesőváros levéltárában őrzött egyetlen ismert példányról. Körírata : + SIGILLVM + SERENISSIMI + PRINCIPIS + DOMINI | JOANNIS.
15. *János Zsigmond érme* (23. l.) a M. N. Múzeum érem- és régiség-tárának példányáról. Körírata : IOHANNES . SIGISMVNDVS . D(ei) . G(ratia) . REX . VNG(arie).
16. *Petrovics Péter pecsétjét* (24. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredeti után Mühlbeck Károly rajzolta.
17. *Vells Lénárt névaláírása* (24. l.) a Magy. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1531. ápr. 17-én kelt leveléről. Olv. : *Leonhard Freih(err) zw Vells.*
18. *Rogendorf vagy Roggendorf Vilmos arczképe* (25. l.), egykorú festmény után készült könyvnyomat reprodukciója.
19. *János Zsigmond bemutatása a szultánnak* (26. l.). A Giovanni Sagredo- és Ricaut-féle «Neu-eröfnete Ottomanische Pforte. Augsburg 1694.» cz. műből vétetett. Aláírása : *J. A. Thelot d. G. A. Wolfgang f.*

20. *Szabács viadalának utolsó lapja* (29. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött eredetiről. Olv. l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

21. *A Beriszlói Pétert kesergő ének kezdetét* (30. l.) az Egy. Philologiai Közlöny XII. évfolyama 531. lapján megjelent zaysonmás után adjuk.

22. *A török rabbilincset* (31. l.) a Zay-grófok zay-ugróczy kastélyában lévő eredetiről Dörre Tivadar festőművész rajzolta.

23. *I. Ferdinánd király arczképe* (34. l.) a bécsi udvari könyvtárban 1875. szám alatt őrzött imakönyvből vétetett. A menyezeten lévő felírat: FERDINANDUS . DEI . GRATIA . ROMANORUM . REX . ET . CETERA.

24. *A hét torony Konstantinápolyban* (36. l.), de Billy rajza után készült.

25. *Verbőczy István névaláírása* (37. l.) a M. Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti oklevélről. Olv.: *Stephanus de Werbeucz manu p(ro)p(ri)a.*

26. *Verbőczy Imre Kozári viadalját Mátray Gábor átírásában* (38. l.). Mátraynak «Bibliai tört. és gunyoros énekek dallamai. Budapest, 1859.» cz. művéből vettük.

27. *Balassi Menyhért síremlékét* (40. l.) a széleskúti síremlékről a millenniumi orsz. kiállítás számára vett gipszmásolatáról Cserna Károly rajzolta. A kép jobboldalán felül a vignettában Balassi jelmondata: HODIE MICHI | CRAS TIBI | alul a Balassi-czímer *Melchior . Balassa* felírással.

28. *Várday Pál névaláírása* (41. l.) a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1549. július 17-én kelt okiratáról vétetett. Olv.: *Paulus archiepiscopus Strigoniensis manu propria.*

29. *Nádasdy Tamás arczképe* (42. l.). Perlaszka D. aczélmetszete Horváth Mihálynak «Gróf Nádasdy Tamás' élete. Budán 1838.» cz. művében.

30. *Nádasdy névaláírása* (44. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában letetményezett Soós-család levéltárában 1543. ápr. 22-én kelt leveléről való. Olv.: *Id(em) Tho(mas) Nadasdy manu p(ro)p(ri)a.*

31. *II. Szulejmán szultán lovasképe* (45. l.). Hopfer Dániel metszete. A néhai Bubits Zsigmond-féle gyűjteményben őrzött példány reprodukciója. Felirata: SOLIMANVS . IMPERATOR . TVRCHARVM.

32. *Tammasp (Techmases) sah vagy Kazul basa* (46. l.) és 33. *Ibrahim basa arczképei* (47. l.) Boissard «*Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum*» (Frankfurt, 1596.) cz. műben jelentek meg.

34. *I. Ferdinánd névaláírása* (48. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött, 1529. nov. 7-én kelt okleveléről. Olvasása: *Ferdinand(us).*

35. *A Nyírkállói Tamásnak tulajdonított verses jogi szabály hasonmását* (50. l.) a «*Formulae solennes stily cancellariae etc.*» cz. kéziratból vettük Jakubovich Emil nemz. múz. tisztviselő szívességéből. Olvasását l. a «*Hasonmások szövegé*»-ben.

36. *György barát névaláírása* (51. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredetiről. Olv.: *Frater thesaurarius.*

37. *György barát pecsétjét* (51. l.) az Országos levéltárban lévő eredetiről Morelli Gusztáv metszette.

38. *Kassa látóképe* (55. l.), Cserna Károly eredeti rajza.

39. *Hegedűs Márton énekének egyik lapját* (59. l.) Kropf Lajos Londonban élő historikusunk szíves közvetítésével a British Múzeumban őrzött unikum műből készítettük.

40. *A lant és kard a XVI. században* (62. l.) záróvignettát Richter Aurél festőművész rajzolta.
41. *A Tinódi «Cronicá»-jának címlapjáról vett fejlécz* (65. l.) a M. Nemz. Múzeum példánya után készült.
42. *Tinódi (állítólagos) háza Kassán* (68. l.) eredeti fénykép után készült, melynek reprodukciója a Beöthy—Badics-féle «Magyar irodalom története» I. kötetében (3. kiad. 288 l.) jelent meg először.
43. *Izabella királyné arcképe* (69. l.) Ijabb Cranach Lukács egykorú festménye, Krakkóban, a herceg Czartoryski-múzeumban.
44. *Perényi Péter névalírást* (71. l.) az Orsz. Levéltárban őrzött 1540. szept. 8-án kelt okleveléről vettük.
45. *Murány vára* (74. l.) Pollák Zsigmond fametszete, mely Acsády Széchy Mária című művében (Tört. Eletrajzok) jelent meg először.
46. *Gróf Salm Miklós arcképe* (75. l.) egy egykorú festmény után készült könyvomat reprodukciója.
47. *V. Károly császár a mühlbergi csatatéren* (76. l.). Tizian festménye a madridi «Museo del Prado»-ban. Fényképfelvétel után.
48. *Magyar huszárok* (77. l.). A Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében őrzött metszetről. A komáromi őrséghez tartozó huszárok egy török követet kísérnek.
49. *János Frigyes szász választófejedelem arcképe* (78. l.) Pentz György rézmetszetének reprodukciója.
50. *Az elfogott szász választó találkozása V. Károlylyal* (79. l.). XVI. századi ismeretlen művéstől származó metszetről.
51. *Magyar huszár a XVI. században* (81. l.). Jost Aman rajza után készült fametszet az Ernst-Múzeumban.
52. *Tinódi «Hadnagyoknak tanúság» cz. művének egykorú másolata* (83. l.) a pécsi püspöki levéltárban őriztetik.
53. *Magyar vitéz a XVI. század derekán* (85. l.). Az 1577-iki nürnbergi «Trachtenbuch» fametszete után. Ő Felsege hitbizományi könyvtárának példányáról.
54. *Szokoli vagy Szokolovics Mehemed sisakja* (87. l.) Ő Felsege fegyvergyűjteményében. Boheim Vendelin «Album hervorragender Gegenstände aus der Waffensammlung des allerh. Kaiserhauses» cz. kiadványának reprodukciója után.
55. *Zsigmond császár* (90. l.). Egykorú miniature a párisi «Bibliothèque Nationale»-ban.
56. *Holy Island (Szent Sziget,) melyen szent Patrick purgatoriuma állott* (92. l.). Pór Antal «Nagy Lajos (1326—1382), Budapest, 1892.» cz. művéből vettük át.
57. *Zsigmond császár és király képe* (93. l.) Turóczi Crónikájának augsburgi kiadásából vétetett.
58. *Siklós vára* (94. l.), Cserna Károly eredeti rajza.
59. *«Egervár viadaljának» eleje Tinódi Crónikájának 1554. kiadásában* (96. l.). A M. Nemz. Múzeum könyvtárának példányáról (100. lap).
60. *Oláh Miklós arcképe* (98. l.). Hübschmann Donát fametszete a «Catholicae Ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita...

Viennae Austr. 1560.» cz. műben, a M. N. Múzeumi könyvtár példányáról. Felírata: EFFIGIES R(everendissimi): D(omini): NICOLAI OLACHI ARCHIEPI(scopi): ET COMI= | TIS PERPETVI STRIGONIEN(sis) PRIMATIS | LEGATI NATI AC SVMMI SECRETARII ET CANCEL-LARII REGII | IN HVNGARIA E(t) C(etera) ANNO AETATIS SVAE LXVII. A fej felett: TV ES SPES, REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS D(omi)NE DEVS. A címér fölírata: INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONI- | ENSIS. E(t) C(etera) 1560. Ugyanazon évben egy másik bécsi nyomtatványban Lautensack metszésében is megjelent Oláh M. arczképe.

61. *Tinódi «Eger vár»-ának dallama Bartalus István átírásában* (100 l.). A Beöthy—Badics «Magyar irodalom történeté»-ből (I. köt. 3. kiad. 29. l.) vettük át.

62. *Eger vára a XVI. században* (101. l.). Dominico Zanti 1567-iki metszetéről. Felírata: AGRIA fortezza nel paesa di Ongheria, nel modo che al presente si trova. laquale è di grande importanza, l'anno 1567. D(ome)n(i)co Zanti. Eredetije a Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében.

63. *Tinódi címerkérő folyamodványa I. Ferdinándhoz* (103. l.), az Ernst-Múzeum tulajdona. Olv. l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

64. *Zsámboki (Sambucus) János arczképét* (105. l.) a Beöthy—Badics «Magyar irodalom történeté»-ből (I. köt. 3. kiad. 259. l.) vettük át. Felírata: IOANNES SAMBUCUS MED(icus) ET HISTORIC(us). A kép alatt lévő vignettán: Na|ctur in Vngaria | an(no) 1531. | Obijt Viennae. an(no) 1593. Ez alatt: Excitat et Janos |(c)ripius Sambucus, et aegros | Restituit medica maximus arte manu. |

65. *Izabella névaláírása* (107. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1542. aug. 14-én kelt okleveléről való. Olv.: Ysabella regina.

66. *A bonyhai gróf Bethlen-kastély* (109. l.) és 67. *A bonyhai kastély parkja* (110. l.) gróf Bethlen Árpádné eredeti fényképfelvételeiről készültek.

68. *Az «Erdeli historia» kezdete Lányi Ernő átírásában* (112. l.) Horváth Cyrill «Magyar irodalom története» (I. köt. 494. l.) cz. műből vétetett.

69. *György barát* (113. l.). Egykorú olajfestmény a Draskovich-grófok trakostyáni várkastélyában. Felírata: GEORGIUS UTISSENOVICH MARTINUSIUS S(anctae) . R(omanae) . ECCLESIAE PRAES(byter); CAR-DINALIS EP(isco)PVS VARADIENSIS AC THESAURARIUS † 1551. AFFINIS BARTOLOMEI DRASCOVICH. Pollák Zsigmond fametszete.

70. *Fráter György megöletése* (115. l.) a «Neu-eröffnete Ottomansische Pforte» cz. műben jelent meg.

71. *Castaldo arczképe* (117. l.) a Történelmi Képcsarnokban őrzött egykorú rézmetszetről készült.

72. *Castaldo nagy pecsétjét* (118. l.) Passuth Ödön rajzolta Szebenben 1552. kiadott okleveléről. Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

73. *János Zsigmond arczképe* (119. l.), egykorú metszet Ó Felsege hitbizományi könyvtárában. A kép alatt: Ora SIGISMVNDI haec qui confpicis Hungara IANI, | Cogervis Hungaricis illachrimare malis. Körírata: † IOANNES SIGISM(undus) HONG(ariae) REGIS FILIVS DVX OPOLIENSIS.

74. *Szondi György névaláírása* (120. l.) a M. Nemz. Múzeum levéltárában őrzött 1552. aug. 22-én kelt leveléről. Olv.: *Georgius Zondi p(rae)-jectus arc(is) Dregel.*

75. *Szolnok várának megvétele 1552-ben* (122. l.). Ortelius «Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen Nürnberg 1603» cz. művéből való. Aláírása: WAHRE CONTERFACTVR DER VÖSTVNG ZOLNOCK WIE DIE VOM TVRCKEN BELEGERT VN(d) EINGENOM(m)EN. A(nno): 1552.

76. *I. Ferdinánd arczképe* (125. l.). Hans Lautensack 1556-ban készült metszete a Szépművészeti Múzeumban. Aláírása: HAEC ROMANORVM EST FERDINANDI REGIS IMAGO | DA QVISQVIS DEBES HVICQ(ue) DEOQ(ue) SVVM. | M. D. LVI.

77. *I. Ferdinánd arany és ezüst pénzei* (127. l.) a M. N. Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányairól.

78. *A bécsi királyi vár és környéke a XVI. században* (129. l.) Braun «Theatrum Urbium . . Coloniae Agr. 1598.» cz. művéből vett metszet.

79. *Török martalócok* (131. l.) a «Türkischer Kayser Ankunfft» című, Augsburgban 1543-ban megjelent műből vétetett.

80. *Nádasdyné Kanizsai Orsolya névaláírását* (132. l.) az Orsz. Levéltárban őrzött Kercsztur 1568. szept. 21-én kelt leveléről vettük. Olvasása: *Kanizsay orfolla kefze irafa.*

81. *Luther Márton arczképe* (133. l.). Cranach festménye a «Galleria degli Uffizi»-ban.

82. *Utazás a XVI. században* (136. l.) Braun fentebb említett művéből való.

83. *Tinódi képzelti arczképe* (139. l.) Toldy Ferencz «A magyar költészet története. 2. kiadás. Pest, 1867.» cz. mű díszcímlapján jelent meg először.

84. A II. könyv záródíszé gyanánt alkalmazott *harctzi jelvényeket* (142. l.), s a III. könyv elején a (85. sz.) *XVI. századbeli magyar, német és török fegyvereket* (145. l.) Cserna Károly rajzolta.

86. *Alsó-Lindva* (147. l.) a Bubits—Merényi: «Esterházy Pál» (Tört. Eletrajzok) cz. művéből vettük át.

87. *Szigetvár képe* (148. l.) a «Denkmal Serinischer Hölden-thaten» cz. műből vétetett.

88. *Zrinyi, a szigetvári hős képe* (149. l.) Zündt Mátyásnak a Szépművészeti Múzeumban őrzött egykorú metszeteről készült. Aláírása: *Wahrhafte Conterfactur der Vheftung Sigeth vnnd deß Wolge- | bornen herrn Nicolausen Graven zu Serins, Rom(ischer) Kay(serlichen) M(aiestät) General Obersten vnnd Kriegs Rhats in dem Ornat, den | er zur letzt anzulegen begert, nemlich ein Veyxl braun kleid, Burgschlüssel, ainhundert Vngerisch gülden. ain sai- | bel vnnd ein Rundel, hat auch die handt daruf gelegt vnnd gesagt: Alslang mir Gott das leben verleicht, | Soll solches von mir nicht genommen werden, vnnd ist daruf mit seines Soldaten für die Inner Schloss | prücken getreten, Alda mit dem Türcken sein letzten Kampf gefochten vnnd sein Leben also | Christlich vnnd Ritterlich beschloßen. Diese belegerung ist geschehen den 31 | Julij vnnd hat sich geendet den 7 Septembris alles im 1566. Jar. |*

Mit Rom(ischer) Kay(serlichen) m(ajestät) freyheit mit Varb zu trucken | zu Nürnberg aufs gangen bei Mathias Zundten.

89. *A Zrínyi kirohanását ábrázoló metszet* (151. l.) a «Neu-eröffnete Ottomanische Pforte»-ből vétetett.

90. *II. Szulejmán arczképét* (153. l.) Beuther «Kurtzer Bericht von Kriegshandel» (Basel 1588) című műből vettük.

91. *Zrínyi kardját és sisakját* (157. l.) a M. Nemzeti Múzeum régiség-tárában lévő eredetiekről Cserna Károly rajzolta.

92. *Nándorfejérvár képét* (159. l.) a «Denkmal Serinischer Hölden-thaten» című műből vettük.

93. *Buda a XV. században* (161. l.) Münster Sebestyénnek «Cosmographia universalis» (Basel 1550) cz. művéből vétetett.

94. *Mátyás király éremképét* (163. l.) a M. Nemz. Múzeumban őrzött eredetiről nagytva adjuk.

95. *A mohácsi csatateret* (164. l.) természet után Cserna Károly rajzolta.

96. *Nikolsburg* (166. l.) Dussek E. Adorján festőművész rajza.

97. *A kenyérmezei diadal helye* (168. l.) Székely Árpád festőművész rajza.

98. *Valkai «Az magyar királyoknak eredetéről» cz. műve címlaphason-mását* (173. l.) Köblös Zoltán könyvtári tisztviselő szívességéből közöljük.

99. *János Zsigmond névalírását* (174. l.) Varsóban 1554. márczius 16-án Ferdinándhoz intézett leveléről közöljük, mely jelenleg a bécsi állami levéltárban őriztetik. Olv.: *Ioannes Sigismundus* [crip]/[i]t.

100. *Báthori István és Gálfi János pecséiteit* (175. l.) a M. Nemz. Múzeumi levéltárban őrzött 1581. június 28-iki levelükről K. Sebestyén József rajzolta.

101. *Békés Gáspár névalírását* (176. l.) a M. N. Múzeumi levéltárban őrzött 1574. máj. 27-én kelt leveléről közöljük. Olvasása: *Bekes Gaspar m[anu] p[ro]p[ri]a*.

102. *János Zsigmond címerét* (177. l.) Verbőczy «Tripartitum Opus»-ának 1565-iki debreczeni magyar fordításából közöljük, a M. Nemz. Múzeumi könyvtár példányáról.

103. *Kolozsvár címerét* (178. l.) a «Ritus explorandae veritatis. Kolozsvár, 1550.» cz. műből vettük.

104. *Kerecsényi László címerét* (181. l.) és 105. *Kerecsényi László névalírását* (182. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredetiekről Malachovszky Nándor rajzolta. Először Karácsonyi Jánosnak »Békésvármegye története. Gyula 1896» cz. művében (I. köt. 145. lapján) jelentek meg.

106. *Gyula vára* (183. l.) Baranski Emil László festőművész rajza.

107. *Magyar katonák a XVI. században* (184. l.) cz. képünket Brawn «Urbium praecipuarum mundi theatrum» cz. mű metszetéről Richter Aurél rajzolta.

108. *Kanizsa* (186. l.). Egykorú metszet Ortelius krónikájában. Alírása: WAHRE CONTRAFACTVR DER BELEGERVNG DER VOESTVNG CANISCHA IN NIDERVNGERN. ANNO CHRisti 1601.

109. *Túri György kardja* (188. l.) Ő Felsége fegyvergyűjteményében. Fénykép után.

110. *I. Miksa magyar király arczképét* (189. l.) a bécsi műtörténelmi múzeum ambrasi arczképgyűjteményében őrzött eredetiről Tury Gyula

festőművész rajzolta. Felírata: MAXIMILIANUS II. ROMANORUM IMPERATOR.

111. *Geszti Ferencz névalírását* (191. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti leveléről vettük, melyet Déváról 1591. okt. 6-án Verebélyi Jánosnak írt. Olv.: *Gesty Ferencz*.

112. *Keresztyén rabok elhajtása* (195. l.), az Ernst-Múzeumban lévő régi metszet után. A kép felírása: *Wegführung der Christen von den Türcken und Tartar[en]*.

113. *Rákóczi Zsigmond pecsétje* (197. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti példányról készült. Körirata: SIGISMVNDVS RAKOCY PRINCEPS TRANSILVANIAE PARTIUM REGNI DOMINUS SICULORUM COMES.

114. *Szikszó környéke* (199. l.). Angyal: «Tököly Imre» cz. művéből vétetett. Dőre Tivadar festőművész rajza.

115. *Rákóczi Zsigmond névalírását* (200. l.) Rákóczi Ferenczhez 1601. márcz. 12-én Munkácsról keltezett leveléről vettük. Olv.: *S[erui]tor et fratter | Sigismundus Rakocj m[anu]p[ropria]*.

116. *Kendi Sándor névalírását* (201. l.) a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött eredeti leveléről vettük, melyet 1592. decz. 27-én Lónárol Kovacsóczy Farkasnak írt. Olv.: *Kendj Sandor manu propria*.

117. *Báthori Boldizsár névalírása* (202. l.) az Országos Levéltárban őrzött eredeti leveléről, melyet Bögözi Farkas Ferencz gyulai praefectusnak írt. A levél kelte: Lóna, 1592. júl. 1. Olvasása: *B[althasarus] Bathorj [manu] p[ro]p[ria]*.

118. *Báthori Zsigmond arczképe* (203. l.) az Erdélyi Nemz. Múzeumi levéltár gróf Lázár-féle arczképgyűjteménye egykorú német metszetéről készült. Alírása: IN UTRUMQUE PARATUS. | SIGISMUNDUS BATHORI FURST | IN SIBENBÜRGEN. |

119. *Szinán basa* (204. l.). Egykorú metszet az Ernst-Múzeumban. Felírata: Wahre Abconterfentung deß Vnmenschlischen Wuterichs vnd Thranen Sinan Baffæ. so ein Unz | fänger vnd Vrsacher ist | alles diejes jetzigen erbärmlichen | vnd verderblichen Kriegßweifen in Vngarn | vnd Siebenburgen.

120. *Szinán basa futása* (205. l.). Részlet egy egykorú rézmetszetből.

121. *Jacobinus János névalírását* (206. l.) Báthori András Kolozsvár, 1599. júl. 3-án kelt okleveléről vettük, mely a M. Nemz. Múzeum levéltárában őriztetik. Olv.: *Joannes Jacobinus Secretarius m[anu] p[ro]p[ria]*.

122. A záró-vignettául szolgáló *Török-magyar fegyvereket* (207. l.) Cserna Károly rajzolta.

A képek dúczaí id. Weinwurm Antal cinkografiai műintézetében készültek.

